

श्री आत्मानन्द ग्रन्थमाला नंबर ९ मो.

श्री
नयभार्गवश्रुति.

याने

सात नयनं स्वरूप.

(वार्ता ३५)

उपावी मसिद्ध करनार.

श्री जैन आत्मानन्द सभा.

जावनगर.

वीर सावत २४३५ आ. म. नवत १४ वि. म. नवत १८६५

धी आनंद श्री-टी.न. प्रेस—सावनगर

પ્રકાશિત જનાનાં ચૈર્મત સર્વ નયાશ્રિતમ્
ચિત્તે પરિણત ચેદ યેષાં તે જ્યો નમોનમઃ ॥૧॥

“યોકના હિતને માટે સર્વ નયાશ્રિત મત જેણે પ્રકાશિત
કયો છે, અને જેના ચિત્તમાતે પરિણત થયો છે, તેને વારવાર
નમસ્કાર છે”

સદ્ચારિ પવિત્ર ચિત્ર ચરિત ચાત્ર પ્રયોધાન્વિત
શાંત શ્રી શમતારસેન મુલ્લદ સર્વજ્ઞ સેનાધરમ્
વિદ્યન્મુક્ત મનુ મુપજ્ઞસા સંયાત જૂમન્ય
ત સુરિ પ્રણમામ્યહ મુવિજયાનદાન્નિધ સાદરમ્ ॥૧॥

“ઉત્તમ આચારોએ કરીને પવિત્ર અને મુદર છે ચારિ
જેમનું, તેમજ મુદર બોધવડે જે યુક્ત છે, વળી શમતાના રમે
કરીને શાંત મુખને આપનારા, સર્વજ્ઞની મેવાને ધારણ કરનારા,
વિદ્વાનોના મહામા આલુપણરૂપ, અને જુમડાની અદર
જેમનો યશ સારી રીતે વ્યાપેલો છે, તેના શ્રી વિગ્ન્યાનદસુરિ
(આત્મારામજી મહારાજ) ને હું આનંદ પૂર્વક નમસ્કાર
કરું ”

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ.

(માસિક.)

જૈન કોમમા અતિ ફેલાવા નાથે પ્રખ્યાતિ પામેલુ આ માસિક

આ મહા તરફથી પ્રતિ માસે પ્રગટ કરવામા આવે છે તેમા આવતા

ધાર્મિક, વ્યવહારિક, અને નૈતિક સંબંધી ઉત્તમ લેખોથી આપણી

કોમમા નીજળતા મામિકોમા આ માસિક પ્રથમ પક્ષિત ધરાવે છે,

જેને માટે વિદ્વાન સાધુ મુનિરાજે, જૈન વિદ્વાન ગૃહસ્થો, અને ન્યુસ

પેપરોએ એકઅવાળે વખાણુ કરેલા છે હરેક આવણુમાસથી નવુ વર્ષ

શરૂ થાય છે અને દરેક વર્ષ પૂર્ણ થતા એક નવીન દ્રવ્યાનુયોગના

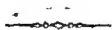
વિષયથી ભગ્વંતુક લગભગ નવથી દશ ગ્રામ જેટલી મોટી ગ્રાહ

કોને ભેટ આપવામા આવે છે વાર્ષિક મૂલ્ય રૂ ૧—૦—૦—

ખદાર ગામવાળાને પોષ્ટેજના રૂ ૦—૪—૦ વધારે આપવા

પડે છે તેના પ્રમાણુમા લાભ બહુ વિશેષ છે શુદ્ધ ભક્તિ નિમિત્તે

દરેક જૈન બધુઓએ અવગ્ય લાભ લેવા ચુકુ નહીં

શ્રીમદ્વિજયાન દસુરિ વિરચિત “ શ્રી જૈન તત્વાદર્શ. ”

(ગુજરાતી ભાષાતર)

જૈન દર્શનના તત્ત્વોનો આદર્શરૂપ આ ગ્રંથ કોઈપણ વખત જોના દૃષ્ટિ માર્ગમાં આવ્યો નથી, તે જૈન દર્શનનું ઉત્તમ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવામાં બહુજ અડત રહે છે પૂર્વ મહાત્માઓએ સ્વેચ્છા તત્ત્વ જ્ઞાનના અમૂલ્ય ગ્રંથોનું સંસ્કરણ આ ગ્રંથમાં મારરૂપે હોદ્દન કરાવ્યું છે તેથી દરેક જૈન બહુઓના હસ્તમાં આ ગ્રંથનિઃસંકેત રહેતો જોઈએ ઉચ્ચ કાગળ સુદર ટાઈપ અને મજબુત બાઈડીંગથી તૈયાર કરવામાં આવ્યો છે કિંમત રૂ ૩-૦-૦ પંદેશવાળાને પોષ્ટેજ ચાર્જ વધા રૂ ૫૩૨૦

શ્રીમદ્વિજયાન દસુરિ વિરચિત.

“ શ્રી અજ્ઞાન તિમિર

ભાસ્કર ગ્રંથ ”

આ મહાશયના લેખ પ્રથમથીજ પ્રશસ્ત્રનીય થના આગેવ છે આહુત ધર્મના તત્ત્વોની જે ભાવના તેમના મગજમાં જન્મ પામેલી, તે લેખરૂપે બાહર આવનાજ આખી દુનિયાના પડિતો, જ્ઞાનીઓ, શોધકો ગ્રાસજો, ધર્મ શુદ્ધો લેખકો અને સામાન્ય લોકો ઉપર જે ઝસર કરેલી છે, તેજ તેની સસારતા અને ઉપયોગિતા દર્શાવવા ને પૂર્ણ છે મિથ્યાત્વજનિત અજ્ઞાનતાને લઇને અન્યમતિ ભારતવા નીઓએ સનાતન જૈનધર્મ ઉપર જેજે આગેવ કર્યો છે અને કરે છે, તથા વેદાદિગ્રંથોના સ્વકપોલ કષિત અર્થે કરી જે જે લેખ દ્વારા પ્રયત્નો કર્યા છે તે ન્યાય અને સુકિતપૂર્વક તેતે ગ્રંથોનું મથન કરી આ ગ્રંથમાં અપદ્ રીતે દર્શાવવામાં આવ્યું છે, અને જૈન દર્શનની ક્રિયા તથા પ્રવર્તન સર્વરીતે અખાધિત અને નિદોષ છે, એવું જગત ના સર્વ ધાર્મિકોની દૃષ્ટિએ ગિદ્ધ કરી આપેવ છે ક્રી ૩ ૨-૮-૦

અમારા તરફથી છપાતા ગ્રંથો.

- ૧ કુમાર વિહાર શતક મૂળ તથા અવચૂરિ ભાષાતર સાથે
- ૨ વિવિધ પૂજા મંત્ર (સૂરિયર આત્મારામજી
મહારાજ કૃત આવૃત્તિ બીજી તૈયાર છે ૦-૮-૨
- ૩ હસવિનોદ આવૃત્તિ ત્રીજી સુધારા વધારા નાથે ૦-૧૨-૦
- ૪ જૈન ધર્મ વિપચિક પ્રશ્નોત્તર (શ્રી આત્મારામજી
મહારાજ કૃત) ૦-૮-૦
- ૫ શાસ્ત્રગુણ વિવરણ મૂળ અને ભાષાતર સાથે છપાય છે
- ૬ ધર્મખિન્દુ મૂળ તથા ટીકા, ભાષાતર અને વિવેચન સહીત
- ૭ કુમારપાળ મંજુધ (ભાષાતર) નવીન પદ્ધતિથી.

આ શિવાય દરેક જાતના જૈનધર્મના પુસ્તકો, નકશાઓ,
તેમજ મુનિ મહારાજઓના ક્રોટોશાસ્ત્ર વિગેરે અમારી આશી
સમા તૈયાર મળે છે નકો જ્ઞાનખાતામાં રહે છે, જેથી દરેક
જૈન બધ્ધઓ હાલ જ્ઞેશે

મળાવનારે પણ વ્યવહાર નીચેને ગીરનામે કરવો

શ્રી જૈન આત્મારામ દ સંભા

ભાવનગર.

પ્રસ્તાવના

જૈનધર્મના તત્વજ્ઞાનો માર્ગે અતિ ગદન કે, એ ગદન માગ મા પ્રવેશ કરવાને માટે તેના ઉત્તમ સાધનો મેનવા જોમએ ત્યામુધી ઉત્તમ પામગી આ ધન સંપત્તિ પ્રાપ્ત ન થાય, ત્યા મુધી એ ગદન માર્ગમા પ્રવેશ કરી શકાય તેમ નથી તેથી તેના સાધનરૂપે આ લઘુ લેખની યોજા ॥ કરનામા આવી છે માત્ર ૧ થી ૨૪૨૫ યથાર્થ રીતે સમજવામા આવે તો રચાના સિદ્ધાંતનુ રહસ્ય સારીરી તે સમજવામા આવી શકે છે, આદ્યત ધર્મના પારગત મતાનુભાવ પુરોએ પોતા ના લોકોત્તર નાનના બગથી સાતનય અને સમજ ગીતી યુક્તિ સદિત પદ્ધતિ મ ગટ કરીછે, તેમા સાતનયનુ નાન વસ્તુના યથાય રચરૂપને નારીરીતે દર્શાવી શકે છે

આદ્યત ધર્મના સિદ્ધાંત મથો સમજવાને માટે મમર્થ વિનાનોએ સાતન યના રચરૂપને યુક્તિ પુર્વે દર્શાવી છે, અને તે ઉપર અને મથો લખેલા છે, કેટલાએક મથો તો સમજવાને એટલા બધા મુઠ્ઠા છે કે, તેમા પ્રવેશ કરવાને માટે ન્યાયના મોટા મથોના અભ્યાસ હી આવશ્યકતા છે

વર્તમાનકાળે જૈનવર્ગમા તેના મથોનો અભ્યાસ કરનારા ધણા વિ રના પુરો જોવામા આવે છે, કદિ મુનિવર્ગમાથી કોઈ તેના વિદ્વાનો નીકળી આ વે છે, પણ મુદ્દરચ વર્ગમાથી તો કોઈકજ તેના વિદ્વાન મળી આવે છે, આથી આ લઘુ પુસ્તકની યોજના વિશેષ ઉપયોગી થવાને સલામ છે

આ લઘુ પુસ્તકમા સાતનયનુ રચરૂપ સ્હેનાઈથી સમજી શકાય, તેની યો જના કરવામા આવી છે આન દસ્યુરિ નામના એ જનતાચાય અને નયચ દ્ર નામના એક ધાવના કુટુંબને સ મધ લઈ ઉક્ત વિાપને સારીરીને વિવેચન પુત્રક ચર્ચવામા આ પોછે, અને સ્હેથી બાધાથી તેને રચ રીતે સમજવામા આ રો છે મહાબુભાવ આન દસ્યુરિ પોતા ૧૧ સિંચ પરિવારને લઈ સિદ્ધગિરિ ની યાત્રા એ આવે છે અને ત્યા નયચ દ્ર નામ ૧૧ આ કના કુટુંબને તેમનો યોગ થઈ આ ર છે, પરોપકારી આ દસ્યુરિ શ કારીવ નયચ દ્રને પ્રતિશ્રાધ આપવાને માટે સિદ્ધગિ રિની યાત્રાએ આવેલા છે અને સિદ્ધગિરિની માત્ર ૧૧ રાજો ૬ ૧નો સ ક પ કરી સાત વિમમા સાતનયના રચરૂપનો ઉપદેશ આપે છે

૧ ની યાત્રામા મહાબુભાવ આન દસ્યુરિએ બહિરા મા, અ તરા મા અને પ માતમાનુ રચરૂપ દ્ર્યનુ યથાર્થ રચરૂપ તેના દર્શ સામા ય ચુકુ લ અભાવ ૧૫૨૦ નો અથ અને તેના આન પ્રમર સાંચા છે

૨ છ યાત્રામાં મહાનુભાવ આનન્દ સ્વર્ગિક દ્રવ્યાર્થિક પદાર્થાર્થિક એવા નયના બે મૂળ ભેદ અને દ્રવ્યાર્થિક નયના ૬૨ ભેદ વર્ણવી બતાવ્યા છે.

૩ છ યાત્રામાં પર્વાય શાસ્ત્રો અર્થે, પર્વાયાર્થિકનયના ચારભેદ - પદ્ધતિ સમજાવ્યા છે.

૪ થી યાત્રામાં આવિષ્કાર સુવોધાની શાકાના સમાવાનમાં જિજ્ઞાસુને મુખે સામાન્યતઃ ૨૩૫ કહેવતો સ્વર્ગિક નિનયના અને બનનારનય ઉપર સાંધ વિરેચન કરી ૧ નૈમમ ૨ અમદ અને ૩ વ્યવહારનય ૨૩૫ પ્ર પેલું છે.

૫ થી યાત્રામાં પર્વાયાર્થિકનયના ભેદ તરીકે ૧ નલ્લુસ ૧, ૨ શાસ્ત્ર, સમ્મિત અને ૮ જિનબન—એ ચાર નયનુ ૨૩૫ ગાંવી માનનયની બાબમાં પૂર્ણ કહેલી છે.

૬ થી યાત્રામાં નયના પ્રસંગને લઈને ૧ પ્રકૃતિ ૨ સંકલ્પ અને ૩ પરિણતિ—એ વસ્તુની નય અવગથા અને શુદ્ધનય અને અશુદ્ધનયનુ વિવેચન કરી જ્ઞાને નયને દૃષ્ટાંત સાથે સાગીરીતે સમજાવ્યા છે.

૭ થી યાત્રામાં અર્થને વિગેષ વિરેચન કરી જ્ઞાનનય અને ક્રિયાનય તથા નયનામ્ને અસંપન્ન દર્શાવી એ વિષયને અમાત્ર કહે છે, છેવટે જિજ્ઞાસુના મુખથી ધર્મ તથા વ્યવહારને ઉપરોગી બોધ આપી આ નયુ વેળને પુર્ણ કરવામાં આવ્યો છે.

આ નયુ અથ દૈનિક જીવનના અત્યંતને ઉપરોગી છે જે આ મધ્ય મનન પુર્વક આલેખ વાચકમાં આવશે, તે વસ્તુસ્પર્શનો વધાર્થ બોધ થયા વગર રહેશે નહિ. અનતમન અને અનુન માનસશક્તિનો નિર્ગર્થક વ્યય ન કરતા આવા પ્રાચીન તાત્ત્વિક વિચારાત્મક મનન કરવામાં આવે તે તે જ્ઞાન અને શાન્તિ વિરેકપુર સગ્ર પ્રગટાથી નવસત બનવાની અને સુખ નીવડે છે એ નિમદેહ વાન છે.

યાજ્ઞ વખતમાં બહુશાક દેનારા સાથે પ્રખ્યાતિ પામેનું આ માનિક પોતાના માહોળામાં આવતા લગભગ ઉપર નગર ન નખતા, દૈનિક વર્ષે એક એકથી વધારે મારી બેટી ૧૨-૧૩ ખર્ચ કરી પ્રગટ કરી, તાત્કાલ માનસતા માહોળાને બીજા જાણીતું માનિક કરતા વચ્ચે સર્વ દર વર્ષે એક સગ્રપરીતે નાખ આ પે છે જેથી દૈનિક જીવન પ્રમાણે આવા અનુતમ ધાર્મિક કાર્યને (જ્ઞાનખાનાના પાંચને) તે મા મદદ થઈ કે બીજીરતિ તેડ સર્વશુદ્ધિ કરી એવી અમો અસાધ્ય મળીએ.

આવા પાન પાઠન કરવા માટે અત્યુત્તમ ઉપયોગી દ્રવ્યાનુસંગના યથોચ્ચ આચાર તરફથી પ્રમિદ્ધ થતા શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશના આદેશને દરવર્ગે ઉપર મુજબ બેટ આપનામા આવે છે, તેજ મુજબ આ છઠ્ઠી વર્તીની બેટ તરીકે આ અપૂર્વત્રય મોકલે ખર્ચ કરી આ માસિકના આદેશને બેટ આપના માટે પ્રગટ કરવામા આવ્યો છે

ભારતવર્ષના મહાન્ ઉપનરી શ્રીમદ્ વિજયવાન દસરિ (આત્માનંદ મ

દાગજ) ના સ્મરણ અને ભક્તિ નિમિત્તે આ સ્થાનો જન્મ થયેલ હોવાથી તે કૃપાળુ ગુરુજીનું હિદુન્તાનના સકળ સ્વર્ગને સ્મરણ રહે તે માટે આ અથમા તે પરમપુત્ર ગુરુજીની ઝમી અમોઘે માગ ખર્ચ કરી તૈયાર કરી મુકવામા આવી છે

આ અથમાની યોજના જૈન વિદ્વાનોના આચાર સેવકોને અનુસરીને કરવામા આવી છે તે છતાં પ્રમાદને વધને કારણે થયેલે કોઈ ભૂતની સ્થપના થઈ હોય તો અમે મિશ્નિદુષ્ટ સહિત દામા વાચીએ છીએ

આત્માનંદ ભુવન

વીરસ વત્ ૨૪૭૫ આત્મસ વત્ ૧૮

અપાક પુર્ણિમા

સ વત્ ૧૮૮૫

શ્રી જૈન આત્માનંદ સંભા

ભાવનગર

નય માર્ગદર્શક.

યાને

સાતનયનું સ્વરૂપ.

યાત્રા ૧ લી.

ત સ્વજ્ઞાનની ઇચ્છાને કારણ કરનારો, આર્હતધર્મના પ્રકાશથી જેના હૃદયનું અધકાશ દૂર થયેલું છે, અને જેના શુદ્ધ હૃદયમાં વસ્તુનું યથાર્થ સ્વરૂપ જાણવાની પ્રબળ ઇચ્છા જાગૃત રહ્યા કરે, એવો એક તરૂણ પુરૂષ નિરતર શોધ કરવાની બુદ્ધિથી દેશોદેશ બમ્યા કરતો હતો, વસ્તુ સ્વરૂપની જિજ્ઞાસા તેના શુદ્ધ મનને આકર્ષ્યા કરતી હતી તે હૃદયથી અતિ આગ્તિક હતો, તથાપિ કોઈ કોઈવાર શન ઓતું જાળ તેના આસ્તિક હૃદયને ઢભાવી દેતું હતું.

આ તરૂણ પુરૂષનું નામ નયચ દ્ર હતું, તેણે જાણ્યવચથી સા શાસા વિદ્વાનોનો સમાગમ કર્યો હતો, તે પ્રથમથી શુદ્ધ આર્હત ધર્મનો ઉપાસક હતો. આર્હતધર્મની ઉપાસના તેના કુળમાં પરંપરાથી ચાલી આવતી હતી, જેનધર્મના પવિત્ર સંસ્કારો તેના કોમળ હૃદયમાં પ્રથમથીજ વાસિત થયા હતા.

આ પ્રમાણે નયચ દ્ર સર્વ રીતે યોગ્ય છતાં તેનામાં એક મહાદેવ કેઈ કોઈવાર પ્રગટ થતો હતો, તે કોય તે શક્તિ કરવાનો હ

તો, તેના હૃદયમા વસ્તુ સ્વરૂપનો વિચાર કરતા અને ધાર્મિક તત્વનો વિમર્શ કરતા વાર વાર શકાઓ થયા કરતી હતી, કોઈ કોઈવાર તો તે શકાના પ્રવાહમા એટલો બધો તણાઈ જતો કે, તેના હૃદયની અંદર રહેલી ધાર્મિક દૃઢ આત્મા પણ ક્ષણવાર ચલાયમાન થઈ જતી હતી.

નયન દ્ર અતિશય ધનાઢ્ય ન હતો, પણ તે સારી સ્થિતિમા હતો, તેના પિતા એક મહાન વ્યાપારી હતો, તેણે વ્યાપારકળાથી માલું દ્રવ્ય એકઠું કર્યું હતું, પણ તેજ માર્ગે પાછું તે દ્રવ્ય આકર્ષાઈ ગયું હતું.

લક્ષ્મીની ચચળતા વ્યાપારકળામા પ્રત્યક્ષ દેખાય છે સમુદ્રના મોજાની જેમ વ્યાપાર લક્ષ્મીના ઉત્પત્તિ તથા લય ક્ષણે ક્ષણે થયા કરે છે મહા વ્યાપારીના ડેશાગારમા નૃત્ય કરતી લક્ષ્મી વિદ્યુતની જેમ ક્ષણિક છે વ્યાપારકળા જેવી લક્ષ્મી વર્ધક છે, તેવી ક્ષાયક પણ છે, તથાપિ માનવજીવનની સ્વતંત્રતાનો પ્રભાવ વ્યાપારકળાને આભારી છે સેનાવૃત્તિથી વ્યાપારવૃત્તિ ઘણું દરજ્જે ઉંચી છે, જો એ કળા સાથે ઉદારતાનો ઉત્તમ ગુણ પ્રાપ્ત થયો હોય તો વ્યાપારી આત્મા આલોક તથા પરલોક—ઉભયને સાધી શકે છે આવા મહાન વ્યાપારી પિતાનો પુત્ર નયન દ્ર વ્યાપાર માર્ગનો પ્રવાસી બન્યો ન હતો, તેના પિતાનો મોટો વેશવ આલ્યો ગયો હતો, તથાપિ તેનો નિવાહ સુખે ચાલે એટલું દ્રવ્ય તેને પિતા તરફથી પ્રાપ્ત થયું હતું, આથી તેના મનપરસ સારની ઉપાસિની અસરો થતી નહતી.

નયન દ્રને સુખોદા નામે એક વિદુષી સ્ત્રી હતી સુખોદામા તેણીના નામ પ્રમાણે ગુણ હતા સુખોદાના ઉદરથી જિજ્ઞાસુ નામે એક પુત્ર ઉત્પન્ન થયો હતો, તે પણ ચથાર્થ નામા હતો જિજ્ઞાસુએ પોતાના આસ્તિ પિતા પામેથી ધાર્મિક અને વ્યવહારિક બંને પ્રકારની કેળવણી લીધી હતી, તે માથે તેના કુમળા મનઉપર આર્હતધર્મની મગીન આસ્તા પ્રથમથીજ પડી ગઈ હતી.

નયન દ્ર સુખોદા અને જિજ્ઞાસુ—એ એકજ કુટુંબની ત્રિપુટી હોવા મેશા નિવૃત્તિને વળને સાથે બેગી ધર્મચર્યા કરતી હતી વિદુષી સુ

બોધાના હૃદયમા આર્હતધર્મના તત્ત્વનુ ઉત્તમ જ્ઞાન આડઢ થયું હતુ, તેથી તેણીના હૃદયમા મ ખા ક ખા વગેરે દોષોને અવકાશ મળતો નહોતો, તેણીના દઢ હૃદયમા તત્ત્વનો નિશ્ચય અચળપણે થયેલો હતો

તે કુટુંબ જ્યારે તત્ત્વની ગર્ચા કરવાને બેસતુ, તે વખતે શ કાશીલ નયચક્ર અનેઢ પ્રકારની શ કાઓ કરતો અને તે દોષને લઈને તે ધર્મ તત્ત્વના શુદ્ધ સ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરી શકતો નહોતો. શ કા વગગની તેની સ્ત્રી સુબોધા ઘણીવાર વિનય અને પ્રાર્થના સાથે પોતાના શ કાશીલ પતિને મમજાવતી તોપણ નયચક્ર પોતાના આગ્રહને વશ થઈ તે વાત માન્ય કરતો નહોતો

એક વખતે નત્ર મામની પૂર્ણિમાના પર્વને વિષે નયચક્ર પોતાના કુટુંબને લઈને સિદ્ધગિરિની યાત્રા કરવાને ગયો, તે શ કાશીલ હતો, તથાપિ આર્હતધર્મના પરપરાના સન્મારેને લઈને તેણે શુદ્ધ હૃદયથી યાત્રા કરવા માડી હૃદયમા શ કા આવતી છતા પૂર્વના સન્કાર બળે આસ્તાના અકુરેને પ્રગટાવતો નયચક્ર તે મહાપર્વણીને દિવસે સિદ્ધગિરિના શિખર ઉપર આડઢ થયો ત્યા જઈ તેણે સ્નાન કરી આદિનાથ પ્રભુની પૂજા કરવાની પ્રવૃત્તિ કરવા માડી તેની શુદ્ધ શ્રાવિકા સુબોધા અને પુત્ર જિજ્ઞાસુ પણ તેની સાથે સ્નાનાદિ કરી પૂજા કરવાને તત્પર થયા. સર્વ કુટુંબ પ્રભુની પૂજા લક્ષિમા તત્લીન થયુ, અને તેમણે વિવિધ ભાવનાથી પ્રભુની પૂજા લક્ષિ કરી

આ વખતે નયચક્રે ત્રિભુવન નાયઢ આદીશ્વર પ્રભુની આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરી—“ હે દયાનિધિ, હે સુગમુરપૃથ્વ્ય, હે મહોપજારી પ્રભુ, આ શ કિત શ્રાવકને ગરણુ આપો, આપનો પ્રરૂપેયો આઢાદ સિદ્ધા ત મારા શ કિત હૃદયમા આડઢ થતો નથી, મને તે ઉપર પૂર્ણ શ્રદ્ધા છે, છતા માડુ શુદ્ધ હૃદય તે વિષે શ કા જ્ઞા કરે છે હે નાથ, આપ કંઠુના સાગર છો, આપના તે સિદ્ધાન્તનુ સ્વરૂપ મને અવ્યક્ષ દર્શાવો, અને મારા હૃદયમા ઉત્પન્ન થતુ શ કા જાળ દૂર કરો ’

આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરી નયચદ્ર પોતાના કુટુંબ સાથે સિદ્ધગિરિની નીચે ઉત્તરે, જ્યાં તે તળેટીના પવિત્ર બાગમાં આવ્યો, ત્યાં જાણે પ્રભુ ને કરની તેની સ્તુતિ સફળ થઈ હોય, તેવા એક સમર્થ તત્ત્વવેદી, અને શુદ્ધ ચારિત્રધારી ચમત્કર્મી મુનિ તળેટીપર વિદ્યાત થયેલા તેના જ્ઞેવામાં આવ્યા તે મહાનુભાવ વિમલ ચળની યાત્રાએ આવ્યા હતા તેમની સાથે ખીજા બે તરૂણ મુનિઓ હતા, તેઓ તેમના શિષ્યો હતા, તે મહાત્મા મુનિવરને જોઈ નયચદ્ર પોતાના કુટુંબ સાથે તેમની પાસે આવ્યો, કુટુંબ સહિત તે મહાનુભાવને તેણે વંદના કરી. પવિત્ર મુનિવરે તેને ધર્મ લાલની આશોષ આપી

પવિત્ર મુનિ નયચદ્રને જાણે જોળખતા હોય, તેમ આનંદપૂર્વક બોલ્યા—“ભદ્ર, ઐત્ર માસની પૂર્ણિમાની પવિત્ર યાત્રા કરવાને તમને કુટુંબ સહિત આવેના જોઈ હું ધણે ખુશી થયો છું આ પવિત્ર પવનો તિસ સિદ્ધગિરિની યાત્રામાં પ્રસાર કરવો જોઈએ

નયચદ્રની આવી નિયતિ જોઈ કયાણ મુનિ પ્રસન્ન થઈને બોલ્યા—“ભદ્ર, આશ્ચર્યથી હૃદયને મોહ પમાડ્યો નહીં, અને તમારા શકાશીળ હૃદયને નનાનવા તર્કના જાળમાં ફસાવ્યો નહીં હું આ નંદસૂરિ નામે જૈનમુનિ છું, કોઈ મારા શિષ્યે મને જણાવ્યું હતું કે, નયચદ્ર શ્રાવણ આર્દ્રતથર્મનો ઉપાસક અને વિદ્વાન્ છે, છતાં તે સર્વદા શકાશીળ છે, તેની શકા કોઈનાથી દૂર થઈ શકતી નથી તેની ઓ મુખે સદગુણી શ્રાવિત છે, અને તેનો જિજ્ઞાસુ નામે પુનઃ ખરેખરો ધર્મનો જિજ્ઞાસુ છે આવા ઉત્તમ કુટુંબમાં વસનારા ભદ્રિક આત્માનું હૃદય તાકાઓના સમૂહથી આવૃત રહ્યા કરે છે, તેની શકાઓને કોઈ પણ વિનષ્ટ કરી શકતું નથી એ ખબર સાંભળી મારા મનમાં વિચાર થયો કે, નયચદ્રને ઉપદેશ આપી નિરાકર કરવો, કે જેથી આ શરીરવડે કાંઈપણ ઉપકારનું કાર્ય થયેલું જણાય આવી વિચાર કરના જ્ઞાનના બાગથી મારા જાણનામાં આવ્યું કે, “નયચદ્ર પોતાના કુટુંબ સાથે હવે સિદ્ધગિરિની યાત્રાએ ગયેલ છે, આ જાણી તેમજ અમારે પણ સિદ્ધગિરિની યાત્રા કરવા જાવ હતા, જે

થી અમે પણ વિહાર કરી આમ્યજે આવ્યા છીએ જ્ઞાનના બળથી
મે તમને કુટુંબ સહિત જોળી લીધા છે જ્ઞાન અને જ્ઞાની મહારા
જના પસાયથી તમારી શકાઓ દૂર કરવાની મારી ઈચ્છા છે ”

મુનિવરના આવાવચન સાંભળી નયચંદ્ર અત્યંત ખુશી થઈ ગયો
પ્રત્યેક અને જિજ્ઞાસુ પણ હૃદયમાં અતિ આનંદ પામી ગયા સર્વેએ
તે મહાનુભાવને વદના કરી નયચંદ્ર વિનયથી જોડ્યો—“ ભગ-
વન્, આપ મહોપકારીના દર્શનથી હું સહકુટુંબ કૃતાર્થ થયો છું આ-
પ આનંદસૂગિહી ખરેખર આનંદકાયક થયા છો આપની પવિ-
ત્ર વાણીએ મારા આત્માને પૂર્ણ આરામ આપવાથી આપ સત્ય રી-
તે આત્મારામ રૂપ છો આપ ભારતવર્ષના જૈનમુનિઓમાં વિખ્યા-
તિ પામેલા જૈનાચાર્ય છો મે અનેકવાર આપનું પવિત્ર નામ પ્રશ-
સા સાથે સાંભળ્યું છે આપની વાણીએ ભારતવર્ષની જૈનપ્રજાનો ભાષ્ટ-
ઉપકાર કર્યો છે મારા જેવા એક લઘુ શ્રાવકને માટે વિહાર કરી
ઉપદેશ આપવા આ તરફ પધાર્યા, એ આપની મહોપકારવૃત્તિને
ધન્યવાદ ઘટે છે, આપના જેવા ગુહ્ય આરંભધારી અને પરોપકારી
જૈનમહાત્માઓ જ્યાંસુધી ભારતક્ષેત્ર ઉપર વિચરે છે, ત્યાં સુધી વી-
રશાસન વિન્યવત છે મહાનુભાવ, હવે કૃપા કરી મારી શકાઓને દૂર
કરો, અને શ્રદ્ધારૂપી દેહશિલા ઉપર અથડતા મારા શકિત હૃદયને
તે પર સ્થિર કરો ”

નયચંદ્રના આવા ઉચિત વચનો માંભળી આનંદસૂગિહી અતિ
આનંદ પામીને જોડ્યો—“ ભદ્ર, દરેક ક્ષેત્રોમાં વિચરી ઉપદેશ આપ-
વો—એ અમારું કર્તવ્ય છે અને ચંદ્રનો ઉપયોગ પણ તેમાજ
ચરિતાર્થ છે શ્રાવકજી, જો ક્ષેત્ર સ્પર્શના હશે તો અમારે અહિં સાત
યાત્રાઓ કરવી છે શરીરની સ્થિતિ નિર્બળ હોવાથી હમેશા એક
એક યાત્રા વધે શકશે તે યાત્રા પૂર્ણ કરી આવ્યા પછી, આજ રથાને
તમને અને તમારા કુટુંબને ઉપદેશ આપવામાં આવશે તમે ઉપ-
યોગ ગળી તેજ વખતે યાત્રા પૂર્ણ કરી પરવારજો ”

મુનિવરના આવા વચન સાંભળી નયચંદ્રનું હૃદય હર્ષથી ઉલ

સાઈ ગયું ગુરુભક્તિના પ્રભાવથી તારીર રોમાચિત વર્તિ ગયું અને તેનો હુર્પાશ્રુથી ભગઈ ગયા ક્ષણવાગ પછી તે વિનય વચને બોલ્યો—“ભગવન્, આપે મારા ઉપગ્રં બહુ કૃપા કરી છે, પણ મારા હૃદયમાથી શકાઓ દૂર થશે કે નહીં, એ મને સંદેહ છે એ ઘણા શાસ્ત્રો વાંચ્યા છે અને ઘણા જૈન વિદ્વાનોની નાથે મારે સર્ચા થા છે, પરંતુ હું અદ્યાપિ કોઈ રીતે નિશ્ચયો નથી આહુતતત્ત્વના સ્વરૂપ અને લક્ષણ મા મને અનેક શકાઓ રહ્યા કરે છે જો હું આપનાથી શકા રહિત થઈશ, તો આપનો સમાગમ અને મારું જીવન કૃતાર્થ થયા વિના રહેશે નહીં.

નયચંદ્રના આ વચનો સાંભળી આનંદસૂઝિ મહા મહા હાસ્ય કરતા બોલ્યા—“ભદ્ર, તમાગ હૃદયની શકા દૂર થવાનો જે સત્ય ઉપાય છે, તે તમારા જાણવામા કે માંભજવામા આવ્યો નથી, એમ લાગે છે જ્યાસુધી એ ઉપાય શ્રેયસ્કરવામા ન આવે, ત્યાસુધી જૈન ધર્મના સિદ્ધાંતનું સ્વરૂપ સમજવામા આવતું નથી અને તમારે માટે પણ તેમજ બન્યું છે.”

નયચંદ્રે નિમજ્જ હૃદયે જણાવ્યું—ભગવન્, એ કયો ઉપાય છે? તે કૃપા કરી જણાવો સૂરિવર બોલ્યા—શ્રાવક, જૈન સિદ્ધાંત અને જૈનમત સમજવાને માટે પ્રથમ જીવ દ્રવ્યનું સ્વરૂપ અને માત્ર નય જાણવા જોઈએ જ્યાસુધી સાત નયનું સ્વરૂપ નમજવામા આવે નહીં, ત્યાસુધી તત્ત્વનું સ્વરૂપ સમજવામા આવતું નથી છ દ્રવ્ય, જીવ, અજીવ વિગેરે સર્વ પાંચો અને તેની ઘટના ાયની રીતિથીજ સમજાય છે તેથી તમારે પ્રથમ યથાથ ગીતે નયનું સ્વરૂપ જાણવું જોઈએ, જેથી તમારા હૃદયની શકાઓ તત્કાળ દૂર થઈ જશે.

નયચંદ્ર નમ્રતાથી બોલ્યો—“ભગવન્, આપનું કહેવું યથાર્થ છે સાત નયનું સ્વરૂપ મારા સમજવામા આવ્યું નથી હવે આપ કૃપા કરી મને તે વિષે સમજાવો.”

આ વખતે શ્રાવિકા મુખોધા અને પુત્ર જિજ્ઞાસુ વિનયપૂર્વક બોલ્યા—“ ભગવન્, આપ નિષ્કાંચ દયાનિપિ અમારી ઉપર કૃપા કરી એ સાત નયના સ્વરૂપનો ઉપદેશ આપો એ ગહન વિષય અમા ગથી સમજી શકાતો નથી જેવી રીતે અમે અસ અને અલ્પમતિ મ મજી શકીએ તેવી રીતે મમજ્જવશો તો અમારી ઉપર આપનો મ હાન્ ઉપદેશ થશે

આન દસૂરિ ગ લીર સ્વરથી બોલ્યા—હે ભગ્ય આત્માઓ, હું તમને તે સાત નયનુ સ્વરૂપ યથાર્થ રીતે સમજાવીશ અને તે વિષય અમોએ ધારેલી માત યાત્રામા સ પૂર્ણ કરવામા આવશે હમેશા યાત્રા પૂર્ણ કરી આ તમેટીના પવિત્ર સ્થળ ઉપર આવવાની ઇચ્છા રાખજો

આ પ્રમાણે કહી તે મહાનુભાવ સૂરિવરે ઉપદેશનો આગ્રહ કર્યો પેહેલા નીચે પ્રમાણે પ્રભુત્વતિરૂપ મ ગલાચરણ કર્યું—

પ્રણમ્ય પરમગ્રહશુદ્ધાનદરસાસ્પદમ્ ।

વીર સિદ્ધાર્થરાજેન્દ્રનદન લોકનદનમ્ ॥ ૧ ॥

પરમ પ્રહ્લના શુદ્ધ આનંદ રસના સ્થાનરૂપ અને લોકોને આનંદ આપનાર સિદ્ધાર્થ રાજાના પુત્ર શ્રી વીર પરમાત્માને પ્રણામ કરીને

નયસ્વરૂપ વક્ત્ર્યેહ વસ્તુયાથાર્થવોચકમ્ ।

યદ્જ્ઞાનેન પ્રચુઢાત્મા નિશ્કો જાયતે નરઃ ॥ ૨ ॥

વસ્તુના યથાર્થ બોધને આપનારા સાત નયનુ સ્વરૂપ હું કહીશ, જેના જ્ઞાનથી પ્રતિબોધ પામેલો પુરૂષ નિશ્ચય છે ૨

આ પ્રમાણે મ ગળાચરણ કર્યો પછી આનંદમુદિ શ્રીવીર ગાસ નનો વિજય ઇચ્છી અને તેના વિજયથી પોતાને વિજયવત માની એટલે પોતે વિજયાન દસૂરિ યથાર્થ બની શાતસ્વરથી આ પ્રમાણે

જોત્યા—હે ભગ્ય આત્મા નયચક્ર, પ્રથમ તમારે આત્માને માટે થોડું જાણવું જોઈએ આપણા સર્વજ્ઞ પરમાત્માએ આત્માને ત્રણ પ્રકારે જણાવ્યો છે બહિરાત્મા, અંતરાત્મા અને પરમાત્મા જે જીવ મિથ્યાત્વના ઉદયથી શરીર, સ્ત્રી, ધન, પુત્ર, પુત્રી વગેરે પરિવારમા તથા પોતાના ગૃહવૈભવ, નગર, દેશ, મિત્ર વગેરે ઘણાં વસ્તુઓમા રાગ બુદ્ધિ અને શત્રુ વગેરે અનિષ્ટ વસ્તુઓમા દ્વેષબુદ્ધિ ધારણ કરે છે, તે બહિરાત્મા કહેવાય છે તેને વિદ્વાનો લવાલિન કી પણ કહે છે કારણ કે, તે જીવ બાહ્ય વસ્તુને તત્ત્વ સમજે છે અને ભોગવિલાસમા આનંદ માને છે બાહેરની વસ્તુઓ ઉપર પોતાના જીવનનો ઉપયોગ કરનારા જીવ બહિરાત્મા કહેવાય છે જે જીવ ચોધાથી તે ખારમે શુષ્ક મ્યાને રહી અતર્દાષિ વાળો હોય, તે અંતરાત્મા કહેવાય છે તેવા જીવને તત્ત્વ ઉપર શ્રદ્ધા હોય છે તે કર્મના બંધના હેતુઓને સારી રીતે જાણે છે તે લાભ તથા હાનિને સમાન રીતે જાણે છે સુખદુઃખ મા સરખી રીતે વર્તે છે હર્ષ તથા શોક ધારણ કરતા નથી અને સદા પરમાત્માના સ્વરૂપનું જ્ઞાન કરે છે

આ વખતે નયચક્ર શકા લાવી જોત્યા—“ મહારાજ, આ શકાશીલ આવકના મનમા એક શકા ઉત્પન્ન થઈ છે, જે આસા હોય તો તે શકા દૂર કરવાને પ્રશ્ન ઠરે ?

સૂરિવરે પ્રસન્નતાથી કહ્યું, “ભદ્ર, જે શકા હોય તેને માટે ખુશીથી પ્રયત્ન કરો

નયચક્ર—ભગવન્, આપે કહ્યું, કે અંતરાત્મા જીવ કર્મના બંધના હેતુઓને જાણે છે તો તે કર્મના બંધના હેતુ કયા ? તે સમજાવો

આનંદસૂરિ—મદ્ર, આ સારમા જીવને મિથ્યાત્વ, અવિરત્તિ, કષાય, પ્રમાદ અને યોગ—એ પાંચ કર્મ બંધના હેતુ ગણાય છે, કારણકે તેને લાધનેજ કર્મના બંધ થાય છે

નયચક્રે હર્ષ પૂર્વક કહ્યું, “ મહારાજ, હવે મારી તે શકા દૂર થઈ, પરંતુ એક બીજી શકા ઉભી થઈ છે તમે કહ્યું કે, અંતરાત્મા

જીવ લાલ તથા હાનિને સમાન ગીતે જાણે છે, સુખદુઃખમા સમાન રીતે વર્તે છે હર્ષ તથા શોક ધારણ કરતા નથી, તે કેવી રીતે સભવે ? તે કૃપા કરી સમજાવો.

સૂરિવર ગાત ચરથી બોલ્યા—“ લદ્દ, અ તરાતમા જીવની મ નોવૃત્તિ મારી હોય છે, તે ઉત્તમ મનોવૃત્તિને લઈ મમજે છે કે, જ્યાં કર્મ હૃદય આવે ત્યારે જીવ પોતે જ પોતાની મેળે ભોગરે છે, તેને કોઈ પણ બીજું મદાય કરી શકતું નથી જ્યાં તેને કાઈ પણ દ્રવ્યની હાનિ—નુકશાની થાય છે, ત્યારે તે અ તરાતમા જીવ પોતાના મનમા એવો વિચાર કરે છે કે, ‘ જે દ્રવ્યાદિ વસ્તુ નષ્ટ થઈ છે, તે પર-વસ્તુ છે, તેની માથે માટે કાઈ પણ મ બંધ નથી, મારો સ બંધ તો આત્મ પ્રદેશમા અવિધ્વમ્ જ્ઞાન સ બંધે કરી મમચેત છે તે સ બંધ નાનલક્ષણવાળો છે તે માટે મ બંધ ક્ષીપણુ નષ્ટ થવાનો નથી ’ આ પ્રમાણે વિચાર કરનાર અ તરાતમાને દ્રવ્યાન્કની હાનિ થનાથી કાઈ પણ શોષ થતો નથી કદિ કોઈ દ્રવ્યાદિકનો લાલ પ્રાપ્ત થાય તો તે સુખ જીવ પોતાના હૃદયમા વિચારે છે કે, ‘ આ પાદ્મલિલ વસ્તુની સાથે માટે સ બંધ થયો, તેથી મારે તે ઉપર ખુશી થવાનું શુ છે ? ’ આ પ્રમાણે મનન કરનારે માનવ આત્મા તેથી તે ઉપર ગગ ધારણ કરતો નથી.

નયચ દ્ર—“ ભગવન, આપના કહેનાથી મારી રાજા ફર થઈ શકે જહિરાતમા અને અ તનતમાનું સ્વરૂપ મારા મમજવામા થાય રીતે આજુ છે કેમ ત્રાવિકા, તમે પણ સમજ્યા કે ? ”

મુખેધા વિનીત વચને મોલી—“ શ્વામિનાથ, સૂરિવરની આવી મરલ વાણી માલગી કોણ ન સમજે, તેમા વળી તમારી જેમ હું શરણીલ નવી, એટલે મને મમજવામા વધારે સુખમતા પડે છે. ”

આન દસૂરિ આન દપૂર્વક બોલ્યા—નયચ દ્ર, હવે હું તમારી પાસે પરમાત્માનું સ્વરૂપ સંક્ષેપમા કરું છું, તે તમે ધ્યાન પૂર્વક સાંભળો.

પોતાના શુદ્ધ સ્વભાવને પ્રતિબંધ કરનારા કર્મરૂપી શત્રુઓને

હણી અને નિરૂપમય કેવળજ્ઞાનાદિ સ પત્તિ પ્રાપ્ત કરી જે જગતના મ વ પદાર્થોને કરામવક્રવત્ બાણે છે અને અવલોકે છે, અને પોતે પરમા નદના સ દોહથી સ પન્ન રહે છે, તે તેર તથા ચૌદમા ગુણુ સ્થાને રહે નારો જીવ પોતાના શુદ્ધ સ્વપ્રમા ગ્રહેવાથી મિદ્ધાત્મા અથવા પરમા ત્મા કહેવાય છે

ભદ્ર નયથ દ્ર, આ નણુ પ્રકારના આત્માને વિષે જે પેહેલો બધિ રાત્મા કહ્યો, તે ભવાલિનદી હોવાથી અધમ ગણાય છે તેથી તેને ઉચ્ચમિતિ મેળવવાને માટે અ તસાત્મા થવાની જરૂર છે તે અ ત-સાત્માની પદવી પ્રાપ્ત કરવાને તેણે તત્ત્વજ્ઞાન મેળવવું જોઈએ જૈન ધર્મમા જીવ અજીવ વગેરે નવ તત્ત્વો અને દેવ, ગુરૂ અને ધર્મ એ નણુ તત્ત્વો કહેવા છે તે શિવાય બીજા છ દ્રવ્ય તત્ત્વો કહેવાય છે એ તત્ત્વોનું જ્ઞાન તમે મેળવ્યું હશે

નયથ દ્ર—ગુરૂમહારાજ, જીવ, અજીવ વિગેરે નવ તત્ત્વો અને દેવ, ગુરૂ અને ધર્મ—એ ત્રણ તત્ત્વો મારા બાણુવામા છે, પણ આપે જે છ દ્રવ્યત વ કહ્યા, તે કયા? તે મારા બાણુવામા આજ્યા નથી

આન દસુરી—ભદ્ર, એ છ દ્રવ્યતત્ત્વોના નામ તમે બાણુઓ કે નહિ?

નયથ દ્ર—ના, મહારાજ, એ મારા બાણુવામા નથી

આ વખતે જિજ્ઞાસુ બોલ્યો—પિતાજી, તમે કેમ બુદ્ધી ગયા? એ છ દ્રવ્યતત્ત્વના નામ તમે બાણુ છે અને તે નામ હું તમારી પા સેથી શીખ્યો પણ છુ

નયથ દ્ર—મેગ, હું બુલી ગયો છુ, જહે, તે ■ દ્રવ્યતત્ત્વના નામ શુ છે?

જિજ્ઞાસુ—૧ જીવાસ્તિકાય, ૨ ધર્માસ્તિકાય, ૩ અધમાસ્તિકાય, ૪ આકાશાસ્તિકાય, ૫ પુદ્ગલાસ્તિકાય અને ૬ કાલ,—એ છ દ્રવ્યતત્ત્વોના નામ છે

નયથ દ્ર—(હસીને) બેટા, હા, એ નામતો હું બાણુ છુ, પ

રતુ તે ઇ દ્રવ્યનનો કહેવાય છે, એ વાત માગ જાણવામા ન હતી
પરસ, તુ એ ક્યાવી શીખ્યો ?

જિજ્ઞાસુ—પિતાજી, મે મુનિરાજના વ્યાખ્યાનમા સાભળેલુ
તેમજ જૈનગ્રંથોમા પણ તે વિષે માગી ગીતે વાચ્યુ હતુ

નયચક્ર—વત્સ, તને ધન્યવાદ છે, તારી સ્મરણ શક્તિ જોઈ
મારૂ હૃદય સતુષ્ઠ થાય છે તે માથે મને માટે માટે ખેડ થાય છે કે,
તે છ દ્રવ્યતત્ત્વ વિષે મે ઘણીવાર વાચ્યુ હશે, અને તે વિષે ચર્ચા
પણ કરી હશે, તથાપિ શક્યોના જાણમા હું તે બુદ્ધી ગયો છુ આ
પ્રત્યક્ષ મૂર્ચિવર માગી ગયાઓને દૂર કરશે, ત્યારે માત્ર હૃદય નિર્મળ
થશે

આનંદસૂરિ પ્રસન્નતાથી બોલ્યા—ભદ્ર, ડોઠ જાતની ચિંતા
ગળશે નહીં તમે સારી રીતે નિ શક્ય થઈ શક્યો, તમે છ દ્રવ્યતત્ત્વ
વિષે ઘરાબગ સમજ્યા નથી, હવે તે વિષે ધ્યાન દઈને સાભળો

જૈનગ્રંથમા ૧ જીવાન્તિકાય, ૨ ધર્માન્તિકાય, ૩ અધર્માન્તિકાય,
૪ આકાશાન્તિકાય, ૫ પુદ્ગલાન્તિકાય અને ૬ જલ—એ છ દ્રવ્યતત્ત્વ
કહેવાય છે તેમા પ્રથમ દ્રવ્ય એટલે શુ ? એ મમજવાનુ છે જો
દ્રવ્યનુ યથાર્થ સ્વરૂપ મમજવામા આવશે, તો પછી એ છ દ્રવ્ય
તત્ત્વો સ્હેવાઈથી સમજી શકાશે

પ્રથમ તો દ્રવ્યનુ લક્ષણ શુ ? અને દ્રવ્ય કોને કહેવાય ? એ
વાત જાણવી જોઈએ, એ મમજવાથી દ્રવ્યનુલુ પર્યાય સારી રીતે જા
ણવામા આવશે, એટલે તમારા હૃદયમાથી શક્યોનો મોગે ભાગ
દૂર યઈ જશે

ભદ્ર નયચક્ર, આ જગતમા દ્રવ્યનુ લક્ષણ ‘સન્’ કહેવાય છે
જે સત્ છે, તે દ્રવ્ય છે, તેને માટે આગમમા દર્શાવ્યુ છે “સદ્દ્રવ્ય
લક્ષણમ્”

જિજ્ઞાસુ વિનયથી બોલ્યા—ભગવન્, આપ કૃપા કરી સત્

નો અર્થ સમજવો, એટલે દ્રવ્યનું લક્ષણ અમારાથી મમજી શકાયો

સૂરિવર બો-યા—વત્સ, તમારૂં કહેવું યથાર્થ છે, તમે સત્ નું સ્વરૂપ સાલજો. પોતાના શુભ પર્યાયમા વ્યાપે છે, તે સત્ કહેવાય છે, વિદ્વાનો સત્ શબ્દની વ્યુત્પત્તિ આ પ્રમાણે કરે છે “સીદતિ સ્વકીયાન્ ગુણપર્યાયાન્ વ્યામોત્તીતિ સત્ ।” પોતાના શુભ પર્યાયમા વ્યાપે તે સત્ કહેવાય છે આ વખતે મુખોધા બોલી—ભગવન્, આપે જે સત્ શબ્દનો અર્થ અને તેનું લક્ષણ કહ્યું તે યથાર્થ છે મને કોઈએ વળી બીજી રીતે મમજાવ્યું હતું

સૂરિવર—ભટ્ટ, તને ઠેવી રીતે મમજાવ્યું હતું ? તે કહે નાઈએ

મુખોધા—ભગવન્ કોઈએ મને એમ પણ કહ્યું હતું કે “તસ્યા દ્રવ્યપ્રૌઢ્યયુક્ત સન્ । ઉત્પત્તિ, વિનાશ સ્થિરતા એ ત્રણથી જે યુક્ત હોય તે સત્ કહેવાય છે અર્થાત્ જે વસ્તુ ઉત્પન્ન થાય, સ્થિર થાય અને નાશ થાય તે સન્ કહેવાય છે એવું જે સત્ તે દ્રવ્ય નું લક્ષણ છે

જિજ્ઞાસુ—ભગવન્, મેં વહી સત્ નું લક્ષણ જુદી જાતનું સાલ્યું, છે “અર્થક્રિયાકારિ સન્ ” જે અર્થ ક્રિયા કરી શકે તે સત્ કહેવાય છે

મુખોધા અને જિજ્ઞાસુના આ વચનો માલખી સૂરિવર બો-યા આવિકા મુખોધા અને જાવક પુ । જિજ્ઞાસુએ સન્ નાં લક્ષણો કહ્યા છે તે યથાર્થ અને મમજાણ છે વત્સ જિજ્ઞાસુએ જે અર્થ ક્રિયાકારી સત્ નું લક્ષણ કહ્યું તેને માટે સાચકાર લખે છે—

“યદેવાર્થક્રિયાકારિ તદેવ પરમાર્થસત્ ।

યચ્ચનાર્થક્રિયાકારિ તદેવ પરતોઽપ્યસત્ ” ॥ ૧ ॥

“જે અર્થ ક્રિયા કરનાર છે તે પરમાર્થ સત્ છે, અને જે અર્થ ક્રિયા કરનાર નથી તે પરમાર્થ પણ અસત્ છે ” ૧

“લદ્ર નયચ દ્ર, એવા મત્ પદાર્થને શાસ્ત્રજારો દ્રવ્ય કહે છે,

નયચ દ્રે પ્રશ્ન ડ્યો—મહારાજ, મત્ શબ્દનો અર્થ સમજવામા આવ્યો પણ તે મત્ના અર્થને દર્શાવનાર દ્રવ્ય શબ્દ મારા સમજવામા આવતો નથી તો કૃપા કરી તે દ્રવ્ય શબ્દનો અર્થ સમજાવો.

આન દસુરિ આન દ પામી બોલ્યા,—લદ્ર, જે પોતપોતાના પ્રદેશના સમૂહવડે અખડ વૃત્તિથી સ્વભાવ તથા ત્રિલાવના પર્યાયને દ્રવ્યે એટલે પાત થાય છે, પ્રાપ્ત થયે અને પ્રાપ્ત થયેલ છે, તે દ્રવ્ય કહેવાય છે, તેને માટે તેવાજ અર્થને બતાવનારી દ્રવ્ય શબ્દની વ્યુત્પત્તિ આ પ્રમાણે છે—

“ નિજનિજપ્રદેશસમૂહૈરલ્પમદ્વત્યા સ્વજાવવિજાવપર્યાયાન્ દ્રવ-
તિ દ્રોષ્યતિ અદુદ્રવત્ इति દ્રવ્ય ”

વળી તેનું લક્ષણ એક પણ છે કે, “ગુણપર્યાયવત્ દ્રવ્યમ્ ” જે ગુણ પર્યાયવાળું હોય, તે દ્રવ્ય કહેવાય છે જે વસ્તુ ત્રણ ત્રણ પર્યાય પ્રાપ્ત કરે અથવા છોડે અથવા પોતાના પર્યાયવડે પ્રાપ્ત થાય અથવા મુક્ત થાય તે, દ્રવ્ય કહેવાય છે દ્રવ્ય શબ્દમા દ્રુ શબ્દ મૂળ છે દ્રુ એટલે સત્તા તેના અવયવ અથવા વિઝાર તે દ્રવ્ય કહેવાય છે, એટલે મહાસત્તાની અવાતર સત્તારૂપ વસ્તુ તે દ્રવ્ય કહેવાય છે તે દ્રવ્યમા રૂપ, રમાદિ ગુણ એ ત્રણનો સમૂહ હોય છે તેમજ તે દ્રવ્ય ભૂતકાળના પર્યાયથી અને ભવિષ્યકાળના પર્યાયથી પણ હોઈ શકે છે રાજાનો કુમાર ભવિષ્યના રાજ્ય પર્યાયથી ભાવી પર્યાયવડે દ્રવ્ય રૂપ છે વીનો ઘડો અદર ધી ન હોય તો ભૂતકાળના પર્યાયથી અનુભૂત ધીના આધાર પર્યાયે દ્રવ્ય કહેવાય છે

સૂરિવરના આ શબ્દો સાલળો શકાશીલ નયચ દ્ર શકા લાવી ને બોલ્યો—લગવન, આપના કહેવાથી દ્રવ્યનું સ્વરૂપ મારા સમજવામા આવ્યું છે, પણ આ શકાશીલ શ્રાવકના મનમા એક શકા ઉત્પન્ન થઈ છે, જે આજ્ઞા હોયતો પ્રગટ કરૂ.

સુરિવર—ભદ્ર, ખુશી રી કરો તમારી ન કાઓને દૂર કરવા માટેજ અમે બદ્ધપરિકર વચા છીએ

નયચદ્ર નમ્રનાથી જો-યો—ભગવન આપે દ્રવ્ય શબ્દની વ્યુત્પત્તિમા જણાવ્યું કે, જે પાતાના પ્રદેશના સમગ્ર રી અખડ વૃત્તિને સ્વભાવ તથા વિભાવના પર્યાયને પ્રાપ્ત થાય, તે દ્રવ્ય કહેવાય તે તેના સ્વભાવ તથા વિભાવના પર્યાય વ્યાકહેવાય? તે મને નમ્રનાવગો સ્વભાવ કેને કહેવાય અને વિભાવ કેને કહેવાય? તે પણ કહેશે

સુરિવર મહર્ષવને જો-યા—ભદ્ર, તમારૂં પ્રશ્ન યથાર્થ છે તમારે સ્વભાવ અને વિભાવનું સ્વરૂપ જાણવાની જરૂર છે તે જાણ્યા શિવાય દ્રવ્યનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજાવું નથી તે હરે ધ્યાન પૂર્વક માલજો—

દ્રવ્યને માટે પર્યાયને લઈને જે પ્રકાર દર્શાવ્યા છે એક અગ્રુ રૂપુ દ્રવ્ય અને બીજુ ગુરુવતુ દ્રવ્ય—તેમા જે સ્થિર હોય, તે અગ્રુ કે લઘુ કહેવાય છે, તેના દાખલા તરીકે નિદ્રામેત્ર છે નિદ્રામેત્ર કષિ પણ અવાયમાન થતું નથી, તેથી તે અગ્રુકલધુ કહેવાય છે, જે વસ્તુ તિરછી ગતિ કરનાર કે ચલિત હોય તે ગુરુકલધુ કહેવાય છે તેના દાખલા તરીકે પવન છે હરે તે ગુરુકલધુ દ્રવ્યનો જે વિગ્રહ તે સ્વભાવ પર્યાય, અને તે સ્વભાવ પર્યાયથી જે ઉત્પન્ન તે વિભાવ પર્યાય કહેવાય છે

આ વખતે ત્રિજ્ઞાસુએ વિનયથી પુછ્યું, જાવનું સ્વભાવ અને વિભાવનું સ્વરૂપ તો સમજાઈ ગયું, પણ પર્યાયને માટે સ્પષ્ટ રી તે સમજાવો

સુરિવરે કહ્યું—શુણના જે વિગ્રહ તે પર્યાય કહેવાય છે તેના બાર પ્રકાર છે ૧ અને તલાગવૃદ્ધિ ૨ અસખ્યાત ભાગવૃદ્ધિ, ૩ સખ્યાત ભાગવૃદ્ધિ, ૪ અને ત ગુણવૃદ્ધિ, ૫ અસખ્યાત ગુણવૃદ્ધિ, ૬ સખ્યાત ગુણવૃદ્ધિ ૭ અને ત ભાગદ્વાનિ ૮ અને અખ્યાત ભાગદ્વાનિ, ૯ સખ્યાત ભાગદ્વાનિ, ૧૦ અને ત ગુણદ્વાનિ, ૧૧ અસખ્યાત ગુણદ્વાનિ અને ૧૨ નખ્યાત ગુણદ્વાનિ નમનારક વગેરે ચાર ગતિ

અથવા ચોરાળી લાખ યોનિ—એ પણ વિભાવ પર્યાય કહેવાય છે આ વખતે મુખોધાએ પોતાના પુત્ર જિજ્ઞાસુને પુછ્યું, વત્સ, આ પર્યાય ના બાર પ્રકાર તારા જાણવામા આવ્યા, પણ તેની અદ્ ગુણ એટલે શુ એ તારા મનજવામા આવ્યું છે કે નહીં ?

જિજ્ઞાસુ માતાને નમન કરીને બોલ્યો—માતૃશ્રી, તમેજ મને ગુણ વિષે એકવાર સમજાવ્યું છે, તેથી તે વાત મારા મ્મરણમા છે

નયચત્રે કહ્યું, બેટા, ગુણ વિષે તુ ગુ જાણે છે? તે કહી બતાવ, જો તુ યથાર્થ જાણતો હોઈશ, તો આ સૂરિવર તને અભિનંદન આપશે.

જિજ્ઞાસુ નિ શક થઈને બોલ્યો—પિતાજી, તે વિષે હું બરાબર સમજ્યો નથી, પણ દ્રવ્યના જે મામાન્ય ગુણ છે, તેના નામ મને આવડે છે તે કહું તે માલજો—૧ અગ્નિત્વ, ૨ વસ્તુત્વ, ૩ દ્રવ્યત્વ, ૪ પ્રમેયત્વ, ૫ અગુરુલુપ્તત્વ, ૬ પ્રદેશત્વ, ૭ ચેતનત્વ, ૮ અચેતનત્વ, ૯ મૂર્ત્ત્વ, અને ૧૦ અમૂર્ત્ત્વ—એ દશ દ્રવ્યના મામાન્ય ગુણ કહેવાય છે

સૂરિવર પ્રમત્ત થઈને બોલ્યા—ભટ્ટ, જિજ્ઞાસુ, તે કહેલા તે નામ યથાર્થ છે, પણ તે દૃષ્ટાના અર્થ જાણે છે કે નહિ ?

જિજ્ઞાસુ—ભગવન, તેના અર્થ તો હું બરાબર જાણતો નથી

નયચત્રે—ભગવન, તેના અર્થ તો આપજ કહો જેથી અમારા કુટુંબ ઉપર મહાન ઉપકાર થશે સૂરિવર બોલ્યા—હે ભટ્ટ આત્માના એ, તે દ્રવ્યના દશ મામાન્ય ગુણોના અર્થ નમજાવું, તે તમે સાવધાન થઈને માલજાજો—૧ દ્રવ્યનું મત્તરૂપપણું નિત્યતાદિ ઉત્તર મામાન્ય અને વિશેષ સ્વભાવનું આધારસ્થ છે, તે અગ્નિત્વ નામે પ્રથમ ગુણ છે દ્રવ્યનું મામાન્ય અને વિશેષ રૂપપણું, એ વસ્તુત્વ નામે બીજો ગુણ છે દ્રવ્યના સ્વરૂપમા જે 'સત' લક્ષણ કહ્યું, તે દ્રવ્યત્વ નામે ત્રીજો ગુણ છે પ્રમાણવડે જે માપી શકાય તે પ્રમેય નામે ચોથો ગુણ છે પ્રત્યેક નમયે દ્રવ્યમા છ ગુણની વૃદ્ધિ અને હાનિ જે થયા કરે

છે, તે અગુરુવપુત્ર નામે પાચમો ગુણ છે તે ગુણ સૂક્ષ્મ હોવાથી કહી શકાય તેવો નથી તે માત્ર આગમપ્રમાણથી જ જાણ છે જે દે નપણે જેટલા અવિભાગી પરમાણુ પુદ્ગલો હોય તે પ્રદેશત્વ નામે દ્રવ્યનો છંદો ગુણ છે જેનાથી વસ્તુનો અનુભવ થાયને ચેતનાત્વ નામે સાતમો ગુણ છે જે વસ્તુમા જ્ઞાન રહિત પણ, તે અચેતનાત્વ નામે આઠમો ગુણ છે જે વસ્તુમા રૂપ, રસ, ગંધ, અને સ્પર્શ હોય તે ભૂર્તત્વ નામે નવમો ગુણ છે જે દ્રવ્યમા ઉપર કહેવ રૂપાદિ ન હોય, તે અભૂર્તત્વ નામે દશમો ગુણ છે આ દશ ગુણો દ્રવ્યતા મા માન્ય ગુણ કહેવાય છે અને તે ઉપરથી દ્રવ્યનું સ્વરૂપ મધ્યાર્થ રીતે સમજવામા આવે છે

નયચ દ્ર પ્રગી થઈને જો-યો—ગુરુવર્ય, આપની વાણીરૂપીગ ગામા જ્ઞાન કંવાથી માત્ર હૃદય નિર્મળ થતુ જાય છે અને તેમાથી શકાત્રપીમલ દૂર થતા જાય છે

સૂરિવર જો-યા—સદ્ર, હવે તે વિષે કાંઈ જાણવાની અપેક્ષા રહે છે ?

નયચ દ્ર—ના હવે તે વિષે કાંઈ શકા નથી આ વખતે જિજ્ઞાસુ વિનયથી જો-યો—પિતાજી, જો અવિનય ન થાય તો એક વાત હું જાણુ

સૂરિનર—એમા અવિનય નહીં થાય જે કહેવાતું હોય તે પ્રુશીથી કહે

જિજ્ઞાસુ—કૃપાળુ ગુરુ મહારાજ, જેવી રીતે આપે દ્રવ્યના સા માન્ય ગુણો કહ્યા, તેવી રીતે તેના વિશેષ ગુણો પણ હોવા જોઈએ મારા પિતા એ વાત પુછવી ભુલી ગયા છે

નયચ દ્ર—વત્સ, તને સાખાશી ઘટે છે એ વિષે મારી ભુલ થઈ છે કૃપાળુ ગુરુ આપણને દ્રવ્યના વિશેષ ગુણો સમજાવશે.

સૂરિવર પ્રસન્નતાથી જો-યા—હે ભવ્ય આત્માઓ, દ્રવ્યના વિશેષ ગુણ સોજ છે તે તમે માવધાન થઈને સાંભળો—૧ જ્ઞાન,

૨ દર્શન, ૩ સુખ, ૪ વીર્ય, ૫ અર્પણ, ૬ રસ, ૭ ગદ્ય, ૮ વર્ણ, ૯ ગતિ હેતુત્વ, ૧૦ સ્થિતિ હેતુત્વ, ૧૧ અવગાહન હેતુત્વ, ૧૨ વર્તના હેતુત્વ, ૧૩ ચેતનત્વ, ૧૪ અચેતનત્વ, ૧૫ મૂર્તત્વ અને ૧૬ અમૂર્તત્વ એ મોળ દ્રવ્યના વિશેષ ગુણો હોવાય છે તેઓમા જ્ઞાન, દર્શન, સુખ, વીર્ય, ચેતનત્વ અને અમૂર્તત્વ એ છ ગુણ જીવના છે અર્પણ, રસ, ગદ્ય, વર્ણ, અચેતનત્વ અને મૂર્તત્વ—એ છ ગુણ પુદ્ગલના છે ગતિ હેતુત્વ, અચેતનત્વ અને અમૂર્તત્વ—એ ત્રણ ગુણ ધર્માસ્તિ યાયના છે સ્થિતિ હેતુત્વ, અચેતનત્વ અને અમૂર્તત્વ—એ ત્રણ ગુણ અધર્માસ્તિ યાયના છે અવગાહન હેતુત્વ, અચેતનત્વ અને અમૂર્તત્વ—એ ત્રણ ગુણ આકાશાસ્તિ યાયના છે વર્તના હેતુત્વ, અચેતનત્વ અને અમૂર્તત્વ એ ત્રણ ગુણ કાળના છે તે સોળ ગુણમા જે છેલ્લા ચાર ગુણ છે, તે સ્વભાવિની અપેક્ષાએ સામાન્ય ગુણ અને વિભાવિની અપેક્ષાએ વિશેષ ગુણ વાય છે

નયચ દ્ર હર્ષમલિત બોલ્યો—“ મહાનુભાવ, સન્નિવર્ય, આપની વાણીથી મારા હૃદયમા પ્રકાશ પડતો જાય છે અને ગદ્યકાંડ અધિકાર દૂર થતું જાય છે ભગવન્, હવે સાતનયનું સ્વરૂપ કયાં મે મળવશે ? મને તે જાણવાની ઘણી ઇચ્છા છે આપની અમૃતમય વાણી માલજવાને હૃદય અતિ આતુર થયા કંઈ છે

સૂરિવંદે સાન દવદને જણાવ્યું, “ ત્રાવકલ, તમે હજી માત્ર, દ્રવ્ય અને તેના સામાન્ય અને વિશેષ ગુણ જાણ્યા છે, પણ હજી એક બાબત જાણવાની છે, તે જાણ્યા પછી સાતનયનું સ્વરૂપ એકલાઈથી તમારા જાણવામા આવી શકશે

નયચ દ્ર—મહારાજ, તે કઈ બાબત જાણવાની બાકી છે ? તે કહો

જ્ઞાન દમૂરિ—હવે કઈ બાબત જાણવી જોઈએ ? એ તમેજ કહો જોઈએ જો તમે એ બાબત માત્ર નામથીજ કહો, તો મને ધણો સંતોષ થશે

નયચ દ્ર—શુરવર્ય, એ બાબત મારા સ્મરણમા આવતી નથી,

આ વખતે સૂરિવરે મુખોધા શ્રાવિકને અને જિજ્ઞાસુ પુત્રને કહ્યું, ભદ્ર, જો તમારા બાણવામા આવે તો તમે પણ કહેજો મુખોધા શાત અને કોમન સ્વસ્થી બોલી—અગવન, એ બાળન મારા બાણ વામા આની ગઈ છે, તેમ આ વત્ત જિજ્ઞાસુના બાણવામા પણ આવી ગઈ છે આ માન આમી પણ એ બાળન જાણે છે, પણ તેમના શકાશીય સ્વભાવને લઈને તે વાત તેમની મનોવૃત્તિપર આડઠ ધર્ષ નથી, એટલે તેમને ખાદ આવવી મુશ્કેલ છે

મૂરિવર—શ્રાવિક, તમે મુખુદ પ્રે, તેવી તે વાત બાણતા હશે, પણ આ બાળક જિજ્ઞાસુના મુખમી તે બાળન માલજવાની મારી ઈચ્છા છે, તો જિજ્ઞાસુ તે બાળત જણાવે

ગુરુ મહારાજના આ વચન માલગી જિજ્ઞાસુ બોલ્યો—અગવન, પ્રથમ જીવાદિ દ્રવ્યોનો સ્વભાવ બાણનો જોઈએ તે આમાન્ય અને વિશેષ સ્વભાવ—એમ જો પ્રકારે કહેવા છે તેના બધા નામ અને અર્થ મારા બાણવામા ખરાબર આવ્યા નથી

સૂરિવર—મદ્ર નયવદ્ર, તમારા પુત્ર આ જિજ્ઞાસુને પર્ણ ધન્ય વાદ ઘટે છે તેણે તમારા કુટુંબમા રહી ઘણો મારો મોધ મેળવ્યો છે તે માન તમારા ધમ પત્ની શ્રાવિકા મુખોધાને ઘટે છે

મુખોધા નમનાથી બોલી—અગવન, તે માન મને ધન્ય નથી, પણ તમારા આ શ્રાવકને ઘટે છે

મૂરિવર—શ્રાવિકા, એ વાત મન્ય છે, પણ તુ તો તમને વધારે ધન્યવાદ આપુ છું પોતાના જીવાનોને બાળવયમાથી મુધારી કેળવા ચેલા કરવા, એ માતાનું જ કર્તવ્ય છે અને તમે એ કર્તવ્ય યથાર્થ રીતે બજાવેલું છે હવે જીવાદિ દ્રવ્યોના સ્વભાવ વિષે હું તમને સમજાવું, નેધ્યાન દઈને સાંભળો જીવાદિ દ્રવ્યના બધા મળીને એક વીશ સ્વભાવ છે તેમા અગીયાત આમાન્ય સ્વભાવ છે અને દસ વિશેષ સ્વભાવ છે જેનો અસ્તિસ્વભાવ, ધીજેનાગ્નિસ્વભાવ, ત્રીજેનિત્યસ્વભાવ, ચોથો અનિત્યસ્વભાવ, પાચમો એકસ્વભાવ, છઠો અનેક સ્વભાવ

૧ સ્વભાવ ગુણ પરીના અતર્ભૂત બ્રહ્મવા જી ૧ નદી પર તુ વિશેષમાં એટલું કે ગુણગુણીમાં રહે છે અને અસ્થાવ ગુણ ગાત્રી બન્નેમાં રહે છે ત્રાગ્યુદે ગુણ ગુણી મોતપોતાની પરિચિતિને પરિચુમે છે તેથી પરિચિતિ જો છે તે સ્વભાવ છે

સાતમેા લેહ સ્વભાવ, આઠમેા અભેદ સ્વભાવ, નવમેા સત્ય સ્વભાવ, દસમેા અભગ્ય સ્વભાવ અને અગીયારમેા પરમ સ્વભાવ છે એ અગીયાર સામાન્ય સ્વભાવ કહેવાય છે બાગમેા ચેતન સ્વભાવ, તેરમેા અચેતન સ્વભાવ, ત્રીસમેા મર્ત સ્વભાવ, પચાસમેા અમર્ત સ્વભાવ, સોળમેા એક પ્રદેશ સ્વભાવ, સત્તરમેા અનેક પ્રદેશ સ્વભાવ, અઠારમેા વિભાવ સ્વભાવ, એાગણીશમેા શુદ્ધ સ્વભાવ, વીગમેા અશુદ્ધ સ્વભાવ અને એકવીશમેા ઉપચરિત સ્વભાવ—એ દસ દ્રવ્યના વિશેષ સ્વભાવ છે જીવ અને પુદ્ગલમા તે એકવીશ સ્વભાવ છે અને ધર્માન્તિકાય, અધર્માન્તિકાય અને આગ્રશાન્તિકાય—એ ત્રણને ચેતન સ્વભાવ, મર્તસ્વભાવ, વિભાવસ્વભાવ અશુદ્ધસ્વભાવ અને ઉપચરિત સ્વભાવ—એ પાચ સ્વભાવ સિવાય બાકીના મોળ સ્વભાવ લાગુ પડે છે ઉપર કહેલા પાચ સ્વભાવ અને બહુપ્રદેશ સ્વભાવ—એ છ સ્વભાવને વર્ણને બાકીના પચાસ સ્વભાવ કાલદ્રવ્યને લાગુ પડે છે

ભટ્ટ નયચ દ્ર, હવે તે દ્રવ્યના સ્વભાવના અર્થ કહું છું, તે તમે મ્યાન પૂર્વક સામળજો—પ્રથમ અગીયાર સામાન્ય સ્વભાવના અર્થ કહું છું પોતાના સ્વભાવના લાભથી કદાપિ દૂર ન રહેવું, તે દ્રવ્યનો અગ્નિ સ્વભાવ છે જે પરકપણે ન થાય, તે દ્રવ્યનો નાસ્તિ સ્વભાવ છે દ્રવ્ય ની અદર પોતપોતાના ક્રમભાવી નાના પ્રકારના પર્યાય, રચામતા રમ્પત્વાદિત જે ભેદક કહેવાય છે, તે ભેદક છતાં પણ દ્રવ્ય તેનું તેજ રહે એટલે પૂરે અનુભવ કરેલું જ્ઞાન જેનાથી થાય છે, તે દ્રવ્યનો નિત્ય સ્વભાવ કહેવાય છે જે દ્રવ્યના પર્યાયમા પરિણામ—રૂપાતર થાય અર્થાત્ જેના રૂપમા ઉત્પાદ વ્યય રહેલા છે, તે દ્રવ્યનો અનિત્ય સ્વભાવ છે સહુભાવી સ્વભાવના જે એકરૂપને લઈને આધાર થાય તે દ્રવ્યનો એક સ્વભાવ કહેવાય છે જેમ રૂપ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શનો એક આધાર ઘડો છે, તેની રીતે એક દ્રવ્યની અદર વિવિધ પ્રકારના ધર્મનો આધાર હોય તે દ્રવ્યનો એક સ્વભાવ કહેવાય છે એકમા અનેક સ્વભાવ જોવામા આવે તે દ્રવ્યનો અનેક સ્વભાવ કહેવાય છે જેમ માટી એક દ્રવ્ય છે, પણ તેની અદર બીજા

અનેક દ્રવ્યનો પ્રવાહ રહેવો હોય છે તેથી તે દ્રવ્ય અનેકસ્વભાવી ગણાય છે આકાશ એક દ્રવ્ય છે, પણ તેની અંતઃ ઘટાકાશ વિગેરે ભેદ જોવામા આવે છે એક ગુણ અને બીજો ગુણી, એક પદાય અને બીજો પર્યાયી વિગેરે મ સા અને સ ખ્યા વિગેરે લક્ષણાદિકના ભેદ એક દ્રવ્યમા પાડી શકાય છે, તેથી તે દ્રવ્યનો ભેદ ન્વભાવ કહેવાય છે એ સ સા, મ ખ્યા, લક્ષણ, પ્રયોજન, ગુણ, ગુણી વિગેરેનો એક ન્વભાવ હોવાથી અભેદ ટૂંતિએ, દ્રવ્યનો અભેદ સ્વભાવ પણ કહેવાય છે એકજ દ્રવ્ય અનેક કાર્ય કારણતરી યકિતવાળુ હોય, તે ભવિષ્ય કાળ મા પરસ્વરૂપાકાર થઈ શકે છે, તેથી દ્રવ્યનો તે ભાગ્ય સ્વભાવ છે જે નહો કાવ પરસ્વરૂપમા મળે તોપણ પરસ્વરૂપાકાર ન થાય, તે દ્રવ્યનો અભાગ્ય સ્વભાવ છે જે જે દ્ર વમા સ્વલક્ષણભૂત જે જે પરિણામિક ભાવ મુખ્ય હોય તે દ્રવ્યનો પરમભાવ સ્વભાવ છે જેમકે ' જ્ઞાન સ્વરૂપ આત્મા '

ભદ્ર નયચક્ર, મા પ્રમાણે દ્રવ્યના અગીયાર સામાન્ય સ્વભાવ જાણના યોગ્ય છે મા તેના ન શિષ્ત અથ કહેવા છે તેનેમાટે નિયેષ અર્થ પણ આગમમા દર્શાવેલા છે, જેટું તમોને કોઈ પ્રમ જે કહીશ હોને દ્રવ્યના દશ વિશેષ સ્વભાવ કહેના છે, તેના મ શિસાર્થ સામળો, જે ચેતનાપણનો વ્યવહાર પ્રવર્તે છે, તે દ્રવ્યનો ચેતન સ્વભાવ છે અને તેનાથી ઉલટી રીતે જે પ્રવર્તે તે દ્રવ્યનો અચેતન સ્વભાવ છે જે દ્રવ્ય રૂપ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શ વગેરેને ધારણ કરે છે, તે તેનો મૂર્ત સ્વભાવ છે તથી જે ઉલટો તે મમર્ત સ્વભાવ છે એકત્વ પરિણુતિ અને અજ ક આકાશના મ નિવેશનુ જે ભાજનપણુ તે એક પ્રદેશ સ્વભાવ છે વળી જે દ્રવ્યમા ભિન્નપ્રદેશનો યોગ, તેમજ ભિન્ન પ્રદેશની કંપનાએ કરીને અનેક પ્રદેશ વ્યવહારનુ યોગ્યપણુ હોય તે દ્રવ્યનો અનેક પ્રદેશ સ્વભાવ છે દ્રવ્ય પોતાના સ્વભાવથી જુદી રીતે પણ વર્તે છે, તેથી તેનો વિભાવ સ્વભાવ છે દ્રવ્ય કેવળ શુદ્ધ અને ઉપાધિભાવરહિત અતર્ભાવ પરિણુમન પણ હોઈ શકે છે, તે તેનો શુદ્ધ સ્વભાવ છે વળી તેનાથી વિપરીત એટલે ઉપાધિ જનિત

બહિર્ભાવ પરિણમનપાત્રુ પણ હોય છે, તેથી તે તેનો અશુદ્ધ સ્વભાવ છે દ્રવ્યના નિયમિત સ્વભાવનો બીજા સ્થાનમા ઉપચાર કરવામા આવે છે, તેથી તેનો ઉપચરિત સ્વભાવ પણ કહેવાય છે હે નયચ દ્ર, આ પ્રમાણે દ્રવ્યના દ્વગ વિગેષ સ્વભાવ છે

આ વખતે શ્રાવિઠા મુગોધા નમ્રતાથી બોલી—ભગવન, આપના મુખથી દ્રવ્યના સામાન્ય અને વિશેષ મળી એટલીશ સ્વભાવ જાણી મારા હૃદયમા વિશેષ પ્રકાર પડ્યો છે, તથાપિ ચાલતા પ્રશ્ન ગમા એક શકા ઉત્પન્ન થઈ છે, જો આપની આજ્ઞા હોય તો પ્રગટ કર

મરિચકે આજ્ઞા આપી એટલે મુગોધા બોલી—ભગવન, આપે જે દ્રવ્યનો વિશેષ ઉપચરિત સ્વભાવ કહેા, તેમા જે ઉપચરિત એટલે ઉપચાર કહેવાય છે, તો તે ઉપચાર ગેનાવી ઉત્પન્ન થાય છે ? તે કૃપા કરી જણાવો

મરિચકે પ્રમત્ત થઈને બોલ્યા—શ્રાવિઠા, તમારો પ્રશ્ન સાભળી હુ ખુશી થયો છુ તે ઉપચરિત સ્વભાવને માટે આગમમા નારી રીતે વિવેચનપર્વક લખેલુ છે, તે વ્યાન દર્શાવેલો—ઉપચરિત સ્વભાવ બે પ્રકાર છે એક કર્મજન્ય અને બીજો સ્વભાવિક, પુદ્ગલના સબધને લઈને જીવની અદર જે મર્તપાત્ર અને અચેતનપાત્ર કહેવામા આવે છે, તે ઉપચાર છે અને તે કર્મજનિત છે, એટલે જે કર્મ છે, તે ઉપચરિત સ્વભાવ છે, અને જે મિદ્ધામામા વસ્તુનુ જ્ઞાતાપાત્ર અને દર્શકપાત્ર છે, તે બીજો સ્વભાવિક ઉપચરિત સ્વભાવ છે મરિચકેનો આ ઉત્તર સાભળી મુગોધા આનંદ પામીને બોલી—મહાનુભાવ, હું મારા મનની શકા દૂર થઈ ગઈ, હવે કૃપા કરી આગળ ઉપદેશ આપો

આ વખતે નયચ દ્રના હૃદયમા શકા બહુ જરાઈ આવ્યુ, તે ઉચ્ચે નમ્રતાથી બોલ્યા—શુક મહાગજ, આપે કહેલા દ્રવ્યના સ્વભાવ વિષે વિચાર કરતા મારા હૃદયમા શકા બહુ થઈ આવ્યુ છે, જો આજ્ઞા હોય તો પ્રશ્ન કર

મરિચકે શાતતાથી બોલ્યા—મદ્ર, તમારાં શકાઓ દૂર કરવાને

માટે જ હું વિહાર કરીને આવ્યો છું તેથી જે શકા ઉત્પન્ન થાય તે પ્રગટ કરો વારવાર તે વિષે મારી આજ્ઞા લેવાની જરૂર નથી

નયચક્ર ખુલા હૃદયથી બોલ્યો—ભગવન્, આપે જે દ્રવ્યના સામાન્ય અને વિશેષ સ્વભાવો કહ્યા, તે બધા । માનીએ તો શો દોષ આવે ? તે કૃપા કરી જણાવશો

સૂરિવર ઉત્સાહ લાવીને બોલ્યા—ભટ્ટ નયચક્ર, જે વાતી ઉપર કહેલા દ્રવ્યના સ્વભાવને માને નહીં, તેના મતમા ઘણા દૂષણ આવે છે તે હું કહું, તે સાલજો—જો દ્રવ્યને એકાતે અસ્તિ સ્વભાવ માને અને નાસ્તિ સ્વભાવ ન માને તો સર્વ પદાર્થમા સ કંઈ વગેરે દૂષણો લાગે છે, કારણ કે, તેમ માનવાથી સર્વ દ્રવ્યની ભુદ્દીભુદ્દી નિયત સ્વરૂપ વસ્તુ નહીં થાય અને તેથી જગન્ એક રૂપ થઈ જાય છે અને જેથી તે વાત સર્વ શાસ્ત્ર તથા વ્યવહારની વિરુદ્ધ બને છે, તેથી બીજા પદાર્થની અપેક્ષાએ દ્રવ્યનો નાસ્તિ સ્વભાવ પણ માનવો જોઈએ તેમ જો એકાને દ્રવ્યનો નાસ્તિ સ્વભાવ માને તો જગત્ બધું શૂન્ય થઈ જાય, તેથી એમ પણ માનવું ન જોઈએ

જો એકાત દ્રવ્યને નિત્ય માને તો અથ ક્રિયાકારિ વાને! અભાવ થઈ જાય, જેથી દ્રવ્ય પર પરા વગર નાશ પામી જાય જો એકાત અનિત્ય માને તોપણ દ્રવ્યનો નિરન્વય નાશ થશે જો એકાત એક સ્વભાવ માને તો વિશેષનો અભાવ હોવાથી અનેક સ્વભાવ વિના મૂળ સત્તારૂપ સામાન્યનો પણ અભાવ થઈ જાય, કારણ કે વિશેષ વિના સામાન્ય અને સામાન્ય વિના વિશેષ ધિકાના રાગિણી જેમ અમત્ થઈ જાય જો દ્રવ્યને એકાને અનેક રૂપ માને તો દ્રવ્યનો અભાવ થશે નિરાધાર હોવાથી તેમજ આધાર આધેયના અભાવથી દ્રવ્યનો અભાવ થવો જોઈએ જો દ્રવ્યને એકાત ભેદ માને તો વિશેષના આધાર વિના તેના ગુણપર્યાયનો ભોધ ન થાય કારણ કે, આધારાધેયના અભેદ વિના બીજો મ બધ ઘડી શકે નહીં તેથી દ્રવ્યની અદર સહેલ અથ અને ક્રિયાના અભાવથી દ્રવ્યનો અભાવ થઈ

જાય, જો એકાત અભેદ માને તો સર્વ પદાર્થ એક રૂપ થઈ જાય, તેથી “ આ દ્રવ્ય છે, આ દ્રવ્યનો ગુણ છે અને આ દ્રવ્યનો પર્યાય છે, એવા વ્યવહારમા વિરોધ આવી જાય અને તે વિરોધને લઈને દ્રવ્યનો પત્તુ અભાવ થઈ જાય.

જો દ્રવ્યને એકાને લબ્ય સ્વભાવી માનવામા આવે તો સર્વ દ્રવ્ય પરિણામી થઈ બીજા દ્રવ્યના રૂપને પ્રાપ્ત કરે અને તેમ કરવાથી સઝર વિગેરે રૂપણો દ્રવ્યને લાગુ પડી જાય. જો દ્રવ્ય એકાત અલબ્ય સ્વભાવી મને તો મર્વયા ગ્રન્થપણાનો પ્રસંગ આવે. જો દ્રવ્યને પરમભાવસ્વભાવી ન માને તો દ્રવ્યની અદર પ્રમિદ્ધરૂપ શી રીતે આપી શકાય? કારણકે અનંત ધર્માત્મક વસ્તુને એક ધર્મથી કહેવી તેનું નામ પરમભાવ સ્વભાવ કહેવાય છે, તેની અદર બાધ આવી જાય, જો દ્રવ્યને એકાત ચેતન્ય સ્વભાવ માને તો મર્વ વસ્તુ ચેતન્ય રૂપ થઈ જાય, અને તેમ થવાથી ધ્યાન, અને ધ્યેય, જ્ઞાન અને જ્ઞેય, ગુરૂ અને શિષ્ય, વિગેરે મર્યાદાનો લગ ધાય, એમ થવાથી મર્વ શાસ્ત્રીય વ્યવહાર બચ પડી જાય.

જો દ્રવ્યનો એકાત અચેતન સ્વભાવ માને તો સર્વ ચેતન્ય ધર્મનો ઉચ્છેદ થઈ જાય, જો દ્રવ્યને એકાત મૂર્તસ્વભાવી માને તો આત્માને સુક્ષિતની માથે વ્યાપિત ન થાય, જો એકાત અમૂર્તસ્વભાવી માને તો આત્મા કદિપણ મમારી થાય નહીં, જો દ્રવ્યને એકાતે એક પ્રદેશ સ્વભાવી માને તો અખંડ પરિપૂર્ણ આત્મા અનેક કાર્યનો કર્તા નહીં થઈ શકે જેમ માટીનો ઘડો અવયવવાળો છે, તે દેશથી ક પવાળો અને દેશથી નિષ્કંપ દેખાય છે તો તેને અનેક પ્રદેશી ન માનવાથી એ વાત ની ગીતે મિદ્ધ થશે? કદિ જો એમ કહો કે, તે ઘડાના અવયવ ક પે છે, પણ પોતે અવયવી ઘડાક પતો નથી તો ‘આલે છે’ એ પ્રયોગ ની ગીતે સિદ્ધ થાય? જેમ એક પ્રદેશમા યતા ક પનો પર પગએ મળ થ છે, તેમ એક દેશમા યતા ક પના અભાવનો પણ પર પગએ મળ થ છે, માટે દેશથી આલે છે અને દેશથી આલતો નથી એમ અસ્પષ્ટિત વ્યવહારમા અનેક પ્રદેશ માનવા જોઈએ.

નયચ દ્ર નમ્રતાથી જોડ્યો—‘ લગવનું, આપની ઉપદેશ વા-
દીએ મારા હૃદયને નિઃશક કર્યું છે હવે મને ખાતરી વધ છે કે, દ્ર-
વ્યના બધા સ્વભાવો દ્રવ્યને લાગુ પડે છે એકાંતે કોઈ એકજ સ્વ-
ભાવ દ્રવ્યને લાગુ પડતો નથી અને તેથી આર્હતધર્મના આદ્વાદ
મન સર્વ પ્રકારે વિજીથી થાય છે હવે કૃપા કરી વિશેષ ઉપદેશ આ-
પો કે જેથી માગ હૃદયમા એક પણ શકા રહેવા પામે નહીં
આનંદમુરિ શાત અને ગભીર સ્વરથી જોડ્યા—ભદ્ર નયચ દ્ર, મે
તમોને આત્માના ત્રણ પ્રકાર—બહિરાત્મા, અંતરાત્મા અને પરમાત્મા
રૂપે મમજાન્યા અને તે પછી દ્રવ્ય અને તેના સામાન્ય તથા વિશેષ
ગુણ, પર્યાય અને સામાન્ય તથા વિશેષ સ્વભાવ વિષે પણ સમજૂતી
આપી હવે તમોને સાતનયનું સ્વરૂપ સમજાવવાની ઇચ્છા રાખુ છું.
એ સાતનયનું સ્વરૂપ મમજવામા આવશે એટલે તમારા હૃદયમાથી
ગાંડાનું જાળ વિનષ્ટ થઈ જશે અને હૃદય પદાર્થનું યથાર્થ જ્ઞાન થઈ
આવશે આદ્વાદ મિદ્ધાતનું સ્વરૂપ નયની માયે મિશ્ર કર્યા વગર
મમજાય તેવું નથી વિવિધ પ્રકારના સ્વભાવવાળા દ્રવ્યને પ્રમાણથી
જાણવાને માટે સ્થાત્ અને નય—એ જ નેને મિશ્ર કરવા જોઈએ
તેથી સ્વદ્રવ્યની અપેક્ષાએ અસ્તિત્વ અને પરદ્રવ્યની અપેક્ષાએ ના-
સ્તિત્વ ઇત્યાદિ જે દ્રવ્યની સિદ્ધિ છે, તે સારીગીતે મમજવામા આવશે

આવડ નયચ દ્ર, શ્રાવિકા સુખોદા અને શ્રાવક પુનઃ ત્રિજ્ઞાસુ,
તમે પુણ્યવત ત્રિપુટી છે તમારો ભવિ આત્મા ધર્મના શ્રવણનો
અધિકારી છે તમારૂં હૃદય ધર્મની પવિત્ર વામનાથી વામિત છે તે
તમાગ હૃદયમા જ્યારે નયનું સ્વરૂપ યથાર્થ ગીતે પ્રતિબિંબિત થશે,
એટલે તમાગ હૃદયમા કોઈ વિલક્ષણ પ્રકાશ પડશે, અને તે પ્રકાશના
પ્રભાવથી તમારી શક્યોનું અધકાર દૂર થઈ જશે

નય એટલે શું ?

શ્રાવક નયચ દ્ર, નય એ શબ્દની વ્યુત્પત્તિ એવી છે કે, “ના-
ના સ્વજાતે ધ્યો વ્યાવૃત્ય એકસ્મિન્ સ્વજાતે વસ્તુનયન નય, ”

વસ્તુને તેના વિવિધ પ્રકારના સ્વભાવોમાથી નિવૃત્ત કરી એક અ
ભાવમા લાવે, તે નય કહેવાય છે, અથવા પ્રમાણથી સમજા કરે
લા અર્થનો જે એક અર્થ તે નય કહેવાય છે, કેટલાએક વિદ્વાનો
એમ પણ કહે છે કે, જ્ઞાતા પુરૂષનો અભિપ્રાય અથવા ત્રુત્ત વિકલ્પ
તે નય કહેવાય છે, અથવા અનુયોગદ્વારની વૃત્તિના એમ કહે છે કે,
મર્વ અનત ધર્મવાળી વસ્તુમા જે એ- અર્થને પ્રહણ કરનારો બોધ,
તે નય કહેવાય છે નયગક્રમા તો એમ લખે છે કે, એક વસ્તુ
અનત ધર્મવાળી છે, તેમાથી એક ધર્મની મુખ્યતા કરવાતું જે જ્ઞાન
તે નય કહેવાય છે

આ વખતે નયચક્ર વિચાર કરી બોલ્યો—મહારાજ, આપે
નયનુ સ્વરૂપ સમજાવવાને જુદા જુદા તેના લક્ષણો કહ્યા, પણ તેમા
થી એક લક્ષણ હાજલો આપી સમજાવો, કે જેથી માની બુદ્ધિમા
તે સ્પષ્ટ થાય

તુરિય નયચક્રને ધન્યવાદ આપીને બોલ્યા—જદ્ર નયચક્ર,
નય એટલે નુ ? તેનો હાજલો એવો છે કે, જીવ વગેરે જે એક દ્રવ્ય
છે, તે અનત ધર્માત્મક છે, એટલે તેમા ઘણા ધર્મો રહેલા છે, તેમા
થી એક ધર્મનું પ્રહણ કરવું, અને તેની બહાર રહેલા બાકીના ધર્મ
નો નિષેધ ન કરવો તેમ તેમનું પ્રહણ પણ ન કરવું, અર્થાત્ તે દ્રવ્ય
ના અનત ધર્મમાથી એક ધર્મને મુખ્ય કરવો, તે નય કહેવાય છે,
જે તે દ્રવ્યના એક અર્થને માની બાકીના અર્થોનો નિષેધ કરે તો
તે નયાભામ કહેવાય છે, એ નયાભામ જૈનમત સિવાય બીજા મા
તમા આવે છે

તે નયના સાત પ્રકાર હોવાથી તે માત્ર નય કહેવાય છે ૧ નૈ
ગમનય, ૨ સમહનય, ૩ વ્યવહારનય, ૪ કેવલસૂત્રનય,
૫ શબ્દનય, ૬ મમલિંગનય, અને ૭ એન ભૂતનય—
આવા તે સાત નયના નામ છે

આ વખતે નયચક્રે પ્રશ્ન કયા—સમવન, જેવી રીતે આપે

યાત્રા ૨૭.

દ્વિગિરિની યાત્રાના પર્વને દિવસે હુજારો ભાવિક શ્રાવકો તે પવિત્ર યાત્રા કરવાને ગિરિરાજ તળેગીપર એકમ થયા હતા સાધર્મિ વાત્સલ્યના પરમ ધર્મને જાણનારા શ્રીમતો તરતથી પોતાના ધર્મબુદ્ધિ અને ધર્મ જ્ઞેનોની સેવા કરવાને તળેગીના પવિત્ર સ્થાન ઉપર વિવિધ જાતના સેવાના માધનો તથા રખાવામા આવ્યા હતા શ્રાવકો શ્રેણી બધ થઈ સિદ્ધાચળના સોપાન ઉપર ચડતા, અને ઉતરતા હતા કાલે કાલે આત્મશ્રદ્ધાભગવાનની જયના ધ્વનિઓ થતા હતા, અને તેના પ્રતિ ધ્વનિથી ગિરિરાજ પોતે પણ આદીશ્વર ભગવાનની જય કહેતો હોય તેમ હેખાતો હતો.

આ વખતે નયચંદ્ર પોતાના કુટુંબ માથે સિદ્ધગિરિની યાત્રા કરી તળેગીના પવિત્ર સ્થળ ઉપર આવ્યો, ત્યાં આનંદસૂરિ પોતાના શિષ્યોની સાથે યાત્રા કરી તે મ્યજે પધાર્યો હતા નયચંદ્રે સકુટુંબ સૂરિગજને વહના કરી અને પછી વિનયથી તેમની આગળ બેઠો.

સૂરિવર નયચંદ્રને કુટુંબ માથે મમય પ્રમાણે આવેલો જોઈ હૃદયમા ખુશી થયા, અને ધર્મલાભ આશીર્વાદો તેની સમય પ્રમાણે ઉપયોગ રાખવાની પ્રવૃત્તિની પ્રશંસા કરતા-આ પ્રમાણે બોલ્યા-

ભદ્ર નયચંદ્ર, તમને જરાજર ચોખ્ખ સમયે હાજર થયેલા જોઈ મને પૂર્ણ સંતોષ થાય છે, દરેક ધર્મસાધક પુરૂષે મમયનો ઉપયોગ જરાજર રાખવો જોઈએ ગયેલો સમય ફરીવાર આવતો નથી

સમયનો ઉપયોગ નહીં ગળનારા મનુષ્યોની આયુષ્ય તદ્દન વૃથા જાય છે, અને તેઓ પ્રમાદના પાન ખની પોતાનું અમૂલ્ય માનવ જીવન શુભાને છે,

આ પ્રમાણે ઝઠ્ઠી નૂરિવંતે પોતાના વ્યાખ્યાનનો આરભ કર્યો આરભ કરતી વખતે તેઓ નીચે પ્રમાણે મંગલાચરણનો પ્રલોક બોલ્યા હતા —

“ ઉદ્દ્રેષ્ટિનતઃ શ્રીમાન્નંદતાન્નાન્નિનદનઃ ।

ભદ્ધાર યુગાદૌયો જગદ્જ્ઞાન પક્તઃ ॥ ૧ ॥

ધંટાની શ્રેણીએ નમેલા નાલિરાબના પુત્ર શ્રીમાન્ આદીશ્વર ભગવાન્ આનંદ પામો, જેમણે યુગની આદિમા આ જગતનો અજ્ઞાનરૂપી કાઠવમાથી ઉદ્ધાર કર્યો છે ૧

આ પ્રમાણે મંગલાચરણ કર્યા પછી આનંદસૂરિ પોતાના ઉપદેશનો આરભ કરતા બોલ્યા—ભટ્ટ નયચક્ર, શ્રાવિકા સુખોદા અને વલ્લભ જિજ્ઞાસુ, આજે સાત નય વિષે જે કહેવામા આવે, તે તમે એક ચિત્તે સાભળજો ભટ્ટ નયચક્ર, સપર્ણ રીતે નયમાર્ગ કહી શકાય તેમ નથી જેટલા વચનના માર્ગ છે, તેટલા નયના વચનો છે, અને જેટલા નયના વચન છે, તેટલા એકાત માનવાથી અન્ય મતો છે, તેથી સર્વ નયનું સવિમ્ભવ સ્વરૂપ કહી શકાય તેમ નથી; માટે હું તમને તેનું મક્ષેપથી વર્ણન ઝઠ્ઠી ખતાવું છું ઉપર જે નયના લક્ષણો કહ્યા છે, તે નય મુખ્ય ગીતે ૧ દ્રવ્યાર્થિકનય અને ૨ પર્યાયાર્થિક નય એમ બે પ્રકારે છે, તેમ વળી તે નિશ્ચયનય અને વ્યવહાર નય—એવા બે પ્રકારે પણ ગણેલા છે તે દ્રવ્યાર્થિકનય, પર્યાયાર્થિક નય, નિશ્ચયનય અને વ્યવહારનય—એ સર્વ નયના મૂળ ભેદ છે તેમા દ્રવ્યાર્થિક અને પર્યાયાર્થિક એ નિશ્ચયનયના સાધન હેતુ છે, એમ ચમત્ક્રમ, જેની અદર ઉપર ઝહેવ દ્રવ્ય પ્રયોજન રૂપે હોય તે દ્રવ્યાર્થિક નય કહેવાય છે એટલે દ્રવ્ય છે અર્થ—પ્રયોજન જેનું, તે દ્રવ્યાર્થિક કહેવાય છે

તે દ્રવ્યાર્થિક નયના દશ ભેદ છે ૧ અન્વય દ્રવ્યાર્થિક, ૨ કા
દ્રવ્યાદિઆદક દ્રવ્યાર્થિક, ૩ પરદ્રવ્યાદિનાદક દ્રવ્યાર્થિક, ૪ પરમનાય
આદક દ્રવ્યાર્થિક, ૫ કમાપાધિનિરપેક્ષ શુદ્ધ દ્રવ્યાર્થિક, ૬ ઉત્પાદ અપ
શીખુન્યે સત્તાઆદક શુદ્ધ દ્રવ્યાર્થિક, ૭ ભેદ કલ્પના નિરપેક્ષ શુદ્ધ
દ્રવ્યાર્થિક, ૮ કમાપાધિ સાપેક્ષ અશુદ્ધ દ્રવ્યાર્થિક, ૯ ઉત્પાદ અપ
સાપેક્ષ સત્તા આદક અશુદ્ધ દ્રવ્યાર્થિક અને ૧૦ ભેદ કલ્પના સાપેક્ષ
અશુદ્ધ દ્રવ્યાર્થિક—આ પ્રમાણે દ્રવ્યાર્થિક નયના દશ ભેદ છે

નયચ દ્ર—ભગવત્, આપે દ્ર વ્યાર્થિક નયના દશ ભેદ જણાવ્યા
પછી તે દરેકના અર્થ સમજાવાની કૃપા કરે, કારણ કે, તેના અર્થ
જાણ્યા વિના એ ૧૬૫ વિવિધમા અમારી જીવિતો પ્રવેશ થઈ
શકે છે નહીં

આનુસૂચિ આનુદિત થઈને જોવા—ભદ્ર નયચ દ્ર, દવેધ્યાન
દઈને સામજો—દરેક દ્રવ્યનો અન્વય, તેના શુભ પર્થાયને વિષે હોય
છે, એટલે દ્રવ્ય એક શુભ પર્થાય સ્વભાવી હોય છે, તે દ્રવ્ય જાણવાથી
તેના સર્વ શુભપર્થાય જાણી શકેવાય છે આ પ્રમાણે જે જાણવું, તે
અન્વય દ્રવ્યાર્થિક નય કહેવાય છે

અવ એટલે પોતાના દ્રવ્યાદિકોના આદકને નય તેમજ દ્રવ્યાદિ આદક
દ્રવ્યાર્થિક નય કહેવાય છે આદિ ચાતુરી દ્રવ્ય, દોષ, કાલ અને ભા
વ એ ચારેનું મહત્ત્વ માય છે એટલે સ્વદ્રવ્ય—પોતાનું દ્રવ્ય, સ્વશેષ
પોતાનું દોષ, સ્વકાવ—પોતાનો કાવ અને સ્વભાવ પોતાનો ભાવ તે
ચારેથી દ્રવ્યની જે સત્તા સિદ્ધ થાય, તે પ્રમાણ છે—મિદ્ધ છે—આ
પ્રમાણે જે જાણવું, તે સ્વદ્રવ્યાદિઆદક દ્રવ્યાર્થિક નય કહેવાય છે

નિશાસુએ પ્રશ્ન કર્યો—ગુરૂવર્ય, તે વિષે કોઈ વસ્તુનું દશાત
આપી સમજાવો પુનઃ આ વચનને પિતા નયચ દ્ર અનુભાવન
આપ્યું, એટલે સૂચિર્થ જોવા—ભદ્ર, નયચ દ્ર, સ્વદ્રવ્યાદિ આદક
દ્રવ્યાર્થિક નયને માટે એક માત્રના ઘટાનું પ્રદાન પ્રસિદ્ધ છે, એક
માત્રનો ઘટો છે, તેની અદર જે માત્ર છે, તે સ્વદ્રવ્ય છે તે પાત્રી
પુર વિગેરે શેષરોમા જ્યાં અને એ છે, તે તેનું સ્વદોષ છે હેમત વિ

ગેરે જે કાલે તે બનાવ્યો છે, તે સ્વકાલ છે અને તેની અદર જે ર-
તાશ વિગેરે દેખાય છે, તે સ્વભાવ છે એ સ્વદ્રવ્ય, સ્વક્ષેત્ર, સ્વકાલ
અને સ્વભાવ—એ ચારથી જે ઘડાની મત્તા છે, તે પ્રમાણ છે અને
સિદ્ધ છે—આ પ્રમાણે માનવું, તે સ્વદ્રવ્યાદિક આહુક દ્રવ્યાર્થિક નય
કહેવાય છે કેમ નયચક્ર, હવે એ નયનું સ્વરૂપ તમારા સમજ
વામાં આવ્યું કે નહીં ?

નયચક્ર—ભગવન્, હા, હું દ્રવ્યાર્થિકનયના તેજીભ પ્રકારને
સારી રીતે મમળ ગયો છું મારા હૃદયમાંથી ચક્ર દર થઈ ગઈ છે

આનંદમૂરિ—ભદ્ર, હવે દ્રવ્યાર્થિકનયનો ત્રીજો પ્રકાર સમ-
જાવું, તે ધ્યાનપૂર્વક સાલણને દ્રવ્યાર્થિકનયનો ત્રીજો પ્રકાર પર-
દ્રવ્યાદિઆહુક કહેવાય છે પરદ્રવ્ય, પરક્ષેત્ર, પરકાલ અને પરભાવ—
એ ચારની અપેક્ષાએ જે પ્રવર્તે, તે પરદ્રવ્યાદિ આહુક દ્રવ્યાર્થિકનય
કહેવાય છે

જિજ્ઞાસુ—મહારાજ, તે કેઈ દૃષ્ટાંતથી સમજાવો

આનંદમૂરિ—જેમ સ્વદ્રવ્યાદિ આહુક દ્રવ્યાર્થિકનયથી ઘડો
સ્વદ્રવ્ય, સ્વક્ષેત્ર, સ્વકાલ અને સ્વભાવની અપેક્ષાએ સત્ છે, તેમ તે
તે પરદ્રવ્ય, પરક્ષેત્ર, પરકાલ, અને પરભાવની અપેક્ષાએ અસત્ છે-
તહુ વિગેરે એ ઘડાને પરદ્રવ્ય છે કાશી પ્રમુખ પરક્ષેત્ર છે ભૂત
અને ભવિષ્ય વિગેરે પરકાલ છે અને શ્યામતા વિગેરે પરભાવ છે—
એ ચારની અપેક્ષાએ ઘડો અસત્ છે આ પ્રમાણે જે માનવું, તે
ત્રીજો પરદ્રવ્યાદિક આહુક દ્રવ્યાર્થિકનય છે

જિજ્ઞાસુ—ભગવન્, એજ દૃષ્ટાંત ઉપરથી એ નયનું લક્ષણ
સારી રીતે સ્પષ્ટ થયું છે

આનંદમૂરિ—પરમભાવ આહુક નામે દ્રવ્યાર્થિકનયનો
ચોથો ભેદ દૃષ્ટાંત સાથે કહું છું, તે તમે લક્ષ્ય હઈને સાલણને

દ્રવ્યની અદર અનેક ભાવના ગુણો રહેલા હોય છે, તેઓમાંથી
જે હિરણ્ય ગુણનો ભાવ ગ્રહણ કરવામાં આવે અને તેથી તે દ્રવ્ય સિદ્ધ
ધાય, તે પરમભાવ આહુક દ્રવ્યાર્થિક નય કહેવાય છે જેમ આ

તમા એ પદાર્થ જ્ઞાન સ્વરૂપ કહેવાય છે, જો કે તે આત્માની અદર દર્શન, ચારિત્ર, વીર્ય, લેશ્યાદિક અને ત ગુણો રહેલા છે, તથાપિ સર્વ-ની અદર જ્ઞાન સ્વભાવ ઉત્કૃષ્ટ છે કારણકે, જીજ્ઞાસુ દ્રવ્યથી જ્ઞાન સ્વભાવવડે આત્મા જુદો દેખાય છે, તેથી આત્માનો જ્ઞાન એ પરમ ઉત્કૃષ્ટ ભાવ છે તેથી કરીને આત્માની અદર અનેક સ્વભાવ રહેલા છે, તે છતાં જે “ જ્ઞાનમય ” આત્મા એમ કહેવાય છે, તે પરમભાવ શ્રાદ્ધક દ્રવ્યાર્થિકનયથી કહેવાય છે એવી રીતે જીજ્ઞાસુ જે જે દ્રવ્યો પરમભાવ અસાધારણ ગુણથી દેખાતા હોય અને તેથી તેમની આલ્સ્ય થતી હોય તો તેમની અદર પણ પરમભાવ શ્રાદ્ધક દ્રવ્યાર્થિક નય જાણી લેવો.

હવે ભદ્ર, નયચક્ર હવે દ્રવ્યાર્થિકનયના પાચમા ભેદ વિષે કહું, તે ધ્યાનપૂર્વક સામજીજ્ઞ-ને પાચમા ભેદ કર્મોપાધિક નિરપેક્ષશુદ્ધ દ્રવ્યાર્થિકનય એવા નામથી જાણાયા છે જેમ સર્વ સ સારી પ્રાણી માનને સિદ્ધ સમાન શુદ્ધાત્મા ગણીએ—એટલે તેનો સહજભાવ જે શુદ્ધાત્મ સ્વરૂપ તેને આગવ કરીએ અને તેમના જે ભવપર્યાય એટલે સાસારિકભાવ છે, તેને ગણીએ નહીં, અર્થાત તેની વિવક્ષા ન કરીએ તે કર્મોપાધિક નિરપેક્ષ શુદ્ધ દ્રવ્યાર્થિકનય કહેવાય છે એ ઉપરથી એમ સમજવાનું છે કે, ચતુર્દશમાર્ગજ્ઞા અને ગુણસ્થાનવડે અશુદ્ધનય હોય છે એમ જાણવું અને સર્વ સ સારી શુદ્ધનયની અપેક્ષાએ શુદ્ધ છે, એમ જાણવું,

ઉત્પાદ યયની જોણતાએ અને મત્તાની મુખ્યતાએ શુદ્ધદ્રવ્યાર્થિક જેમ દ્રવ્ય નિત્ય છે, અહીં તો કાળે તેના ઉપની સત્તા વિચલિત નથી અચલ છે,—આ પ્રમાણે દ્રવ્યના ઉપની સત્તા મુખ્યપણે શ્રુણુ કરવી જોઈ કે દરેક દ્રવ્યના પર્યાય ક્ષણે ક્ષણે પરિણામી એટલે રૂપાતરને પા મનાતા છે, તથાપિ શુભ તથા પુદ્ગલ ત્રણે દ્રવ્ય સત્તા કદિપણ અ લાયમાન થતી નથી કહેવાનો આશય એવો છે કે દ્રવ્યની ઉત્પત્તિ અને નાશનું જોણપણું કરી તેની નત્તાને મુખ્ય મનાવે તે છડો ઉત્પાદ વ્યયજોણત્વે મત્તાશ્રાદ્ધક શુદ્ધદ્રવ્યાર્થિકનય કહેવાય છે

જે દ્રવ્ય પોતાના ગુણ પર્યાય તથા સ્વભાવથી જુદું નથી—અલિપ્ત છે, આ પ્રમાણે માનવું, તે સાતમો ભેદ કટપના નિગ્ધેશ શુદ્ધ દ્રવ્યાર્થિક નય કહેવાય છે

જે કાળે જે દ્રવ્ય જે કર્મના ભાવને પરિણમે, તે કાલે તે દ્રવ્ય તે ભાવમય છે, એમ માનવું, જેમકે “ ક્રોધાદિ કર્મ ભાવમય આત્મા ” તે કર્મોપાધિમાપેક્ષ અશુદ્ધ દ્રવ્યાર્થિક નામે આઠમો ભેદ છે

જિજ્ઞાસુ—લગવનું તે વિષે દૃષ્ટાન્ત આપીને સમજાવે, તો ઉપગાર થશે

આનંદમૂર્તિ—લડ, તે વિષે લોહના ગોળાનું દૃષ્ટાન્ત છે જેમ લોહના ગોળો અગ્નિમા સુકી ગતો બનાવ્યો હોય, તે કાલે તે ગોળાને અગ્નિરૂપ બાણવો, તેને વિષે એ આઠમો નય ધટે છે જેમ આત્મા સ્વભાવે શુદ્ધ છે, પણ ક્રોધ મોહાદિ કર્મના ઉદયથી તે ત્યારે ક્રોધમય કે મોહમય બની નય છે, તે સમયે આત્માને તે રૂપ બાણવો—એ આ નયથી સિદ્ધ થાય છે, એ નયને લગ્નિ આત્મા એક છતાં તેના આઠ ભેદ કટપેલા છે

લડ નયથ દ્ર, નવમો ઉત્પાદ વ્યય માપેક્ષ સત્તાગ્રાહક અશુદ્ધ દ્રવ્યાર્થિક નય કહેવાય છે દ્રવ્યને એક સમયમા ઉત્પાદ, (ઉત્પત્તિ) અને વ્યય—નાશ કહેવું, તે નવમો નય કહેવાય છે જેમ મોનાના કાગળી ઉત્પત્તિનો જે સમય છે, તે સોનાના બાલુબ ધને નાશ કાગળનો પણ સમય છે તેની અદર જે સોનાની સત્તા છે, તે અવર્જનીય છે

દશમો ભેદ કટપના સાપેક્ષ અશુદ્ધ દ્રવ્યાર્થિક નય છે, તે નયમા ભેદ કટપનાની અપેક્ષા ગ્રહે છે જ્ઞાનદર્શન વગેરે આત્માના શુદ્ધ ગુણ છે અહિં ‘ આત્માના ’ એ છઠી વિભક્તિ ભેદ બતાવે છે કે, આત્માના ગુણ આત્માથી જુદા છે ડોર કહેયે કે, ‘ આ પાત્ર લિપ્તુનું છે ’ તે પાત્ર અને લિપ્તુનો ભેદ છે, જો કે ગુણ અને ગુણીનો ભેદ છે નહીં, તોપણ ભેદની કટપનાની અપેક્ષાવડે અશુદ્ધ દ્રવ્યાર્થિક નયના મન પ્રમાણે એમ કહી શકાય છે

મૂર્ચિવરના મુખથી આ વચનો આગવી નયપદ્મ હૃદયમાં પ્રસન્ન થઈ ગયે, અને તેને તે મહાનુભાવનો હૃદયથી ઉપકાર માન્યો.

આ વખતે બુદ્ધિમાન જિજ્ઞાસુ હૃદયમાં વિચાર કરીને બોલ્યો—
ભાવન, આપે પર્ણાય શબ્દનો અર્થ કહો, તે ઉપરથી અને એક વાત યાદ આપે છે કે, પર્ણાયના બીજા પદ કોઈ ભેદ હોવા જોઈએ, પણ તે ભેદ કેવી રીતે હોય, તે મારા મનસ્વામાં નથી, તો આપ કૃપા કરી તે વિષે મનસ્વો.

મૂર્ચિવર—માનદ પામતા બોલ્યા—“ ભદ્ર, તારૂં કહેણુ યથાર્થ છે પર્ણાયના બીજા ભાગે ભેદ છે, જે જાણવાથી દ્રવ્યના અને નયના અરૂપમાં વિશેષ પ્રકાશ પડે છે માલગો, હવે હું તે વિષે મનસ્વો

સ્વભાવ અને વિભાવ તથા દ્રવ્ય અને શુણુ—એ ચાર પ્રકારે પર્ણાયના ભેદ થઈ શકે છે, એટલે ૧ સ્વભાવ દ્રવ્ય વ્યજન પર્ણાય ૨ સ્વભાવ શુણુ વ્યજન પર્ણાય ૩ વિભાવ દ્રવ્ય વ્યજન પર્ણાય અને ૪ વિભાવ શુણુ વ્યજન પર્ણાય, એવી રીતે તેના નામ થઈ શકે છે

નયમ દ્ર—ભાવન, તે પર્ણાયના ભેદ દાખલા આપી મનસ્વો
જિજ્ઞાસુ—હા, મદારાજ, તેના નામલાની જરૂર છે, દાખલા ત્રિવાય જો વાત બુદ્ધિમાં આપી નાકે તેવી નથી

મૂર્ચિવર બોલ્યા—હે ભાગ્યમાનો, તેનો દાખલો છત્ર ઉપર પ્રવર્તે છે, તે ધ્યાન આપીને આલસો, જેમ છવનો ચરમ શરીરથી કાઢે કન્યુન સિદ્ધ પર્ણાય છે, એ તેનો સ્વભાવ દ્રવ્ય વ્યજન પર્ણાય કહેવાય છે છવની નિર્મલ અનતજ્ઞાન, દર્શન, મુખ અને વીર્ય વગેરે જે શુણુ છે, તે સ્વભાવ શુણુ વ્યજન પર્ણાય કહેવાય છે છવની જે ચોનારી કાષ્ઠ ચોનિના ભેદ છે, તે વિભાવ દ્રવ્ય વ્યજન પર્ણાય કહેવાય છે, અને છવને નિર્મલ વગેરે છે, તે તેનો વિભાવ શુણુ વ્યજન પર્ણાય કહેવાય છે તેવી રીતે પુદ્ગલને દ્રવ્યપુદ્ગલ (જે અણુ) વગેરે વિભાવ દ્રવ્ય વ્યજન પર્ણાય, અગ્ની બીજા ગમ અને ગર્ભથી વીજા મધ્યમવાદિ જે પુદ્ગલના વિકાસ તે તેનો વિભાવ શુણુ વ્યજન પર્ણાય

અર્થ—ભવ્ય જીવડપી કમલને વિકાસ કરવામા સૂર્ય મમાન, ધર્મને આપનારા અને સમારમાથી ઉદ્ધાર કરનારા વર્મના નાયક શ્રી વીર પ્રભુને હું વદના કડ છું ૧

આ પ્રમાણે મગળાયરણુ કર્યો પછી આનંદસુરિએ પોતાના ઉપદેશનો આરભ કર્યો—હે ભવ્યાતમા નયચંદ્ર, સુખોદા, અને ત્રિજ્ઞાસુ, તમે સાવધાન થઈને સાલજાજો—ગઈ કાલે તમને દ્રવ્યાર્થિક નયના દશ ભેદ સમજાવ્યા છે, આજે પદ્યાર્થિકનય વિષે સમજાવવામા આવશે પદ્યાર્થ એ શબ્દનો અથ પ્રથમ જાણવો જોઈએ, જે ઉત્પત્તિ તથા વિનાશને માત્ર થાય, તે પદ્યાર્થ કહેવાય છે, તેને માટે આગમમા લખે છે કે,—

અનાદિનિર્ગને જ્યે સ્વર્પર્યાયા પ્રતિક્ષણ ।

હન્મજ્જતિ નિમજ્જતિ જન્મકઞ્ચોનવજ્જને ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ—અનાદિ અને અનંત એવા દ્રવ્યમા તેના પોતાના પદ્યાર્થો જલમા તરગની જેમ ક્ષણે ક્ષણે ઉત્પન્ન થાય છે, અને નાશ પામે છે ૧

તે પદ્યાર્થો છ છ પ્રકારે હાનિ અને વૃદ્ધિ—૧ ને રૂપે ગણાય છે સાત્વકારોએ તે પદ્યાર્થના બે પ્રકાર કહેલા છે ૧ સહભાવી પદ્યાર્થ અને ૨ ક્રમભાવી પદ્યાર્થ, જે સહભાવી પદ્યાર્થ, તે દ્રવ્યનો ગુણ કહેવાય છે, અને ક્રમભાવી પદ્યાર્થ, તે પદ્યાર્થ છે

આ વખતે નયચંદ્રે પ્રશ્ન કર્યો—હા જાન, તે પદ્યાર્થના સહભાવી અને ક્રમભાવી એવા બે ભેદ કહ્યા, તે કોઈ દાખલો આપી સમજાવો, તો અમારી ઉપર ઉપકાર થશે

આનંદસુરિ જ્ઞાનનાથી જોતયા—ભદ્ર નયચંદ્ર, જેમ આત્મા એ પદાર્થ છે, તેની અંદર જે વિજ્ઞાન શક્તિ છે, તે તેના સહભાવી પદ્યાર્થ કહેવાય છે, અને આત્માને જે સુખ, દુઃખ, ગોઠ, હર્ષ વગેરે થાય છે, તે તેના ક્રમભાવી પદ્યાર્થ કહેવાય છે

મરિચરના મુખથી આ વચનો સાતની નયનદ્ર દ્વયમા પ્રસૂત થઈ ગયો, અને તેનો તે મહાનુભાવનો દુઃખથી ઉપનગ માન્યો.

મા વખતે બુદ્ધિમાન નિજામુ દુઃખમા વિચાર કરીને બોલ્યો—
ભાવન, આપે પર્થાય ગમ્મનો અર્થ કર્યા, તે ઉપરથી મને એક વાત યાદ આપે છે કે, પર્થાયના બીજા પણ કોઈ ભેદ હોવા ભેદ્ય, પણ તે ભેદ કેવી રીતે દુરે, તે માગ મમજવામા નથી, તો આપ દુષ્ટા કરી તે વિષે સમજાવો.

મરિચર—માનદ પામના મોઝા—“ભદ્ર, તારૂ કહેલુ સ્વાર્થ છે પર્થાયના બીજા જામે ભેદ છે, જે જાણવાથી દ્રવ્યના અને નયના અરૂપમા વિશેષ પ્રકાશ પડે છે નાભળો, હવે હું તે વિષે સમજાવુ.

સ્વભાવ અને વિભાવ તથા દ્રવ્ય અને શુણ્ણ—એ ચાર પ્રકારે પર્થાયના ભેદ થઈ શકે છે, એટલે ૧ સ્વભાવ દ્રવ્ય વ્યજન પર્થાય ૨ સ્વભાવ શુણ્ણ વ્યજન પર્થાય. ૩ વિભાવ દ્રવ્ય વ્યજન પર્થાય અને ૪ વિભાવ શુણ્ણ વ્યજન પર્થાય, એવી રીતે તેના નામ ચર્ચ શકે છે.

નયન દ્ર—ભાવન, તે પર્થાયના ભેદ દાખલા આપી સમજાવો.

નિજામુ—હા, મદાગજ, તેના નાખલાની જરૂર છે, દાખલા ત્રિવાલ એ વાત બુદ્ધિમા આપી ગંડે તેની નથી.

મરિચર મોઝા—જે ભગ્યામાઓ, તેનો દાખલો જીવ ઉપર પ્રવર્તે છે, તે ધ્યાન માપાને માબલો, જેમ જીવનો ચરમ સંગીચી કાઢે કન્યુન મિદ્ધ પર્થાય છે, એ તેનો સ્વભાવ દ્રવ્ય વ્યજન પર્થાય કહેવાય છે જીવની અદર મનતાના, રંગન, સુખ અને વીર્ય વગેરે જે શુણ્ણ છે, તે સ્વભાવ શુણ્ણ વ્યજન પર્થાય કહેવાય છે જીવની જે ને નથી લાખ યોનિના ભેદ છે, તે વિભાવ દ્રવ્ય વ્યજન પર્થાય કહેવાય છે, અને જીવને મનિ વગેરે છે, તે તેનો વિભાવ શુણ્ણ વ્યજન પર્થાય કહેવાય છે તેથી રીતે પુદ્ગલને દ્રવ્યશુક (જે અણ) વગેરે વિનાન દ્રવ્ય વ્યજન પર્થાય, અને બીજો ગ્સ અને ગર્ધથી બીજો ગર્ધ મન્યાદિ જે પુદ્ગલના વિભાવ તે તેનો વિભાવ શુણ્ણ વ્યજન પર્થાય.

ય, પુદ્ગલનો જે અવિભાગી પુદ્ગલ પરમાત્મે સ્વભાવ દ્રવ્ય વ્યજન પર્ણાય અને પુદ્ગલના એક એક વર્ણ, ગદ્ય, રસ અને અવિરૂદ્ધ જે સ્પર્શ—એ તેનો સ્વભાવ ગુણ વ્યજન પર્ણાય કહેવાય છે, તેવી રીતે એકત્વ પૃથક્ત્વાદિ પણ પર્ણાય છે

નયચ દ્ર—ભગવન્, હવે હું પર્ણાયનો અર્થ બગબગ નમન્યો ॥
સૂરિવર—ભટ્ટ, જે પર્ણાયનો અર્થ તમાગ સમજવામા બગબગ આન્યો હોય તો પર્ણાયના લક્ષણો કહી બતાવો

નયચ દ્ર—મહારાજ, પર્ણાયના લક્ષણ મારા મનમા સમજાયા છે, પણ તેને વિવેચન કરી સમજાવાની મારામા શક્તિ નથી

આ વખતે સૂરિવર મુખોધા અને જિજ્ઞાસુની માત્રે જોઈને કહ્યું, હે શ્રાવિકા મુખોધા, અને શ્રાવક પુનઃ જિજ્ઞાસુ, તમે પર્ણાયના લક્ષણો કહી શકો કે નહીં ?

મુખોધા વિનયથી બોલી—શુદ્ધ મહારાજ, એક પવિત્ર વિદ્વાન્ સા ક્ષીણ્યમે અને પર્ણાયના લક્ષણની એક ગાથા શીખડાવી છે, તે ઉપરથી હું સમજી શકી છું,

સૂરિવર—શ્રાવિકા, ત્યારે એ ગાથા કહી તેનો અર્થ સમજાવો પછી મુખોધા તે ગાથા અને તેનો અર્થ નીચે પ્રમાણે કહે છે—

“ एगत्त च पटुत्त च, सखा सत्ताणमेवय ।

समोगो य रितागो य, पज्जयाण तु हसस्वण ॥ ૧ ॥

ભાવાથ—એકનો જે ભાવ તે એકત્વ એટલે જુદા જુદા પર માણુ હોય તે છતાં એકપણ જેમકે ‘ આ ઘડો છે ’ એ પ્રતીતિનો હેતુ છે તે એકત્વ, પૃથક્ત્વ એનું જુદાપણુ એ જ્ઞાનનો હેતુ છે સખ્યા (ગણતરી થઈ શકે તે), નમ્થાન (ગિચિતરૂપ), મયોગ (મળવાપણુ), અને વિભાગ (જુદા જુદા ભાગ પડી શકે તે), એ ટલા પર્ણાયના લક્ષણો છે

મુખોધાના આ વચન સાંભળી સૂરિવર પ્રમજ્જ થઈને બોલ્યા—
શ્રાવિકા, તમને ધન્યવાદ ઘટે છે પર્ણાયના લક્ષણો જાણવાને માટે

દ્વ યથો, આ પ્રમાણે જે માનવુ, તે સત્તામાપેક્ષ નિત્ય અશુદ્ધ નામે થોથો પચાચાર્થિક નય જોવાય છે

જેમ સ સારી જીવનો પર્યાય સિદ્ધના જીવના જેવો છે, જો કે સ સારી જીવને કર્મની ઉપાધિ છે, પણ તેની વિવક્ષા ન કરીએ (તે કહેવાની ઇચ્છા ન રાખીએ) અને જ્ઞાન, દર્શન ચારિત્ર વગેરે શુદ્ધ પર્યાયની વિવક્ષા કરીએ તો તે કર્મોપાધિ નિરપેક્ષ નિત્ય શુદ્ધ નામે પાચમે પચાચાર્થિક નય જોવાય છે

જેમ સ સાર વાસી જીવોને જન્મ તથા મરણનો વ્યાધિ છે, તે જન્માદિક પચાય જીવને કર્મના મયોગથી હોય છે, તે અનિત્ય અને અશુદ્ધ છે, તેથી મોક્ષાર્થી જીવ તે જન્માદિક પર્યાયનો નાશ કરવાને પ્રવર્તે છે—જેમ માનવુ, તે કર્મોપાધિ આપેક્ષ અનિત્ય અશુદ્ધ નામે છઠા પચાય કહેવાય છે

સદ્ર નયનદ્ર, આ પ્રમાણે પચાચાર્થિક નયના છ ભેદ જોવા છે, તે હમેશા તમારા હૃદયમા ધારણ કરી રાખ્યો

નયન દ્ર—ભગવન્, આપે પચાચાર્થિક નયના જે છ ભેદ કહ્યા, તે માલખી મારા મનની ઘણી શકાઓ ફર થઈ ગઈ છે, હવે કૃપા કરી બાકીના નયના લક્ષણો મમનનો

આન દસૂરિ આન દપવક જોડ્યા—સદ્ર, આજે વ્યાખ્યાન સમાપ્ત કરવાનો મમય થઈ ગયો છે, માટે તે વિષે ઉપયોગી વ્યાખ્યાન આ વતી ગલે કહેવામા આવશે સૂરિવરના આ વચનો સાલખી તત્કાલ નયન દ્રના કુટુંબના મુખમાથી આદિશ્વર ભગવાનની જયનો પવિત્ર ધ્વનિ પ્રગટ થયો અને તેની આસપાસનો તળેનીનો પ્રદેશ તે ધ્વનિ અને તેના પ્રતિધ્વનિથી ગાજી ઉઠ્યો

યાત્રા ૪ થી.

ભોમણિ મૂચના કિરણોની રક્ત પ્રભા સિદ્ધગિરિના પવિત્ર પ્રદેશ ઉપર પડતી હતી તે પ્રભાને લઈને તે ગિરિરાજ કનકગિરિના જેવો દેખાતો હતો. ઉંચા શિખરોને લઈને એક તરફ છાયો અને બીજી તરફ તડકો એવી રીતે ગિરિરાજની મનોહર ગચ્છના દેખાતી હતી.

નિનાલયોમા થતા ઘટા નાદના ધ્વનિઓથી તીર્થરાજની શુદ્ધિ પ્રતિબ્ધિત થતી હતી.

આ વખતે નયચક્ર પોતાના કુટુંબ સાથે આદિનાથ પ્રભુની પૂજા લક્ષિત કરવાને ગિરિરાજના શિખર ઉપર ચડ્યો હતો. માર્ગમા આવતા પૂર્વના ઐતિહાસિક ગચ્છાનેને ભેઠ મુગોધા પોતાના નિજાસુ પુત્રને તે તે સ્વલના ચમત્કારી પૂર્વ વૃત્તાતોની વાર્તાઓ કરતી હતી તે સાંભળી શ્રાવક કુમાર નિજાસુ હૃદયમા આનંદ પામી ઉત્તમ પ્રજાની ભાવના ભાવતો હતો.

આજ રખતે પવિત્ર મહાનુભાવ આનંદમુગિ પોતાના શિષ્ય પરિવાર નાથે યાત્રા પૂર્ણ કરી પાછા ફરતા હતા. સરિવર વયોવૃદ્ધ હતા, તથાપિ પરીપક્વ મહન ઝરવાનુ મહાન્ સામર્થ્ય ધારણુ કરતા હતા. તેઓને પ્રાત કાલે વહેલા ઉઠી આવન્ગઝાદિ નિત્ય ક્રિયા કરી યાત્રા પૂર્ણ કરી પાછા ફરતા ભેઠ નયચક્ર, મુગોધા અને નિજાસુ સાનંદાત્મ્ય વર્ધ ગયા હતા. તીર્થમાર્ગમા સરિવરને વદના કરી ધર્મલાલ આરોપ લઈ તે શ્રાવક કુટુંબ ઉતાવળુ આદીશ્વર પ્રભુના મંદિર પામે આવી પહોંચ્યુ અને ત્યાં પૂજાલક્ષિત વિગેરે કરી નિત્ય પ્ર

માણે આન દસગિની વ્યાખ્યાન ભૂમિમા દાખલ થઈ ઉપદેશ શ્રવણ કરવાને ત પર થયુ સૂરિવર નિત્યના નિયમ પ્રમાણે યાના પૂર્ણ કરી તે સ્થાને આજ્યા હતા અને તેમણે ઉપદેશના આરભ પેહેલા નીચે પ્રમાણે મંજવાવરણ કર્યું—

ત્રિમનાચનસસ્યાના ત્રિમનાત્મા ત્રિનેશ્વર

જીયાદાદીશ્વર શ્રીમાન ત્રિમજ્ઞાન જામ્કર ॥૧॥

ત્રિમવાચવ ઉપર રહેવા, નિર્મલ આત્માવાવા અને નિર્મલ જ્ઞાનના સૂર્યરૂપ એવા શ્રીમાન્ આદીશ્વર ત્રિનેશ્વર જ્ય પામે

ભદ્ર નયચદ્ર, શ્રાવિકા મુગ્રોધા અને ત્રિજ્ઞામુ, સાત નયના મૂલ ભેદ દ્રવ્યાર્થિક નય અને પર્યાયાર્થિક નયના ભેદો મે તમને કહી સંભળાવ્યા છે હવે તે બંને નયમાનુભવજીવ જોઈએ એ વાત તમારે લક્ષ્યપત્રક મહાશયી એ દ્રવ્યાર્થિક અને પર્યાયાર્થિક નયની અદ્વૈત મ્યાન રહેવા છે, તે તમારે પ્રથમ સમજવું જોઈએ તે સાવધાન થઈને માલખજો—

જે દ્રવ્યાર્થિક નય છે, તે નિત્ય-મ્યાનને જપાવે છે, કારણ કે, દ્રવ્ય નિત્ય અને સર્વ કાલમા હોઈ શકે છે, અને જે પર્યાયાર્થિક નય છે, તે અનિત્ય-મ્યાનને જપાવે છે, કારણ કે, પર્યાય અનિત્ય છે

નયચ દ્ર—અસ્થિર્થ, તે ત્રિપે કોઈ પ્રમાણ હોય તો દશાવી અમને વિશેષ અપદ કરી સમજાવે.

સૂરિવર—ભદ્ર નયચદ્ર, રાજપ્રણીય વૃત્તિમા તેને માટે લખે છે કે,—

“ દ્રવ્યાર્થિક નય નિત્ય પર્યાયાર્થિક નયે ત્વનિત્ય દ્રવ્યાર્થિક નયો દ્રવ્યમેવ તાત્ત્વિકમત્તિમન્યતે ન તુ પર્યાયાન દ્રવ્ય ચાન્નયિ પરિણામિત્વાન્ સકનકાવજાવિ જવતિ ॥ ”

આ પ્રમાણ વાક્યનો ભાવાર્થ એવો છે કે, “ દરેક વસ્તુ દ્રવ્યાર્થિક નયથી નિત્ય છે અને પર્યાયાર્થિક નયથી અનિત્ય છે જે દ્રવ્ય

ધિક્ નય છે, તે દ્રવ્યને તાત્વિક વસ્તુ માને છે અને પર્યાયને તાત્વિક વસ્તુ માનના નવી ગણ્ય કે, દ્રવ્ય પરિણામી હોવાથી અન્યથી છે અને તેથી તે અર્થ કાલ નત રૂપ છે ”

નયચ દ્ર—ભગવત્, આપે આપેલા આ પ્રમાણથી મને વધારે સ્પષ્ટ વસ્તુ છે આ વખતે મુખોધાએ વિનયથી પ્રશ્ન ડયા—ભગવત્, મારા મનમા એક ગ કા ઉત્પન્ન થઈ છે, તે આના હોય તો નિરેદન હૈ

મૂર્ચિવર—શ્રાવિકા, બહુ ખુશીની વાત છે સગડને નિગડ કરવા, એજ અમારૂં ઈર્ષ્ય છે

મુખોધા—ભગવત્, ત્યારે આપે માત્ર નયના મલ બે ભેદ રૂપે દ્રવ્યાર્થિક અને પર્યાયાર્થિક નય હયા, તો ગુણાર્થિક નય નામે ત્રીજો ભેદ પણ કહેવો જોઈએ ગણ્ય કે, જેમ દ્રવ્ય, અને પર્યાય જેમ વસ્તુમા પ્રધાન છે, તેમ ગુણ પણ પ્રધાન છે તેથી ગુણાર્થિક નામે ત્રીજો ભેદ કેમ ન હોઈ શકે ?

મૂર્ચિવર—ભદ્રે, પર્યાયના ત્રહણની સાથે ગુણુ પણ ત્રહણ થઈ જાય છે, તેથી ગુણાર્થિકનય જુદો હોઈ શકે નહીં

મુખોધા—ભગવત્, આપનું કહેલું સ્વાર્થ છે, મારી તે શકા હૈ વધ ગઈ, પણ એક બીજી ગ કા ઉત્પન્ન થઈ છે

મૂર્ચિવર—ભદ્રે, તે ગ કા પ્રગટ કર

મુખોધા—પર્યાય એ દ્રવ્યના હોય છે, તો એક દ્રવ્યાર્થિક નયની અદર પર્યાયાર્થિક આવી જાય છે, તે છતાં દ્રવ્યાર્થિક અને પર્યાયાર્થિક—એવા બે ભેદ શા માટે હયા હશે ?

મૂર્ચિવર—ભદ્રે, દ્રવ્ય અને પર્યાયના લક્ષણો ખારીકીથી જોવાના છે તેઓના સ્વરૂપમા સૂક્ષ્મ રીતે વિશેષતા આવે છે દ્રવ્યના રૂપમા પર્યાય સૂક્ષ્મ છે એક દ્રવ્યના અદર અન્ય પર્યાયો હોવાનો મલ છે દ્રવ્યની વૃદ્ધિ થતા પર્યાયની અવશ્ય વૃદ્ધિ થાય છે પ્રત્યેક

દ્રવ્યમા સ ખ્યાતા અગ ખ્યાતા પર્યાય રહેવા છે, અવધિજ્ઞાનથીજ તેનો પરિચ્છેદ થઈ શકે છે અને પદાવની વૃદ્ધિ થતા દ્રવ્યની વૃદ્ધિ ની લક્ષના છે

ભદ્રે, આર્હત શાસ્ત્રના પ્રતેતાઓ દ્રવ્ય, ભાવ, મેત્ર અને કાળને માટે લખે છે કે, દ્રવ્ય ભાવની વૃદ્ધિમા મેત્રકાલની વૃદ્ધિની લક્ષના છે અને દ્રવ્યની વૃદ્ધિ થતા ભાવની વૃદ્ધિ અવશ્ય થાય છે અને ભાવની વૃદ્ધિમા દ્રવ્યની વૃદ્ધિની લક્ષના છે વળી મેત્રથી દ્રવ્ય અનતગણું છે અને દ્રવ્યથી પદાવ અવધિ જ્ઞાનનું જ વિષયબૃન છે, તે મખ્યેય શુણ્ય તથા અસખ્યેય શુણ્ય છે ”

હે શ્રાવિકા મુખોધા, તેથી દ્રવ્ય અને પદાવના અવરૂપમા ભેદ હોઈ શકે છે, માટે દ્રવ્યાર્થિક અને પદાર્થાર્થિક—એવા નયના બે બે દેહકહેલા છે બે કે તે બે નય પરસ્પર ભવતા પણ છે, તથાપિ તે પોતપોતાનું જુદાપાડુ છોડતા નથી

મુખોધા—ભગવન્, આપના આ ઉપદેશના પ્રકાશથી મારી શકાનું અધકાર નહ થઈ ગયું છે મહાનુભાવ, આપે મારી પર મહાન ઉપકાર કરેલો છે આપના જેવા અતમાર રત્નો ખરેખર નિષ્કારણ પરોપકારી છે

જિજ્ઞાસુ વિનયથી બોલ્યો—ભગવન્ આપે મારી માતાની શકા દૂરકરી પણ કૃપા કરી મારી શકા દૂર કરો

સરિવર—ભદ્ર, વળી તારે શી શકા ઉત્પન્ન થઈ છે ? કહે

જિજ્ઞાસુ—ભગવન્, મે એક મથળે વાગ્યું હતું કે, મામાન્ય અને વિશેષ—એ દ્રવ્ય તથા પદાર્થથી જુદા છે, તો તેનય ॥ સાથે કેમ ન ભોગાય ? અને તે ઉપરથી સામાન્યાર્થિક અને વિશેષાર્થિક—એવા નયના બે પ્રકાર કેમ ન થાય ?

સરિવર—ભદ્ર, તને મન્યવાદ ઘટે છે તે જે શકા કરી તે ખરી શકા છે તારી તીવ્ર બુદ્ધિને પૂર્ણ અગ્નિન દન ઘટે છે માલલા,

ર્ગત રહેલ હોય છે, તેથી દ્રવ્યાર્થિક અને પર્યાયાર્થિક શિવાય બીજા નયના ભેદ થઈ શકતા નથી

સૂરિવર—ભદ્ર જિજ્ઞાસુ, તને ધન્યનાદ ઘટે છે તારૂં બુદ્ધિ બળ ને હું ઘણુંજ પ્રસન્ન થયો છું

જિજ્ઞાસુ—ભગવન, મારામા ને પણ બુદ્ધિબળ નથી જે કાંઈ મેં યથામતિ સામળ્યુ છે અથવા વાચ્યુ છે, તે આપના જેવા મહાત્મા મુનિવરોનો અને આ મારા પત્ન્ય માતા પિતાનો પ્રતાપ છે

નયચદ્ર—ભગવન, હને દૃષ્ટા કરી જાણીના નયનુ શુદ્ધ સ્વરૂપ મમળો.

સૂરિવર સસ્મિત વદને જોયા—હે ભય આત્માઓ, મેં તમને દ્રવ્યાર્થિક અને પર્યાયાર્થિક જે નયના મત જે ભેદ કહ્યા, તે બંને ભેદના મતીને સાત નય થાય છે એવા દ્રવ્યાર્થિક નયના નણ ભેદ છે ૧ નૈગમ, ૨ સંગ્રહ અને ૩ વ્યવહાર બીજા પર્યાયાર્થિક નયના ચાર ભેદ છે ૧ નેકબુદ્ધિ, ૨ શબ્દ, ૩ અભિવિષ્ટ અને ૪ એવ બૃત્ત એ સવ મતીને સાત નય વાય છે

નયચદ્ર, ભગવન, એ નયની સખ્યા માતથી ઓછી કે વધતી હશે કે નહીં ?

સૂરિવર—ભદ્ર, પ્રવચન મારો દ્વારની વૃત્તિની અર્થ નયના પાંચ ભેદ, છ ભેદ અને ચાર ભેદ પણ કહેવા છે તમાપિ ઘણેભાગે સાત નયની સખ્યા વિશેષ પ્રવૃત્ત છે

જે એક માન—મહાસત્તા, મામાન્ય તથા વિશેષ વગેરે જ્ઞાનવર્ગ વસ્તુને માપે નહીં પરિચ્છે કરે નહીં પણ મામાન્ય વિશેષ વગેરે અનેક રૂપથી વસ્તુને માને તે નૈગમનય કહેવાય છે અથવા ‘હું તોકમા વસુ છું, તિર્યગ્યોકમા વસુ છું’ એમ જે સિદ્ધાંતમા ઘણા પરિચ્છેદ બતાવે તે નિગમ કહેવાય છે અને તે નિગમને વિષે જે થાય, તે નૈગમનય કહેવાય છે કહેવાય તો પર્યં એ છે કે, જે એક નહીં, પણ

અનેકરૂપે વસ્તુને માનવું, તે નેગમનય કહેવાય છે અને તે દ્રવ્યાર્થિક નયનો પ્રથમ લેદ ગણાય છે

બીજો મ ગ્રહ નય છે સમૂ એટલે સમ્યક્ પ્રકારે જે ગ્રહણ કરાય, તે મ ગ્રહ નય કહેવાય છે એટલે જેનાથી અર્થનો વિષય પિ કિન થઈ એ નતિમા પ્રાપ્ત થાય, તે સ ગ્રહ નય કહેવાય છે, આ મ ગ્રહ નયમા મામાન્યની માન્યતા છે, વિશેષની નથી, તેથી એ નય ના વચન મામાન્યના અર્થવાળા કહેવાય છે એ સ ગ્રહ નય સામાન્ય રૂપવટ મર્વ વસ્તુઓને યોતાનામા અતર્ગત કરે છે અર્થાત્ સામાન્ય જ્ઞાનનો વિષય કરે છે

ભદ્ર નયચ દ્ર, હવે દ્રવ્યાર્થિક નયના નીજા ભેદ વ્યવહારનયનુ સ્વરૂપ કહું, તે તમે લક્ષપૂર્વક સાલજો નેગમ અને સ ગ્રહનયના કરતા વ્યવહારનય વધારે પ્રવર્તે છે એ નયની સાથે આ વિશ્વના વ્યવહારનો સળધ રહેલો છે તે વ્યવહારનય હ મેશા વિનિશ્ચયના અર્થમા પ્રવર્તે છે અને તેના સ્વરૂપનુ લક્ષણ પણ તેને અનુસરીને જ રહેલું છે,

નયચ દ્ર—ભગવત્, વિનિશ્ચય ગણ્ઠનો શો અર્થ થાય? તે કૃપા કરી સમજાવો

સૂરિનર—વિનિશ્ચય એ ગણ્ઠમા વિ, નિસ્ અને ચય એવા નણ શબ્દો છે ચય એટલે પિડરૂપ હોયું, એટલું થયું, અને નિસ્ એટલે અધિક અથાત્ જે અધિક પિડરૂપ થયું, તે નિશ્ચય કહેવાય છે નિશ્ચયનો અર્થ સામાન્ય, તે સામાન્ય પિ એટલે જેમાથી ગયોછે, તે વિનિશ્ચય કહેવાય અર્થાત્ જાનાન્યનો અભાવ, તેવા વિનિશ્ચયમા જે મહા પ્રવર્તે, તે વ્યવહારનય કહેવાય છે આ જગતમા ધરો, વાલલો, કમલ વગેરે જે પાંદો છે, તે બધા તે તેની યોગ્ય ક્રિયામા પ્રવર્તે, જેમકે, ઘડાથી પાણી લગાય છે, થાલવાથી ટેકો લેવાય છે વગેરે એ વ્યવહાર સર્વ દ્રવ્યમા પ્રવર્તે છે, એ ક્રિયાવાળા પદાર્થોથી અતિક્રિયા (બુદ્ધ) કોઈ સામાન્ય નથી, માટે એ વ્યવહારનય

સામાન્યને માનતો નથી, તેથી લોકવ્યવહાર પ્રધાન જે નય, તે વ્યવહારનય કહેવાય છે

અથવા વિનિશ્ચયનો અર્થ વિશેષ નિશ્ચય પણ થાય છે એ ઉપરથી ગોવાળ વિગેરેની આ પદ્ધતિ સ્ત્રી અને બાળકો જે અર્થને જાણે, તેવા અર્થમાં જે પ્રસંગે તે વ્યવહારનય કહેવાય છે

નયચત્ર—મહાતુલાવ, તેને માટે વિશેષ સ્પષ્ટ કરી સમજાવે

સૂરિવર—ભદ્ર નયચત્ર, એક માટીનો ઘડો છે, તેની અંદર પાંચ વર્ણ, એ ગદ્ય, પાંચ રમ, અને આઠ સ્પર્શ નિશ્ચયથી રહેલા છે, પણ જો તે ઘડો કોઈ અપદ્ધતિ ગોવાળની સ્ત્રીને બતાવીએ તો તે જે વર્ણ, ગદ્ય, રમ અને સ્પર્શ અધિક હશે, તે દેખશે અને તે કહી જણાવશે—માઠીના વણ, ગદ્ય, રમ અને સ્પર્શ તે માનશે નહીં, એ વ્યવહારનય કહેવાય છે.

નયચત્ર, ભગવત્, હવે વ્યવહારનયનું સ્વરૂપ સ્પષ્ટ થઈ ગયે છે મારા મનજવામાં આવ્યું છે

સૂરિવર—ભદ્ર નયચત્ર, એ પ્રમાણે નૈગમ, સમદ્ધ અને વ્યવહાર—એ દ્રવ્યાર્થિક નયના નણ લેઈ એ કાઢા છે, હવે નિત્યનો સમય થઈ ગયો છે, તેથી આજનું વ્યાખ્યાન સમાપ્ત કરવામાં આવે છે "

આ પ્રમાણે કહી સૂરિવર પોતાનું વ્યાખ્યાન સમાપ્ત કર્યું, એટલે નયચત્ર પોતાના કુટુંબ સાથે સૂરિવરને વદના કરી ત્યાંથી સ્વસ્થાન પ્રાપ્ત થઈ ગયો સૂરિવર પણ પોતાના શિષ્યોની સાથે પોતાની આવશ્યક ક્રિયામાં પ્રવર્તી હતા

યાત્રા પ મી.

જેશ્રીમાન્ ત્રૈલોક્યપતિ શ્રી આદીશ્વર ભગવાનૂની મ
હાપૂત્ર ભણાવાની હતી શ્રદ્ધાહુ શ્રાવકો ઉલટથી
તેમા ભાગ લેવાને શ્રેણીન ધ જતા હતા, બાલ ત
ઉણ અને વૃદ્ધ શ્રાવકો અને શ્રાવિકઓ જ્યઘ્વનિ ક
રતા કરતા ગિગિમાર્ગે જતાહતા આ સમયનો દેખા
વ ખરેખર ચિત્તાર્થક હોનો ગિરિરાજના શિખર ઉપર ધૃમ્મવણી
આગશ થઈ રહ્યું હતું જાણે પવિત્ર યાત્રાલુઓના શરીરથી ભિન્ન થ-
યેવી કર્મરજ ઉડતી હોય, તેમ દેખાતું હતું આ સમયે ગુદ્ધ શ્રાવક
નયચ દ્રવ્ય કુટુંબ તે મહોત્સવમા ભાગ લેવાને ઉત્તમ ભાવના ભાવતું
મનુષ્ય થતું હતું મહાનુભાવ આનંદમૂર્તિ પણ પોતાના શિષ્ય પગિવા
ર સાથે તે મહોત્સવનો ધાર્મિક લાભ ભાવથી મેલવવાતરપર થયું હતું
જ્યારે નિત્યનો મમય થયે, એટલે સૂરિગજ ગિરિરાજની ત
લેટી ઉપર પધાર્યા અને તેજ વખતે ઉપયોગને ધાગણ કરનારો નય-
ચ દ્રવ્ય પોતાના કુટુંબને લઈ તે સ્થાને આવ્યો નયચ દ્ર, મુગોધા અ
ને ત્રિશાસ્ત્ર-એ પવિત્ર ત્રિપુટીએ સૂરિવરને વિધિથી વદના કરો મ
ત્યાખ્યાન શ્રદ્ધા કર્યા તે પછી આનંદમૂર્તિએ પોતાના વ્યાખ્યાનનો
આરભ કયો પ્રથમ નોંચે પ્રમાણે મ ગદાયરણુ ઝર્યું —

યસ્યોપદંશ તરણિઃ પ્રકાશયતિ સર્વદા ।

ધર્મ તેજો ધર* તીવ્ર* ત્રિગન્કમદ્વાકર

॥૧॥

ધર્મના ઉપ તેજને ધાગણ કરનાર જેનો ઉપદેશરૂપી તીવ્ર સૂ
ચે પણ જગત્સૂચી સરોવરને સદા પ્રકાશિત કરે છે ૧

આ પ્રમાણે મ ગવાચરણ કર્યા પછી સુરિવર બોલ્યા—લદ્ર ન
યય દ્ર, શ્રાવિકા મુખોધા અને શ્રાવકપુત્ર જિજ્ઞાસુ, ગર્ધકાલે દ્રવ્યાર્થિક
નયના ત્રણ લેદ જે નંગમ, સ ગ્રહ અને વ્યવહાર છે,—એ ત્રણ નય
વિષે મે તમને સમજાવ્યું છે, હવે આજે પર્યાયાર્થિક નયના ચાર લેદ
રૂપ ચાર નય વિષે કહું છું પર્યાયાર્થિક નયના ૧ સમુસૂત્ર, ૨ શબ્દ,
૩ મમલિહદ અને ૪ એવ ભૂત એવા ચાર લેદ છે તેમા પ્રથમ સમુ
સૂત્રનય વિશે હું વિવેચન કરું છું સમુસૂત્રનય હ મેશા વર્તમાન
કાલની વસ્તુને ગ્રહણ કરે છે ભૂત અને ભવિષ્યકાલ કુટિલ હોવાથી
તેનો ત્યાગ કરે છે સમુ એ શબ્દનો અર્થ સરલ થાય છે, એટલે વ
ર્તમાનકાલ ભાવિ વસ્તુને તે માને છે ભૂતકાલ નષ્ટ થએલો અને
ભવિષ્યકાલ ઉત્પન્ન થયેલો નથી તેથી તે ણ ને અસત્ છે, જે તેવી
અસત્ વસ્તુને મા રવી, તે કુટિલના છે, માટે તેને માનતા નથી, આ
વી સમુસૂત્રનયની મુખ્ય માન્યતા છે જિજ્ઞાસુએ વિનયથી પ્રશ્ન ક્યો—
ભગવન્, આપે જે સમુસૂત્ર વિશે સમજાવ્યું તે મારા સમજવામા આ
વી ગયું છે, પરંતુ તેમા આપને એક પુછવાનું છે કે, તે સમુસૂત્રન
યમા સૂત્ર શબ્દનો અર્થ શો થાય છે?

સુરિવર—નત્સ, જિજ્ઞાસુ, એ સમુસૂત્ર નયમા સૂત્ર શબ્દને
અથ વ્યવહાર અથવા પ્રવૃત્તિ પણ થાય છે, એટલે સમુ—સરલ છે,
વ્યવહાર—પ્રવૃત્તિ જેમા તે સમુસૂત્ર નય કહેવાય છે, અથવા સૂત્ર
શબ્દને ઠેકાણે શ્રુત એવો શબ્દ પણ હોઈ શકે છે, એટલે તેનો એવો
અર્થ થાય છે કે, જેતું શ્રુત-જ્ઞાન સરલ હોય છે, તે સમુશ્રુત ણ
થાત્ તે શેષ જ્ઞાનમા મુખ્ય હોવાથી સમુશ્રુત કહેવાય છે, વગી તેવા
પરોપકાર માધનપદે તે શ્રુતજ્ઞાનને જ્ઞાન માને છે, કારણ પરની વ
સ્તુથી પોતાનું કાર્ય સિદ્ધ થતું નથી, માટે જે પશ્વસ્તુ છે, તે વસ્તુ
ન સમજવી વગી નરજાતિ, નારીજાતિ અને નપુ સકજાતિ—એ
જુદી જુદી જાતિવાલા અને એકવચન, દ્વિવચન અને બહુવચન—એ
ત્રણ વચનવાળા શબ્દોથી તે નય એકજ વસ્તુને જણાવે છે જેમકે,
તદ શબ્દની “ તદ , તદી , તન્મ ” એ ત્રણ જાતિ અને ગુર શ-

ખતા “ ગુરુ ગુરુ ગુરુ ” એ ત્રણ વચનો—ને જાતિ અને વચનથી એકજ વસ્તુ છે, એમ એ નય દર્શાવે છે

તેમ ઋતુસૂત્ર નય ઈદ્ર વિગેરેના નામ સ્થાપના વિગેરે જે નિમેષ ભેદ છે, તેને લુપ્ત લુપ્ત માને છે, અને જે નય આગવ કહીશું, તે અતિ ગુદ્ધ હોવાથી જાતિ અને વચનના ભેદથી વસ્તુનો ભેદ માને છે અને નામ, સ્થાપના અને દ્રવ્ય—એ ત્રણ નિમેષોને માનતા નથી આ પ્રમાણે ઋતુસૂત્ર નયની પ્રત્યક્ષા છે

વિશેષ જે નયની વર્તમાન પથોંચ માન જે શબ્દ કરવામા આવે તેને ઋતુસૂત્ર નય કહેવાય છે, જેમકે દેવને દેવ અને મનુષ્યને મનુષ્ય રૂપે

જદ્ર નયચદ્ર હવે પાંચમા શબ્દ નયનુ સ્વરૂપ સાબળો, અર્થ ને જાણપણથી અને શબ્દને મુખ્યપણાથી જે માનવામા આવે, તે શબ્દનય કહેવાય છે, આ નય વર્તમાન વસ્તુને ઋતુસૂત્રથી વિશેષ માને છે પુલિંગ, સીલિંગ અને નપ્રમદ એ ત્રણ જાતિ ભિન્ન હોવાથી તેની વાચ્યતા તે નય ભિન્ન માને છે વક્ત્રી તે એકવચન, દ્વિવચન અને બહુવચન—એ વચનના ભેદને લઈને અભિધેય—અર્થમા પણ ભેદ માને છે આકાશ પુષ્પની જેમ કાર્યમાધક ન હોવાથી નામ, સ્થાપના અને દ્રવ્યનિરૂપણ તે નય માનતા નથી, આ નય પાછલના નયથી ગુદ્ધ હોવાને લઈને વિશેષપણે મનાય છે સમાન લિંગ તથા વચનવાવા ઘણા શબ્દોનો એકજ અભિધેય શબ્દનય માને છે જેમ ઈંદ્રને ગદ્ગ, પુદ્ગર વિગેરે નામની ગદ્ગ છે, ને શબ્દનય છે

જદ્ર નયચદ્ર, આ શબ્દનયને તમારા ચાનમા ગળજો ને શબ્દનયની પ્રવૃત્તિગળજર લક્ષ્યમા ગળી હોયતો માનવ હૃદયમાથી કેટલીએક શકા દૂર થઈ જાય છે અને તેથી નિદ્ધાનનુ સ્વરૂપ યથાર્થ રીતે મમનય છે

નયચદ્ર—સગવન, એ વાન મત્ય છે સ્થાપના મુખથી શબ્દ નયનુ સ્વરૂપ સાબળ્યા પછી માગી કેટલીએક શકાઓ દૂર થઈ ગઈ

છે આપનો ઉપદેશરૂપી નીતલચક્ર મારી શક્યોના અધકારને દૂર કરતો નય છે

આનંદતૂરિ હૃદયમા પ્રવ્રજ્ય ધર્મિ ભોળ્યા—શબ્દ નયન દ્ર ૫
યાયાધિક નયનો નીજો બે સમભિરૂઢ નય છે તે માત્ર નયોમા છડો
નય ગણાય છે એક વસ્તુનું મ ક્રમણ ન્યાટે બીજી વસ્તુમા યાય,
ત્યારે તે વસ્તુ અવસ્તુ ધર્મ નય છે આ મત સમભિરૂઢ નયનો ૥
આ નય એવું પણ માને છે કે, વાચકના બેદશી વાચન—અર્થનો ૫
શુ બેદ થાય છે જેમકે, ઇંદ્ર એ શબ્દે ૫ વસ્તુનું મ ક્રમણ શક શ
ખંડમા યાય, ત્યારે ઇંદ્ર વાચક શબ્દ જુદો ધાય છે, એટલે ઇંદ્ર શબ્દ
નો અર્થ એમથવાલો, શક શબ્દનો અર્થ શક્તિવાલો અને પુરુષ
શબ્દનો અર્થ શત્રુના નગરને નાશ કરનારો ધાય છે તે બધા શબ્દો
ઇંદ્ર વાચક છે, પણ તેના વાચન—અર્થ જુદા જુદા ટોવાથી તે જુદા
જુદા છે, એમ સમભિરૂઢ નય માને છે

જિજ્ઞાસુ—મગવન્, કિં એ બધા શબ્દોનો એકાર્થ માને તો
તેમા શો દોષ આવે ?

મૂરિવર—વ સ જિજ્ઞાસુ, જો એ બધા શબ્દોનો એકાર્થ માને
તો તેમા અતિ પ્રસંગ દૂષણુ માને, અને તે દૂષણુને લક્ષને ઘટ્ટપટ્ટ વ
ગેરે શબ્દોને પણ એક અર્થ ધરાવો પ્રસંગ આવે, અને ત્યારે તે
પ્રસંગ ઘટ્ટ તો પાછી ઇંદ્ર શબ્દ અને શક શબ્દોનો એકજ અર્થ ધાય
અને તે એક અર્થ હોવાથી ઇંદ્ર એ એમથને જણાવનાર શબ્દ શ
કન—શક્તિને જણાવનાર શક શબ્દમા મ ક્રમિત ધરાયી તે બને
એકરૂપ ધર્મ નય, તો તે શબ્દની ખુશી ઉડી જાય છે, તેથી તેમ થયું
ન જોઈએ, કારણ કે, ઇંદ્ર શબ્દનો અર્થ જે એમથ વાચન છે, તે શ
ક્તિ અર્થને જણાવનાર શક શબ્દનો અર્થનો પચાઇ ધર્મ શકે નહીં
જો એમ ધાય તો સર્વ પચાઇની અદર સકર (ગિદ્યલુ) પળાવો
દોષ આવે અને તે ગેયનેજ અતિ પ્રસંગ દૂષણુ કહે છે

જિજ્ઞાસુ, બગવન્ મારા હૃદયની ગકા દૂર થઈ ગઈ છે અને

સમભિરૂઢનયનું યથાર્થ સ્વરૂપ મારા સમજવામા આવ્યું છે

નયચ દ્ર—સૂરિવર્ય, આ સમભિરૂઢનય ઉપગ્રી મને ઘણો વિલક્ષણ બોધ થઇ આવ્યો છે મારા જાગીલ સ્વભાવને લઇને કે-
ઇ કેઇ શબ્દાર્થ સમજવામા મને શુચવડ પડતી હતી, તે હવે કદિ
પણ પડશે નહીં

સૂરિવર પ્રમત્ત થઇને બોલ્યા—ભદ્ર નયચ દ્ર, હવે સાતમા
એવ ભૂતનયનું લક્ષણ કહું, તે તમે ઉપયોગ રાખી માલજો—પર્યાયા
ચિંક નયનો ચોથો ભેદ અને બધા નયનો સાતમો નય એવ ભૂતનય ક-
હેવાય છે, એવજૂત એ નયનો ‘ગણ્દાર્થ’ એવો છે કે, ‘ એવં ’ એટલે
એવી રીતે જૂત એટલે પ્રાપ્ત હોયુ,“ તે એવજૂત કહેવાય છે અર્થાત્
‘ એવ કિં જૂત ’ એવી ગીને શુ થયુ, ? એમ દર્શાવયુ, તે એવ ભૂત
નય છે જે પદાર્થ ક્રિયાવિશિષ્ટ પદ્યથી કહેવાતો હોય, તે ક્રિયાનો ક
ર્તા જે પદાર્થ તે એવ ભૂતનય કહેવાય છે એ નય એવ ભૂત વસ્તુનો
પ્રતિપાદક છે, તે છતાં તેને ઉપચારથી એવ ભૂત કહે છે અથવા
એવ શબ્દથી એટા—ક્રિયા વગેરે પ્રકાર લેવાય છે અને તદ્વિશિષ્ટ વ
સ્તુનો જે સ્વીકાર તે પણ એવ ભૂતનયમા આવે છે એટલે ઉપચાર
વિના પણ તેની વ્યાખ્યા થઇ શકે છે શબ્દ અને તેનો અર્થ—જે બ
નેનો નિયતપણે સ્થાપન કરે, ત્યાં એવ ભૂતનયની પ્રવૃત્તિ છે જે-
મકે, યદ એ શબ્દમા ‘ ઘટ ’ ધાતુ છે, અને તેનો અર્થ એટા કરવી
ધાય છે, એટલે જે સ્ત્રીના મન્તડ ઉપર આરૂઢ થઇ એટા કરે તે યદ
કહેવાય છે જે એટા ન કરે તે ઘટ પદનો વાચ્ય—અર્થ નહીં જે ઘ
ટ એ પદનો વાચક શબ્દ એટા રહિત હોય, તે ઘટ કહેવાય નહીં
અને ઘટનો વાચક શબ્દ પણ નહીં આ પ્રમાણે જે માનયુ, તે સાત
મો એવ ભૂતનય કહેવાય છે

ભદ્ર નયચ દ્ર, આ પ્રમાણે દ્રવ્યાર્થિજ્ઞના ત્રણ ભેદ અને પર્યાયા
ચિંકના ચાર ભેદ મલી સાત નય કહેવાય છે એ સાતે નયનું સ્વરૂપ
મે તમને દર્શાવ્યું છે, દરેક વસ્તુના સ્વરૂપને પ્રતિપાદન કરવામા એ

સાત નયનો ઉપયોગ થાય છે જો યથાર્થ રીતે એ સાત નયનુ ૨૫ રૂપ સમજી દરેક જોય વસ્તુની અદર તે માતે નયને બરાબર ધ્યાન આપી હોય, તો તે જોય વસ્તુ સ્પષ્ટ રીતે સમજાય છે

નયચક્ર વિનયથી જાણ્યો—ભગવત્ આપે કહેલ સાત નયનુ ૨૫ રૂપ મારા સમજવામા આવ્યું, તથાપિ તે બીજી જય વસ્તુમા કેવીરી તે ઘટાવી શકાય? તે મને સમજાવો, અને તે ઉપર શાસ્ત્રીય ગાને લૌકિક બંને દેખાનો આપો

સુખોદ્ધા—ભગવન્, મારી પણ એજ ઈચ્છા હતી

જિજ્ઞાસુ—પૂજ્યપાદ મહાનુભાવ, મારા પિતાએ જે પ્રાર્થના કરી છે, તે પ્રાર્થનાને માફ પણ અનુમોદન છે તેમના આ વચનો માલગી સૂરિવર ગાત સ્વરથી જાણ્યા—હે ભવ્ય આત્માઓ, તે વિષે આવતી કાલે હું તમોને સમજાવીશ આજે તો વ્યાખ્યાન પૂર્ણ કરવાનો સમય થઈ ગયો છે

પછી આદીશ્વર ભગવાનના જયકેનિ સાથે આવક નયચક્ર પોતાના કુટુંબ સાથે સૂરિવરને વંદના કરી ત્યાંથી પ્રસાર થયો મહાનુભાવ સૂરિવર પણ પોતાના મુનિધર્મની ક્રિયામા પ્રવલ્યો હતા

તલેટીના પવિત્ર પ્રદેશમાંથી પ્રસાર થતા નયચક્ર, સુખોદ્ધા અને જિજ્ઞાસુ પરસ્પર સૂરિવરના વ્યાખ્યાન વિષે વાતો કરતા હતા અને તેમના વ્યાખ્યાનની પ્રશંસા કરી ઉત્તમ પ્રકારની ભાવના ભાવતા હતા

યાત્રા ૬ ઠી.

વિત્ર મિહગિરિની તળેટીમા ચતુર્વિધ મ ધનો સમુદાય એકઠો થયો હતો. માધુઓ, માંવીઓ, આવકો અને શ્રાવિકાઓ તીર્થગજની તળેટીમા એકત્ર થઈ દેવલ દના કરતા હતા આવળતે નીચેપ્રમાણે ઉદ્ગારો નીકળતા હતા

“ ભગવન્, ત્રૈલોક્યતારણ, અશરણ શરણ, પગમાત્મા, પરમેશ્વર, જગન્નાથાધાર, દૃષાવનાગ, મહિમાનિધાન, સર્વજ્ઞ, સર્વ જ તુ તારક, ભવભય નિવારક, અનાથનાથ, શિવપુર સાથ, પરમ દયાળુ, વચન રસાળ, જગદુપકાગી, નિઝથ પથપાલક, મર્વજીવહિતકારક, અનંત જ્ઞાનમય, અનંત દર્શનમય, અનંત આરિત્રમય, અનંત તપોમય, અનંત દાનમય, અનંત વીર્યનય, અનંત લાલમય, અનંત ભોગમય, અનંત ઉપભોગમય, ડયાયરહિત, સર્વશુભપત્ર, નિર્દોષ એવા આપ જય પામો ”

પ્રભુમુતિના આવા પવિત્ર વનિઓથી તળેટીનો પ્રદેશ ગાજી ઉઠતો હતો. આ સમયે સૂરિવર તીર્થયાત્રા કરી પોતાના વિશ્રાન્તિ-ધાનમા આ-યા, એટલે નયચક્ર પોતાના કુટુંબ સાથે તે વ્યજે આવ્યો. મકુટુળ નયચક્રે સૂરિવરને વિધિસહિત વદના કરી સમય થયો એટલે આનંદમય આનંદમગ્નિએ પોતાના વ્યાખ્યાનનો આગમ કર્યો-પ્રથમ નીચે પ્રમાણે મ ગલાયરણ કયુ—

મુક્તિસ્ત્રીજાક્ષતિલકઃ ચેતઃકૌરવચ્છદ્રમાઃ ।

શ્રીમાનાદીશ્વરો જીયાત્ તીર્થરાજ ઝિરોમણિઃ ॥૧॥ ,

મુક્તિરૂપી સ્ત્રીના લલાટનું તિલકરૂપ, ચિત્તરૂપી પોયણાને ખી
લવવામાં ચંદ્રસમાન અને તીર્થરાજ મિદ્ધગિરિના શિરોમણિરૂપ શ્રી
આદીશ્વર ભગવાન જ્ય પામે,

આ પ્રમાણે મ ગળાચરણ કયાં પછી સૂરિવર પ્રસન્નવદને બો
લ્યા—ભદ્ર નયચંદ્ર, શ્રાવિકા સુમોધા અને વત્સ જિજ્ઞાસુ, તમોને
પ્રથમ કહેલા માતનય વિષે કેટલીએક સમજૂતી આપી છે, અને આજે
તે વિષે બીજા શાસ્ત્રીય અને લૌકિક દૃષ્ટાનો આપી વધારે ખુલાસો કરી
શ, તે તમે એક ચિત્તે યવણ કરજો મે તમોને જે સાતનય સમજા
વ્યા, તેમાં નિશ્ચય અને વ્યવહાર—એ બે મૂલનય ■ એ સાતનયમાં
જે પહેલા છ નય છે, તે વ્યવહારમાં છે અને છેલ્લા જે એવ ભૂતનય
તે નિશ્ચયમાં આવે છે તેમાં વળી એક બીજી વાતપણ ખાસ બહુવા
જેવી છે, છ નયે જે કાર્ય છે, તે અપવાદ કામરૂપ છે અને સાતમે
એવ ભૂતનયે જે કાર્ય છે તે ઉત્કૃષ્ટ ઉત્સર્ગે નિશ્ચય કાર્યરૂપ છે,
તેથીજ પહેલા ■ નયને વ્યવહારમાં ગણ્યા છે અને સાતમો કાર્યરૂ
પ જે એવ ભૂતનય તેને નિશ્ચયમાં ગણ્યો છે

જિજ્ઞાસુએ વિનયથી કહ્યું, ભગવન, એ સાત નયમાં દ્રવ્ય અને
ભાવ ભાગ પડે કે નહીં ?

સૂરિવર—ભદ્ર, દ્રવ્ય અને ભાવ તેમાં પણ ભાગ પડે છે એ
ટલે દ્રવ્યનય અને ભાવનય એવા નામ પણ તેઓને આપી શ
કાય છે

નયચંદ્ર—ભગવન, તેઓમાં દ્રવ્યનય કયા ? અને ભાવનય
કયા ? તે કૃપા કરી સમજાવો

સૂરિવર—ભદ્ર નયચંદ્ર, તે વિષે કેટલાએક વિદ્વાનોના જુદા
જુદા મત છે, તથાપિ એક દર રીતે તેમનો આશય એકજ છે

નયચંદ્ર—મહારાજ, તે કેવી રીતે છે ? તે જણાવો

સૂરિવર—ભદ્ર, શ્રી છનભદ્ર ગણિ હમાશ્રમજી મહારાજ
૧ નૈગમ, ૨ સંગ્રહ, ૩ વ્યવહાર, અને ૪ સમુસૂત—એ ચાર નયમાં
નામ, સ્થાપના અને દ્રવ્ય—એ ત્રણ નિષ્કેપા દ્રવ્યાસ્તિકપણે રહેવા

છે, અને શબ્દાદિઽ ત્રણ નય પર્યાયાસ્તિકપણે ભાવનિર્લેપમા રહેલા છે એમ કહે છે, અને શ્રી ગિદ્ધસેન દિવાકરજી મહારાજ પ્રથમના ત્રણ નયમા દ્રવ્યાસ્તિકપણે ત્રણ નિર્લેપા અને ઋગ્ગુસૂત્ર વગેરે ચાર નય પર્યાયાસ્તિકપણે એક ભાવ નિર્લેપમા રહેલા છે—એમ કહે છે, આ પ્રમાણે તેમના બુદ્ધા બુદ્ધા મત છે, તથાપિ તેમનો આશય એકજ છે, અને બંને આચાર્ય મહારાજોનું વચન પ્રમાણુ છે

નયચ દ્ર—મહાગજ, એ કેવી રીતે ?

સૂરિવર—ભદ્ર નયચ દ્ર, વસ્તુની ત્રણ અવસ્થા કહેવાય છે ૧ પ્રવૃત્તિ, મકલ્પ અને પરિણતિ જે વસ્તુની અદર યોગ વ્યાપારરૂપ ક્રિયા છે, તે પ્રવૃત્તિ કહેવાય છે ચેતનાના યોગ સાથે મનનો વિરુદ્ધ તે મકલ્પ, અને પરિણામ રૂપાતર પામતું તે પરિણતિ કહેવાય છે, તેથી કોઈ આચાર્ય પ્રવૃત્તિ ધર્મ અને મકલ્પ ધર્મ એ બંનેને આદ્યિક મિશ્રિતપણાને લઈને દ્રવ્ય નિર્લેપો કહે છે, અને જે વસ્તુનો પરિણતિ ધર્મ છે, તેને ભાવનિર્લેપો કહે છે કોઈ આચાર્ય તે વિરુદ્ધ તે જીવની ચેતના માટે તેને ભાવ નયમા ગણે છે, અને પ્રવૃત્તિને વ્યવહાર નયમા માને છે, મકલ્પને ઋગ્ગુસૂત્ર નયમા ગણે છે અને પરિણતિમા જે એકવચન પર્યાયરૂપ તે શબ્દ નય ગણે છે, વળી બીજા નયને માટે એમ પણ માને છે કે, સકલ્પવચનપર્યાયરૂપ તે સમભિરૂઢ નય, વચન તથા અર્થના સંપૂર્ણ પર્યાયરૂપ તે એવ જૂત નય છે, અને તે ત્રણ ગુદ્ધ ગણાય છે

આ વખતે નયચ દ્રે રાકા કરી—“ લગવન, ગુદ્ધ નય અને અગુદ્ધ નયગુ, તે વિરેળગબર ઘટાપી મમભાગે

સૂરિવર—ભદ્ર નયચ દ્ર, નિશ્ચય અને વ્યવહાર નય જે કહેવાય છે, તેમા વ્યવહાર નયના લેદ થઈ શકે છે અગુદ્ધ વ્યવહાર અને ગુદ્ધ વ્યવહાર તેમા અગુદ્ધ વ્યવહારના પાંચ લેદ છે ૧ અગુદ્ધ વ્યવહાર, ૨ ઉપચરિત વ્યવહાર, ૩ અગુણ વ્યવહાર, ૪ ગુણ વ્યવહાર અને ૫ અનુપચરિત વ્યવહાર, આપણા શરીરમા જે જીવ છે, તે જીવને જે રાગ, દ્વેષ, અજ્ઞાનરૂપ અગુદ્ધતા અનાદિ કાલથી

લાગી રહેલી છે, તે જીવ અગુદ્ધ વ્યવહાર નયે છે, અને એ અગુદ્ધ તાની ચીકાશને લઈને જીવને પ્રકૃતિરૂપ સત્તાપણે કર્મરૂપ દલિયા રહેવા છે, તે જો કે સત્ત્વ નયને મતે છે, તથાપિ તે વ્યવહારરૂપે જાણવાના છે, જે જીવે અતીત ગલે કર્મના દલિયા ઝડપી કરેલા હતા, અને ભવિષ્યકાલે તે ભોગવવાના છે, અને વર્તમાનકાલે સત્તાએ રહી પ્રવૃત્ત છે વળી તે દલિયા ગ્થિતિ પાઠે વ્યવહાર નયે ઉદયરૂપ ભાવે, અજ્ઞાનપણે ઉપયોગ વિના એકે દ્રિય, વિકલે દ્રિય વગેરે મ મૂર્ખિમ જીવો ભોગવે છે, તે ઉદય ભાવરૂપ વ્યાહાર નય કહેવાય છે તાત્પર્ય એ છે કે, અગુદ્ધ વ્યવહાર નયમા નૈગમ, સત્ત્વ અને વ્યવહાર—એ નજી નય પ્રવૃત્ત છે

અગુદ્ધ વ્યવહારનો ખીજો ભેદ ઉપચરિત વ્યવહાર નય કેવી રીતે છે, તે જાણવા જેવું છે, જે જીવ આ સ સારના દરેક પાઠ્યા જેવા કે ધર, છાટ, મકાન, ભાઈ, પિતા, સ્ત્રી, કુટુંબ, પરિવાર, ગ્રામ ગરાસ, દાસ, દામી, લક્ષ્મી વિગેરે કે જે પ્રત્યક્ષપણે તેનાથી જુદા છે, છતાં પિતે તેનો સ્વામીરૂપ કર્તા વધ પ્રવૃત્ત છે, અને અજ્ઞાન નયના ઉપયોગ માથે વૃત્ત છે, તે ઉપચરિત વ્યવહાર નય કર્તા કહેવાય છે, અને તેની ચીકાશથી જીવ અગુલ કર્મરૂપી દલિયા ઝડપી કરે છે, તે ઝડપી કરવા—તે રૂપ વ્યવહાર નય છે, અને કોઈ જીવ ચેત્સ ઉપાશ્રય તથા જ્ઞાનના ઉપકરણ વગેરે મારા પદાર્થ કે જે તેનાથી ભિન્ન છે, છતાં જીવ તે ઉપર પોતાનું સ્વામીત્વ માને તે પણ ઉપચરિત વ્યવહાર નય છે, અને તે શુભ સાધનોની ચીકાશથી શુભ કર્મરૂપ દલિયા ઝડપી કરે છે, તે ઝડપી કરવારૂપ વ્યવહાર નય સમજવો ઉપચરિત વ્યવહાર નયે ઝરી શુભાશુભ રૂપ જે પ્રકારે દલીયાનું ઝડપી ઝરી તે દિનના જીવે પોતાની પ્રકૃતિરૂપ સત્તાપણે બાંધ્યા છે, તે સત્ત્વ નયના મતે છે, પણ તે વ્યવહારરૂપે ગણાય છે, અને નૈગમ નયના મત પ્રમાણે જીવે બનકાલે જે દલિયા ઝડપી કર્યા હતા, અને આવતે ભવિષ્યકાલે ભોગવશે, તથા વર્તમાનકાલે પ્રકૃતિરૂપ સત્તાપણે રહ્યા છે, તે નૈગમ નય જાણવો અને વ્યવહાર નયને મતે તે દલિયા સમ્ય

કલ્પ ધારી જીવ ઉદયરૂપ ભાગે ઉદ્દામપણે સિત્તરહી ભોગવે છે, તેમા ભોગવવારૂપ તે કોઈ વ્યવહાર નય મમજવો, અને જે મિથ્યાત્વી જીવ ઋણુનૂનના ઉપયોગ સાથે માહે મહી ભોગવે છે, તે ષાધકરૂપ વ્યવહાર નય મમજવો આ પ્રમાણે ઉપચરિત વ્યવહાર નયમા નેગમ, મ ગ્રહ, વ્યવહાર અને ઋણુસૂત્ર—એ ચાગ નય જાણી લેવા

ભદ્ર નયચક્ર, ત્રીજો ભેદ જે અશુભ વ્યવહાર છે, તેનું સ્વરૂપ માલલો, જે જીવ ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, હામ્ય, નિંદા, ઈર્ષ્યા ચાહી, હિંમા, મૃધા અદત્ત, મૈથુન ઇત્યાદિઃ અનેક પ્રકારે વિવાહ વા જિમ વિગેરે વ્યાપાર વાણિજ્યરૂપ કરણી ઋણુસૂત્રના ઉપયોગ મહિત કરે, તે અશુભ વ્યવહાર નય કહેવાય છે, અને તેની ચીકાશે અશુભ ઠમરૂપ દલિયાનું ગ્રહણ કરવું, તે ગ્રહવારૂપ વ્યવહાર નય જાણવો પૂર્વની જેમ તેમા પણ નેગમ, મ ગ્રહ, વ્યવહાર અને ઋણુસૂત્ર એ ચાગ નય પ્રવર્તે છે

ભદ્ર નયચક્ર, ચોથો ભેદ શુભ વ્યવહાર નય છે, કોઈ જીવ, દાન, શીલ, તપ, ભાવ, દયા, મેવા, ભક્તિ, પૂજા, અને પ્રભાવના વ ગેરે શુભ કરણી ઋણુના ઉપયોગ મહિત કરે, તે શુભ વ્યવહાર નય અને તેની ચીકાશે શુભ ઠમરૂપ દલિયાનું ગ્રહણ કરવું, તે ગ્રહવારૂપ વ્યવહાર નય મમજવો તે નયમા નેગમ, મ ગ્રહ, વ્યવહાર અને ઋણુસૂત્ર—એ ચાગ નય આવી શકે છે, તે યોજના ઉપર પ્રમાણે જાણી લેવી

ભદ્ર નયચક્ર, હવે પાચમો ભેદ જે અનુપચરિત વ્યવહાર નય છે, તેનું સ્વરૂપ માલલો—કોઈ જીવ ઋણુનૂત્ર નયના ઉપયોગે અજાણ પણે ગરીસદિઃ દ્રવ્ય કર્મરૂપ પગ્વત્તુ કે જે પોતાનાથી પ્રત્યક્ષપણે જુદી છે, તેને જીવ અજ્ઞાને કરી પોતાની જાણે છે અને પોતાના શરીરને વિષે જીવ બુદ્ધિ રાખે છે, તે અનુપચરિત વ્યવહાર નયથી કર્તા છે, એમ મમજવું, અને તે અનુપચરિત વ્યવહાર નયમા નેગમ, મ ગ્રહ વ્યવહાર અને ઋણુનૂત્ર એ ચાગ ઘટાવી ગતાય છે

સુરિવર—નયચ દ્ર સાબળો, પોતાના આત્માની સિદ્ધમમાન
 સત્તા જે આગળ ઓળખી હતી તે ગુદ્ધ નિર્મળપણે પ્રગટ કરી છે,
 એ મ અહ નયનો મત છે, આઠ રૂચક પ્રદેશ જે આગળ આવગળુ ર
 હિત હતા, તે તેવાને તેવાજ વર્તે છે, એ નૈગમનયનો મત છે, અતર
 કરણીરૂપ વ્યવસ્થા ગમવારૂપ ક્રિયા કરે છે, અને બાહ્ય કરણીરૂપ ક્રિ
 યા પણ સાચે છે, એ વ્યવહાર નયને મતે છે, જે ગુદ્ધ ઉપયોગમા
 વર્તે છે, તે મનુસૂચનયને મતે છે ક્ષાયિત મમ્યસ્વરૂપ શુદ્ધ પ્રગલ્ભ
 છે, તે પણ પોતાની પામે છે તે ગણદનયને મતે છે, અને શુદ્ધ ધ્વ
 નરૂપ શ્રેણીની ભાવના બીજા તથા ત્રીજા પાયાની અતરસે રટી વર્ત
 છે, એ સમભિરૂઢ નયને મત છે, એ રીતે શ્રેણીભાવ પર્યંત રૂપથી
 ભગવાનના સ્વરૂપમા ઉપગતી વ્યવહાર દૃષ્ટિએ તો એક સમભિરૂઢ
 નય કહેવાય છે, અને અતર ગ નિશ્ચય દૃષ્ટિએ જોના તો નય ક
 હી લેવા, આ પ્રમાણે સમભિરૂઢનયને મતે શુદ્ધ વ્યવહારનુદ્દેશ
 પ કહેયું છે ભદ્ર નયચ દ્ર, આ સ્વરૂપ તમે તમારા હૃદયને સ્વદેશ
 રૂપે, હોને હું તમને શુદ્ધ નિશ્ચય વ્યવહારનું સ્વરૂપ મેલું છે નય
 વધાન થઈ માલજો જે એવ ભૂતનયને મતે અપ્રમતેશ દે ની,
 અપ્ર ગુણમ પત્ર લોકને અતે વિગતમાન છે, અને જે દર્શન મન
 ભાગે વર્તે છે, એવા મિદ્ધ પરમાત્મા તે શુદ્ધ નિશ્ચય નયના
 તેની અદર માતે નયની પ્રાપ્તિ થાય છે સિદ્ધ પદને મેલું છે
 ચંદ્ર પ્રદેશ કે જે ભુતકાલે નિગવરણ હતા ભવિષ્યકાલે નિગવર
 હશે, અને વર્તમાનકાળે નિરાનજી રહે છે, તે નયમાન ની છે, જે
 પોતાના આત્માની સત્તા અતર ગ શુદ્ધ નિશ્ચય નયની દની
 તેવીજ નિગવરણપણે પ્રગટ કરેલી છે, તે બીજા સ્વરૂપ નયની છે,
 જે પવટનું સ્વભાવે પ્રતિભમય નવનવા જેવની સ્વરૂપ પ્રગલ્ભો
 ત્પાદ વ્યય વધ ગ્રહો છે, તે ત્રીજા વ્યવહાર નયને મતે છે, જે સિદ્ધ
 પરમાત્મા પોતાના પારિણામિત્ત ભાગે સ્ત્રી સ્વરૂપે દૃષ્ટિમા
 નમા મદાકાલ વર્તે છે, તે એવા મનુસૂચન નયને મતે છે, જે નય
 લ શુદ્ધ—અશુદ્ધની વહેચણ કરી તાકિત નયને મતે છે, જે નય પ્રગલ્ભ

છે, તે પણ પોતાની પાસે છે તે પાચમા ચળનયને મતે છે, જે અન
ત ચતુષ્ઠયરૂપ લક્ષ્મી પ્રગટ કરી છે, તે પણ પોતાની પાસે છે તે ૬
ઠા મન્નિરૂઢ નય છે સિદ્ધ પન્માત્રમા અણકર્મનો ક્ષય થતા અણ
ગુણ પ્રગટ ઠરી લોકને અતે વિગતમાન વર્તે છે, તે એવ ભૂતનય
નો મત છે, એવી રીતે ગિદ્ધના સ્વરૂપમા અ તર ગ દ્રષ્ટિએ ભેદતા કાર્ય
રૂપ સાતે નય પ્રાપ્ત થઈ શકે છે, અને ઉપરથી વ્યવહાર દ્રષ્ટિએ ભેદતા
તો એક એવ ભત આવી ગકે છે

ભદ્ર નયન્યદ્ર, આ પ્રમાણે જુદી જુદી રીતે સાતનયની યોજના
થઈ શકે છે, આ વાત તમારા હૃદયમા સ્થાપિત કરી તેનું મનન કરજો

આ વખતે જિજ્ઞાસુએ પ્રશ્ન કયો—ભગવન્, એ સાત નયની
ધર્મના કયા પદાર્થ ઉપર લગાડવી ઉત્તમ છે ? અને તેમાથી કઈ કઈ
બાળન બાળવા યોગ્ય છે, તે કૃપા કરી સમજાવો

સૂરિવર આનંદ પૂર્વક જોયા—ભદ્ર, પ્રથમ તો છ દ્રવ્યમા
માતે નય ઘટાડવા ભેદને જેમકે આકાશ પ્રદેશ છે, તેની અદર
માતે નય પ્રવર્તે છે આકાશ પ્રદેશ એક છતા નેગમનયના મતે તે
દ્રવ્યોથી મિશ્રિત છે સ ગ્રહ નયને મતે એક કાન દ્રવ્ય અપ્રદેશી છે,
કારણકે, સર્વ લોકમા તેનો એક મમય વ્યાપી રહેલો છે, તેથી તે
આકાશ પ્રદેશમા કાલ જુદો નથી, માટે સ ગ્રહ નયને મતે એક કાલ
દ્રવ્ય વિના બાકીના પાચ દ્રવ્યનો એ પ્રદેશ કહી શકાય છે તથા વ્ય
વહારનયને મતે જે દ્રવ્ય એમા સુખ્ય દેખાય છે, તે દ્રવ્યનો એ પ્ર
દેશ કહેવાય છે, તથા સજ્જસૂત્રનયને મતે જે મમયે જે દ્રવ્યનો ઉપ
યોગ આપી પુઝાય તે મમયે તે પ્રદેશ તેજ દ્રવ્યનો કહેવાય છે

જિજ્ઞાસુ—ભગવન્ તે વાત મારા સમજવામા આવી નહ
માટે તે બરાબર દાખવો આપી સમજાવો

સૂરિવર—ભદ્ર જિજ્ઞાસુ, સાલજ—જો ધર્માન્તિકાયનો ઉપયોગ
આપી પુછવામા આવે, તો તે ધર્માન્તિકાયનો પ્રદેશ કહેવાય છે, અ
ને અધર્માન્તિકાયનો ઉપયોગ આપી પુછીએ, તો તે અધર્માન્તિકાયનો

પ્રદેશ કહેવાય છે, એવી રીતે જે સમયે જે દ્રવ્યનો ઉપયોગ આપી પુજામાં આવે, તે સમયે તે પ્રદેશ તે દ્રવ્યનો કહેવામાં આવે છે

છત્તામુ, ભગવન્, હવે મારા મમજવામાં આવ્યું આપ કૃપા કરી એ વિષયને આગળ ચલાવો

મરિવર—ભદ્ર, વસી અહિં એક બીજી વાત પણ યાદ રાખવાની છે કે, જે દ્રવ્યનું નામ લઈ પુજવામાં આવે, તે પ્રદેશ તે દ્રવ્યનો કહેવાય—એ જગદ નયના મનવી મમજવું, એક આકાશ પ્રદેશમાં ધર્મસ્થિતિના એક પ્રદેશ ગ્રહો છે, તથા અધર્મસ્થિતિના પણ એક પ્રદેશ રહેા છે, તથા જીવ અને તાના અને તા પ્રદેશ ગ્રહો છે, અને પુણ્ય પરમાણુઓ પણ અને તા રહ્યા છે—એ મમલિટ નયનો મત છે અને જે મમય જે પ્રદેશ જે દ્રવ્યના ક્રિયા ગુણને અગીકાર કરતો દેખવામાં આવે તે મમય તે પ્રદેશ તે દ્રવ્યનો ગણાય છે—એ એવ જન નયનો મત છે

ભદ્ર નયચ દ્ર, આ પ્રમાણે એક આકાશ પ્રદેશમાં છ દ્રવ્યનું સ્વરૂપ સાત નયની જાણી શકાય છે, અને તે જાણવાથી વસ્તુના સ્વરૂપનો નિશ્ચય જોઈ શકાય છે

મા વખતે આ વિષય સુખોદાયક પ્રશ્ન કર્યો—ભગવન્, આપે તે સમયે જેવી ગીતે વસ્તુ—સ્વરૂપમાં વટાવો એ ? તેવી રીતે લોકિક વાતોના દૃષ્ટાંતમાં ઘટાને તો વિશેષ મમજૂતી પડે

મરિવર—ભદ્ર, તે વિષય એક લોકિક દૃષ્ટાંત કહેવાય છે, તે મા લેજો—ધર્મચ દ્ર અને કર્મચ દ્ર નામે બે મિત્રો હતા, તેઓ હમેશા સ્વધર્મમાં તત્પર અને તત્ત્વ શોધક હતા એક વખતે તેઓ ડોડે ને મુનિની કવા વચણ કરવાને ઉપાવ્રથમાં ગયા, તે વખતે તે વિદ્વા ન જન મુનિએ સાત નયનું સ્વરૂપ નમજવા માડ્યું, તેમણે નયનું સ્વરૂપ એવી શુદ્ધ રીતે પ્રકટ્યું કે, જે માણસને ધર્મચ દ્ર અને કર્મચ દ્ર જોઈને માત્ર નયના સ્વરૂપનું ઘણું ઉત્તમ જ્ઞાન થઈ આવ્યું, અર્થાત્ તેઓ બંને દરેક વસ્તુ અને વાર્તામાં માત્ર નયનું સ્વરૂપ

ઘટાવવા લાગ્યા, અને તેનું મનન કરવા લાગ્યા, ઘણી વાર તો તેઓ તે વિષયની ચર્ચા કરતા અને પરસ્પર પ્રશ્નોત્તર કરતા હતા.

એક વખતે તે જ ને મિત્રો માત્ર નયની વાર્તા કરતા હતા, તે વાતમાં એક આહત તત્ત્વ જ્ઞાનને બાણના વિદ્વાન શ્રાવક આપી ચડ્યો, તે જ ને મિત્રોને માત્ર નયની વાર્તા કરતા સાલગી તેણે તેમને પ્રશ્ન કયો—ભદ્ર, તમે સાત નયનું સ્વરૂપ યથાર્થ ગીતે જાણ્યું છે? અને તેનું બરાબર મનન કરેલું છે?

ધર્મચદ્ર અને ડર્મચદ્રે ઉત્સાહથી ઉત્તર આપ્યો—એક વિદ્વાન મુનિના વ્યાખ્યાનથી અમોને સાત નયનું યથાર્થ જ્ઞાન થયેલું છે તે વિદ્વાન આશ્ચર્ય પામી જાયો—ભદ્ર તમે તે મુનિ પાસે ભણ્યા હતા કે માત્ર સાલગીને જાણ્યું છે?

જ ને એ કહ્યું, માત્ર એકજ વાર તેમનું વ્યાખ્યાન સાલગી જ મારા હૃદયમાં તે માત્ર નયનું સ્વરૂપ મારી રીતે સમજવામાં આપ્યું છે.

વિદ્વાન સગક હૃદયે જોડ્યો—ભદ્ર, એમ જાનેજ નહીં, એક વાર વ્યાખ્યાન સાલગીનાથી સાત નયનું યથાર્થ જ્ઞાન થઈ શકેજ નહીં, જો તમે તે સાત નયનું સ્વરૂપ યથાર્થ ગીતે જાણતા હો તો જે હું પુછું, તેનો ઉત્તર આપો.

ધર્મચદ્ર પ્રવક્તા થઈને જોડ્યો—ભદ્ર, ખુશીથી પુછો અમે તેનો યથામતિ ઉત્તર આપીશું.

હે નયચદ્ર, આ પ્રશ્ન હો જ્યારે ધર્મચદ્ર કહ્યું, એટલે પેલા વિદ્વાન શ્રાવકે તેને જે પ્રશ્ન કર્યો હતો, તે તમે સાવધાન યદ્યતે સાંભળો—તે વિદ્વાને પુછ્યું, ભદ્ર ધર્મચદ્ર, તમે જ્યાં રહો છો?

ધર્મચદ્ર—હું આ લોકમાં રહું છું.

વિદ્વાન—લોક તો જાણ છે, તેમાં જ્યાં લોકમાં રહો છો?

ધર્મચદ્ર—હું તિળા લોકમાં રહું છું.

વિદ્વાન—તે લોકમાં તો અસંખ્યાતા દ્વીપ અને અમંખ્યાતા સમુદ્ર છે, તેમાં તમે કયા દ્વીપમાં રહો છો?

ધર્મચંદ્ર—હું જળદ્વીપમા વસુ છું

વિદ્વાન—જળદ્વીપમા ઘણા ક્ષેત્રો છે, તેમા તમે કયા ક્ષેત્રમા રહો છો ?

ધર્મચંદ્ર—હું ભરતક્ષેત્રમા વસુ છું.

વિદ્વાન—ભરત ક્ષેત્રમા બીજા હજાર દેશ છે, તેમા કયા દેશમા વસો છો ?

ધર્મચંદ્ર—હું મૌર્યદેશમા વસુ છું

વિદ્વાન—સૌરાષ્ટ્ર દેશમા ઘણા ગેહિરો અને ગામો છે, તેમા તમે કયા શેઠગામ કે ગામમા વસો છો ?

ધર્મચંદ્ર—હું પાલિકા નગરીમા રહું છું

વિદ્વાન—તે નગરમા ઘણી શેરીઓ છે, તેમા તમે કઈ શેરીમા રહો છો ?

ધર્મચંદ્ર—હું લા લાટ શેરીમા રહું છું

આ પ્રમાણે ઝડી તે વિદ્વાને કહ્યું, લાઈ ધર્મચંદ્ર, આ મારા પ્રત્નો અને તેના તમે ઉત્તર આપ્યા તેમા કયો નય ઘટે ?

ધર્મચંદ્ર સાનહ વહને બોલ્યો—ભદ્ર, એમા સુદ્ધ નૈગમ નય ઘટે છે

હે ભદ્ર નયચંદ્ર, આ પ્રમાણે ધર્મચંદ્રનો ઉત્તર સાંભળી તે વિદ્વાન પ્રસન્ન થયો હતો. પછી તે વિદ્વાન ગૃહસ્થે કર્મચંદ્રની પરીક્ષા કરવાને પ્રશ્ન કર્યો. લાઈ કર્મચંદ્ર, તમારા મિત્ર આ ધર્મચંદ્રને નયમ્વચન સાચું જ્ઞાન છે, એવી મને પ્રતીતિ થઈ છે હવે તમારામા તે જ્ઞાન કેવું છે ? તે બાલુવાની મારી ધમ્મ છે કર્મચંદ્ર પ્રસન્ન થઈને બોલ્યો—ભદ્ર, આપ ખુશીથી પુછો, હું યથા-મતિ તેનો ઉત્તર આપીશ

વિદ્વાનુ શ્રાવક જોત્યો—કર્મચદ્ર, કોઈ એવુ દૃષ્ટાત આપો કે, જેમા સાતે નયનુ સ્વરૂપ ધરાવી શકાય

કર્મચદ્ર જોત્યો—ભદ્ર, કોઈ આસ્તિક શ્રાવક હોતો, તેને કોઈ પવિત્ર પુરૂષે સમજાવ્યને મતે પુછ્યુ કે, ‘તમે કયા વસો છો?’ તેણે ઉત્તર આપ્યો કે, ‘હું શરીરમા વસુ છું’ પછી તેણે વ્યવહારનયે પુછ્યુ કે, ‘તમે કયા વસો છો?’ ત્યારે તેણે કહ્યું, ‘હું આ સધારા ઉપર (ખીખાના ઉપર) બેઠો છું’ પછી તેણે ઋણસૂત્રનય પ્રમાણે પુછ્યું, ‘તમે કયા વસો છો?’ તેણે કહ્યું, ‘હું ઉપયોગમા રહું છું’ (અહિં જ્ઞાન અજ્ઞાનનો ભેદ પાડવામા આવતો નથી) પછી તેણે શબ્દ નયનેમતે પુછ્યું, ‘તમે કયા રહો છો?’ તેણે કહ્યું, ‘હું સ્વભાવમા રહું છું’ સમભિરૂઢનયથી પુછ્યું, ‘તમે કયા રહો છો,’ તેણે કહ્યું, ‘હું શુણ્ણમા રહું છું’ પછી એવ જૂતનયને અનુસરીને પુછ્યું, ‘તમે કયા રહો છો?’ તેણે ઉત્તર આપ્યો, ‘હું જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર રૂપ શુણ્ણમા રહું છું’ આ પ્રમાણે એક જાનના પ્રશ્નમા સાતે નય ધરાવી શકાય છે

ભદ્ર નયચદ્ર, આ પ્રમાણે કર્મચદ્રે જ્યારે ઉત્તર આપ્યો, તે સામળી તે વિદ્વાનુ શ્રાવક ધણોજ ખુશી થઈ ગયો, અને તેણે તે બંને મિત્રોને હૃદયથી ધન્યવાદ આપ્યો હતો

નયચદ્ર અતિશય આનંદિત થઈને જોત્યો—ભગવન્ આપે જે આ અવાતર કયા કહી, તે ઉપરથી મને સાતનયના સ્વરૂપને માટે ધણોજ જોધ થયો છે હવે મારૂ હૃદય શકારૂપ અધમરથી રહિત થઈ ગયું છે હું આપના મહાનુ ઉપકારથી આક્રાંત થયો છું

તે વખતે શ્રાવિકા સુબોધા અને પુત્ર જિજ્ઞાસુએ પણ આનંદ સૂરિને અતિ આભાર માન્યો હતો, અને તે શ્રાવક ત્રિપુટીએ લંકિત ભાવથી ગુરૂની સ્તુતિ કરી હતી

પછી નયચદ્ર જોત્યો—ભગવન્, આપની વ્યાખ્યાન વાણીથી સાત નયનુ સ્વરૂપના માગ મંગળવામા આવી યુ મે, તથાપિ તે

માત નયને એકવાળે જીવ ઉપર ઘટાવી મમળવો, તો અમને વિશેષ લાભ થશે

સૂરિવર સાનદ ચિત્તે બોલ્યા—ભદ્ર સાલજો—આ જીવગુણ પર્યાય સદ્ધિત છે શરીરમા જીવપાત્ર માનવાથી બીજા પુદ્ગલ તથા ધર્માન્તિકાયાદિ દ્રવ્ય તે સર્વે જીવમા ગણાણા એ નૈગમનય સમજવો. અસખ્યાત પ્રદેશી જીવમા આકાશ પ્રદેશટાળી બાકીના સર્વ દ્રવ્ય ગણના—એ સ અહનયનો મત છે ધર્માન્તિકાય, અધર્માન્તિકાય આકાશાન્તિકાય તથા બીજા પુદ્ગલો ટાલ્યા, પણ પચેદ્રિય, મન લે શ્યાના પુદ્ગલ છે, તે જીવમા ગણ્યા તે વ્યવહાર નયનો મત છે કે હેવાનુ તાત્પર્ય એ છે કે, એ નયના મતથી એમ મનાય છે કે, જે વિષયાદિક છે, તેને તો ઇદ્રિયો અહિ છે, તેથી તે જીવથી જુદા છે છતાં તેને જીવની માથે અહિ જ કરેલા છે જે ઉપયોગવત છે, તે જીવ છે એવે સર્વ ઇદ્રિયાદિકને જીવથી જુદા ટાળ્યા અને જ્ઞાન તથા અજ્ઞાનનો ભેદ જીવથી જુદો ટાળ્યો નહીં એ સ્મૃત્સૂત્રનયનો મત છે નામજીવ, સ્થાપના જીવ, દ્રવ્યજીવ અને ભાવ જીવ—એ ચાર નિશ્ચયે જીવપણુ છે તેમા શુદ્ધી કે નિર્જીવતા—એવો ભેદ ન ગણ્યો—એ શબ્દનયનો મત છે જે જ્ઞાનાદિ શુદ્ધવત તે જીવ એટલે મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન ઇત્યાદિ સાધક મિદ્ધરૂપ પરિણામ, તે જીવનુ સ્વરૂપ છે આ પ્રમાણે જે માનવ, તે સમભિરૂદનયની પ્રવૃત્તિ છે અનંત જ્ઞાન, અનંત દર્શન, અનંત ચારિત્ર જે શુદ્ધસત્તા માત્ર, તે જીવ છે એવીરીતે સિદ્ધ અવસ્થાનાં શુદ્ધોનુ અહિ કરવું, તે એવ ભૂતનય કહેવાય છે આ પ્રમાણે જીવની અદર માત્ર નયની ઘટના થાય છે ભદ્ર નયચદ્ર, આ વિષયને તારા હૃદયમા સ્થાપિત કરી બીજા સર્વ વસ્તુઓમા તેને ઘટાવજો

વત્ત જિજ્ઞાસુ, આ વિષય તારા સમજવામા આવ્યો છે કે ?

જિજ્ઞાસુ—ભગવન, આપના પ્રમાદથી તે યથાર્થ રીતે મારા સમજવામા આવેલ છે

સૂરિવર—શ્રાવકપત્ર, જે એ વિષય તારા અર્થજ્ઞાનમા

આખો હોય તો, એ સાત નયને ધર્મના સ્વરૂપમાં ઘટાવ બોધએ

જિજ્ઞાસુ, ભગવન્, જેવી આપની આજ્ઞા આ જગતમાં સર્વે ધર્મને આપે છે અને તેથી સર્વ ધર્મને તેઓ ધર્મને નામે બોલાવે છે એ નૈમિત્તિક છે જે અનાચારને છોડી કુચારને ધર્મ માને— એટલે જે વડિલોએ આચરેલો તે ધર્મ એમ માને, તે ન મૂલ નયનો મત છે જે સુખનું કારણ, તે ધર્મ કહેવાય એટલે જે પુણ્યરૂપ કરણી, તે ધર્મ—એ વ્યવહાર નયનો મત છે ઉપયોગ સહિત ઉદાસ ભાવે વૈરાગ્ય રૂપ પરિણામ તે ધર્મ— એ જ્ઞાનનયનો મત છે

નયચત્રે પ્રશ્ન કર્યો. વત્સ, 'વૈરાગ્યરૂપ પરિણામ' એ શું ? તે બરાબર સમજાવ

જિજ્ઞાસુ, પિતાજી, હું યથામતિ જે સમજાયો છું, તે જુલું છું, વખતે મારા સમજવામાં કાંઈ ભૂલ થાય તો આ મહાનુભાવ સૂરિવર સુધારવા કૃપા કરશે

સૂરિવર—વત્સ, તારી ભુદ્ધિ પ્રમાણે જે આવડે, તે કહે

જિજ્ઞાસુ, જે યથા પ્રવૃત્તિ કરણરૂપ પરિણામ, પ્રસુખને, ધર્મ કરી માને છે અને તે તો પેહેલે શુભ્રાણે મિથ્યાત્વીને પણ થાય— એ પ્રમાણે જ્ઞાનનયનો મત છે

સૂરિવર પ્રમથ થઈને બોલ્યા—વત્સ, તને ધન્યવાદ ઘટે છે તે જ્ઞાનનયનો મત ઘટી સારી રીતે સમજાયો. હવે આગળ ચલાવો

જિજ્ઞાસુ—જે અતરંગ સત્તાગતના ભાસનરૂપ સમ્યક્ત્વ તે ધર્મ છે, એટલે જે સમ્યક્ત્વ છે, તે ધર્મનું મૂલ છે, એમ જાણવું, તે શબ્દનયનો મત કહેવાય છે

હવે, અજીવરૂપ નવતત્ત્વ, પદ્મવ્ય, નય, નિરોધ, પ્રમાણ, ઉત્સર્ગ, અપવાહ, નિશ્ચય, વ્યવહાર, દ્રવ્ય—ભાવનું સ્વરૂપ જાણી હવે મત્તાનું ધ્યાન કરવું અને અજીવ મત્તાનો ત્યાગ કરવો, અને જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રરૂપ શુદ્ધ નિશ્ચય નયના પરિણામને ધર્મ જાણે—તે

સમભિરૂઢ નયનો મન છે એ નયના મતવાળો સિદ્ધરૂપ પરિણામ તે ધર્મપણે કરી માને છે શુદ્ધ શુક્લધ્યાન, ઉપાતીત પરિણામ, ક્ષપક શ્રેણી એ કર્મક્ષયના જે કારણ છે, તેને સાધન ધર્મ તરીકે બાણે અને જીવનો મૂલ સ્વભાવ મોક્ષરૂપ કાર્ય નિષ્પન્ન સિદ્ધિમા રહે તે ધર્મ માનવો, તે એવ ભૂત નયનો મત છે આ પ્રમાણે ધર્મની અદર સાતે નયની ઘટના થાય છે ભગવન્, આ ઘટનામા જે કોઈ હોય હોય તો ક્ષમા આપી તેમા સુધારણા કરી મને સમજાવશો.

સૂરિવર માનદાશ્ચર્ય થઈને જોડ્યા—ભદ્ર, જિજ્ઞાસુ, તારા મુખથી ધર્મ ઉપર સાત નયની ઘટના માલગી મને આતિ આનંદ થાય છે, મને હવે ખાત્રી થઈ કે, આર્હત ધર્મના તત્ત્વજ્ઞાનનું રહસ્ય જિજ્ઞાસુના હૃદયમા સારી રીતે ન્યાપિત થયું છે એ ભગવાતમા અલ્પ સમયમાજ આર્હત ધર્મનો ઉત્તમ અધિકારી બની માનવ જીવનની સાર્થકતા કરશે

ભદ્રનયચ દ્ર, શ્રાવિકા મુખોધા અને વત્સ જિજ્ઞાસુ, હવે આજે વ્યાખ્યાન સમાપ્ત કરવાનો મમય થઈ ગયો છે, સૂરિવરના મુખમાથી એ શબ્દ નીકળતાજ આદીશ્વર ભગવાનની જય એવો ધ્વનિ પ્રગટ થયો અને તેના પ્રતિધ્વનિથી તળાટીનો પવિત્ર પ્રદેશ ગાજી ઉઠયો. નયચ દ્ર પોતાના કુટુંબને લઈ સ્વગ્ધ્યાન પ્રત્યે ચાલ્યો.

યાત્રા ૭ મી.

જે સૂરિવરની છે. ની યાત્રાનો દિવસ 'હનો' ઉત્તમ ભાવનાઓથી ભારિત થયેલા આનંદસૂરિ પોતાના મુનિ પરિવારને લઈ સિદ્ધગિરિના શિખર ઉપર ચડ્યા હતા. યુગાદિ પ્રભુના મનોહર મંદિરમા પ્રવેશ કરી સૂરિવર માધુ સમાજ સાથે વહન વિધિ કરતા હતા. મુનિવરોની મનોભાવના આદીશ્વર પ્રભુની પ્રતિમા સાથે લાગી પડી હતી.

બીજી તરફ નયચંદ્ર પોતાના કુટુંબ માથે સિદ્ધગિરિની ગવિત્ર યાત્રા કરવાની નીકળ્યો હતો. સ્નાનપૂર્વક રીભકિત ભાવ પૂર્વક તે પ્રત્યેક ચૈત્યમા કુટુંબસાથે ફરતો હતો. નિત્યનો સમય થયો એટલે સૂરિવર છે. ની યાત્રા કરી તળેગી ઉપર આવ્યા અને નયચંદ્ર પણ પોતાના કુટુંબ માથે તે સ્થળે આવી પોહોગ્યો અને તેણે ગુરુભક્તિનુ ગૌરવ ઠગીવી સૂરિવરની મંત્રીપ હોવા પટ્ટી વિધિપૂર્વક વહના કરી.

આહુત ધર્મના યથાર્થ સ્વરૂપને જાણનારા અને ચારિત્ર ગુણોના ગૌરવને વધારનારા સૂરિવરે નીચે પ્રમાણે મંજવાચરણ કર્યું—

કરામતકવ દિશ્વ પ્રપચન કેવલશ્રિયા ।

અનત ગુણપાણોધિ જાવાહીર જિનેશ્વર ॥૧॥

ભાવાર્થ—કેવલ જ્ઞાનની લક્ષ્મીથી આ જગતને હાથમા રહેલા નિર્મલ જલની જેમ અવલોકના અને અનંતાગુણોના સમુદ્રરૂપ શ્રી વીર જિનેશ્વર જય પામો. ૧

હે શ્રાવક નયચંદ્ર, શ્રાવિકા મુખોદ્ધા અને વત્સ જિજ્ઞાસુ, આજે

અમારી સાતમી યાના સમાપ્ત થઈ છે આવતી કાલે અહિંથી વિહાર કરવાના લાન છે, માટે આજે સાત નય ઉપર કાંઈ વિશેષ વિવેચન કરી એ વિષયને સમાપ્ત કરવામા આવશે જે નાત નય વિષે તમને સમજૂતી આપવામા આવો છે, તે સાત નયનુ મુખ્ય સ્વરૂપ તો તમારા જાણવામા આવ્યું છે, હવે તે નયને માટે જૈન વિદ્વાનો જે જુદા જુદા વિચારો બતાવે છે, તે હું તમને સંક્ષેપમા સમજાવું છું, તે તમે ધ્યાન પૂર્વક સાંભળજો

ઉપર કહેલા સાત નય જો અવધારણુ (નિશ્ચય) સહિત હોય, તો તે દુર્નય કહેવાય છે અને જો તે અવધારણુ સહિત હોય તે સુનય કહેવાય છે, જ્યારે સર્વ સુનય મલે છે, ત્યારે ત્યાદ્વાદ—જૈન મત પ્રતિષ્ઠાપિત થાય છે જ્યારે એ સર્વ નયોનો સંગ્રહ કરવામા આવે, ત્યારે દ્રવ્યાર્થિક નય અને પર્યાયાર્થિક—એ નય થાય છે, તેમ વળી તે જ્ઞાનનય અને ક્રિયાનય એવા નામવાલા નય તેમજ નિશ્ચયનય અને વ્યવહારનય પણ કહેવાય છે

આ વખતે જિજ્ઞાસુએ પ્રશ્ન કર્યો કે, ભગવન્, એ સાત નયની ગણના ક્યારે થઈ હશે ?

સૂરિવર સાન દ થઈને જોડ્યા—ભદ્ર, પૂર્વકાલે અસંશયતાર નામ નુ નયચક્રાધ્યયન હતું, તેની અંદર એકએક નયના સો સો લેહ કહેલા હતા, તે કેટલેક કાલે વ્યવગ્રહેદ પામ્યા છે તે પછી અર્વાચીનકાલમા દ્વાદશાર નયચક્ર પ્રવર્તે છે, તેની અંદર એકએક નયના પાર લેહ કહેલા છે, જો તમારે તે જાણવાની ઇચ્છા હોય તો તે પુસ્તકનો અધ્યાય કરજો એ દ્વાદશાર નયચક્ર અથવા પ્રમાણુ અંકાર હજાર શ્લોક નુ છે અને તે પ્રત્યેક શ્લોક તમારે મનન કરવા યોગ્ય છે

નયચક્ર સહર્ષવદને જોડ્યો—ભગવન્, જ્ઞાનનય અને ક્રિયાનયનુ સ્વરૂપ સમજાવો

સૂરિવર—ભદ્ર નયચક્ર, સમ્યક્ પ્રકારે હેય તથા ઉપાદેય વશુને જાણવો, અને પછી આ લોકમા ઉપાદેય, કુલમાળા શ્રીચ દના-

દિ, હેય ત્યાગવા યોગ્ય સર્પ વિષ ક ટકાદિ, અને ઉપેક્ષા કરવા યોગ્ય તુ
ણાદિ, પરલોભા અહણુ ઠરવા યોગ્ય સમ્યગ્ દર્શન ચારિત્રાદિ, નહી
અહણુ કરવા યોગ્ય મિથ્યાત્વાદિ, ઉપેક્ષણીય, સ્વર્ગ, લક્ષ્યાદિ, એવી
રીતે અર્થમા ચત્ન કરવો, અર્થાત્ જ્ઞાનથી તે વસ્તુઓને યથાર્થ જા
ણવી, એવો જે ઉપદેશ તે જ્ઞાનનય કહેવાય છે ફળ દેનાર જ્ઞાન છે,
ક્રિયા ફળ દેતી નથી, ઝરણુકે જ્ઞાન નિના ક્રિયા કરે તો યથાર્થ ફળ
મળતુ નથી, તેટલા માટે જ્ઞાનની પ્રાધાન્યતા છે તીર્થકર ગણધરોએ
અગીતાર્થને એકવા વિહાર કરવાને નિષેધ કરેલો છે તે જ્ઞાનનયનો
મત એવો છે કે, ગીતાર્થ વિહાર કરે અથવા ગીતાર્થની સાથે
વિહાર કરે

અર્હન ભગવાનને સ સારમા રહે છતે જ્યાસુધી કેવળજ્ઞા
ન થતુ નથી ત્યા સુધી મુક્તિ પ્રાપ્ત થતી નથી (ઉત્કૃષ્ટ તપ ચારિત્ર
વાન હોવાથી પણ) તેવા માટે જ્ઞાન પુરુષાર્થતુ હેતુરૂપ હોવાથી પ્ર
ધાન છે

ક્રિયાતુ ઉપ ઝરણુ જ્ઞાન છે, તેથી તે ક્રિયાની આગળ ગૌણ છે
મર્વ પુરુષાર્થની સિદ્ધિ માટે ક્રિયાજ પ્રધાન કારણ છે, આ પ્રમાણે
નો જે ઉપદેશ, તે ક્રિયાનય કહેવાય છે શ્રી તીર્થકર ગણધરોએ
' ક્રિયા રહિત જ્ઞાન નિષ્ફળ છે ' એમ આગમમા કહેલુ છે જેમ આ
ધના માણસને લાખો અને કરોડો દીવા કરો, તોપણ તેને પ્રકાશ
મળતો નથી, કોઈ પુરુષ રસ્તો જાણતો હોય, પરતુ ચાલે નહીં તો
તે ધારેલા સ્થાનમા પોહોચી શકતો નથી, અને નદીમા પડેલો
માણસ તરણુ જાણતો હોય પરતુ, જો પોતાના હાથ પગ હલાવી ત
રતો નથી, તો તે કંઈ પહોચતો નથી તેવી રીતે ક્રિયાવગરનો જ્ઞાની
સાધ્ય વસ્તુને મેળવી શકતો નથી તેને માટે એક અનુભવી વિદ્વાન
લખે છે કે, —

ક્રિયેવ ફનદા પુમા ન જ્ઞાન ફનદ મતમ્ ।

યત સ્ત્રીજઙ્ગ જોગજ્ઞો ન જ્ઞાનાત્ મુખિનો જવેત્ ॥ ૪ ॥

ભાવાર્થ—પુરુષોને ક્રિયાજ રત આપનારી છે જ્ઞાન નથી

કાશ્વ ટેકામી પુરૂષ સ્ત્રીના લોગને જાણનારો હોય અને મુખ્યે માણસ લક્ષને જાણનારો હોય પણ તે એકલા જ્ઞાનથી મુખી થતો નથી. ૧

ભદ્ર નયચ દ્ર, આ ઉપરથી સમજવાનું છે કે, સવમા ક્રિયાજ્ઞ મુખ્ય છે આતો ક્ષાયોપશમ ચારિત્ર ક્રિયાની અપેક્ષાએ પ્રાધાન્યપણુ છે, હવે ક્ષાયિક ક્રિયાની અપેક્ષાએ કહે છે અર્હત ભગવાનને કેવલ જ્ઞાન થયું હોય, તો પણ જ્યાં સુધી સર્વ સવરૂપ પૂર્ણ ચારિત્ર્યે હમા ગુણ મ્યાનની પ્રાપ્તિ ન થાય, ત્યાંસુધી તેને મુક્તિની પ્રાપ્તિ થતી નથી તેથી ક્રિયાના પ્રધાનપણાને લઈને ક્રિયાનયની પ્રવૃત્તિ થાય છે

હે શ્રાવક નયચ દ્ર, આ જ્ઞાનનય અને ક્રિયાનયનું યથાર્થ સ્વરૂપ તમારા હૃદયમા આરૂઢ કરજો, એટલે તમારી મનોવૃત્તિમા વસ્તુ સ્વરૂપનો વિશેષ પ્રકાશ પડશે

નયચ દ્ર—ભગવન, આપની કૃપાથી મારૂ હૃદય હવે તદ્દન નિશક થયું છે મારી મનોવૃત્તિના આતર પ્રદેશમા આર્હતધર્મની પૂર્ણ શ્રદ્ધા પ્રવિષ્ટ થઈ છે આપના પમાયથી શ્રાવક ધર્મને યથાર્થ ગીતે પામ્યો છું સાતનયના સ્વરૂપે મને સર્વ રીતે શુદ્ધ બનાવ્યો છે પૂર્વે મેં જે વાણેલું, સાલજેલું અને મનન કરેલું હતું, તે આ વખતે મારા શુદ્ધ હૃદયમા સ્ફુરી આવ્યું છે દ્રવ્ય અને ભાવ બંને પ્રકારની વસ્તુપર મારી દિવ્ય દૃષ્ટિ પડવા લાગી છે અને તે સાથે આ સ સારની વિચિત્રતા મારા જોવામા આવી છે હેમહોપકારી મહાનુભાવ, આપે મારી ઉપર અને મારા કુટુંબ ઉપર ભારે ઉપકાર કર્યો છે આજે અમારી સિદ્ધિગિરિની યાત્રા પૂર્ણ રીતે સફળ થઈ છે હવે તે સાતનયને માટે કાર્યપણુ ઉપદેશ્ય હોયતો દયા લાવી મમજવો

નયચ દ્રના આવા વિનીત વચન સાલળી મુસ્તિવર આનંદ સહિત જોડ્યા—ભદ્ર, હવે આજે ઉપદેશનો ચરમ દિવસ છે વળી અમારી આ છેલ્લી સાતમી યાત્રા પૂર્ણ થઈ ક્ષેત્રસ્પર્શના નાયોગે હવે અમારે અહિંથી આવવી ગલે વિહાર કરવાનો છે તમારા હૃદયને મતોમ થયેલો જાણી અમે હૃદયમા પ્રસન્ન થઈએ છીએ તમારી મ

નોવૃત્તિ નિ શક થઈ દોષ તો અમે અમારા કર્તવ્યને બળવેડું
જાણીએ છીએ અમારા ઉપદેશ સફળ થાય તો અમને વિશેષ આનંદ
પ્રાપ્ત થાય, એ સ્વાભાવિક છે, અને મુનિ જીવનની કૃતાર્થતા પણ તે
માન્ય છે બદ્ર નયચ દ્ર, હવે માત્ર નયના સ્વરૂપનો ઉપદેશ સમાપ્ત
કરવામા આવે છે તે વિષય એટલો બધો ગહન છે કે, તેને માટે
જેટલો વિસ્તાર કરીએ તેટલો થઈ શકે તેમ છે એ સાતનય અમુક
રીતે માનવાથી નયાભાસ થઈ જાય છે, તે નયાભાસનું સ્વરૂપ તમે
તમારી બુદ્ધિના બળથી જાણી શકશો એ બંને નયોને પૃથક્ પૃથક્
એકાત માનવામા આવે તો મિથ્યાત્વ કહેવાય છે, અને સ્વાદ્વાદ સ
યુક્ત માનવામા આવે તો સમ્યક્ દષ્ટ કહેવાય છે

બદ્ર, તેમા ખાસ કરીને એક વાત લક્ષમા રાખવાની છે કે, તે
સાતે નયમા પેહેલા ચારનય અર્થનું નિરૂપણ કરવામા પ્રવીણ હોવાથી
અર્થનય કહેવાય છે અને બાકીના ત્રણ નય શબ્દ વાચ્યના અર્થને
જગતા હોવાથી શબ્દનય કહેવાય છે, અને તેના બીજા અનેક લેહ
થઈ શકે છે તેને માટે એક ગાથા સદા સ્મરણમા રાખજો —

इकेनो य सयविहो, सत्त नयसया हवति एमेव ।

अन्नोवि य आएसो, पंचेव सया नपाणतु ॥ ૧ ॥

તેનો ભાવાર્થ એવો છે કે, નૈગમ વિગેરે સાતનયના પ્રત્યેક
ના સો સો લેહ છે તે સર્વ મગીને સાતસો લેહ થાય છે બીજે પ્ર
કારે પાંચ પ્રકારના નય માગીએ તો તેના પાંચસો લેહ થાય છે

બદ્ર નયચ દ્ર, એ સામાન્ય ગ્રાહી નૈગમનયને સમજીની અ
દર લઈએ અથવા વિશેષગ્રાહી નૈગમનયને વ્યવહાર નયની અદર
અતર્જીત કરીએ તો છ નય થાય છે, અને તે દરેકના સો સો લેહ
ગણવાથી છસો લેહ થઈ શકે ■ નૈગમ, સમ્રદ અને વ્યવહાર—
એ ત્રણ અર્થ નય અને એક શબ્દ નય એવી વિવક્ષા કરવામા આ
વે તો બધા મગીને ચાર નય થાય છે તે પ્રત્યેકના મો સો લેહ લેતા
ચારસો લેહની સખ્યા થાય છે દ્રવ્યાર્થિક અને પર્યયાર્થિક—એ
બે નય લઈએ તો દરેકના મો સો લેહ ગણના બસો લેહ થાય છે

ભદ્રનયચ દ્ર, આ પ્રમાણે નયના ઘણા લેદ થઈ શકે છે ઉ
પર પહેલે લેવાથી તો તેના અસખ્ય લેદ થાય છે જો તમારે તે વિ
ષે વિશેષ જાણવું હોય તો શબ્દાભોનિધિ ગદ્યહસ્તિ મહા
ભાષ્યવૃત્તિ (વિશેષાવશ્યક) ઠાઠશાર નયચક વગેરે ગાણેમાથી
જોઈ લેજો, અને જો બને તો તેનો અભ્યાસ કરજો

આ વખતે જિજ્ઞાસુ બે હાથ જોડી બોલી ઉઠ્યો—ભગવન્, મ
ને બાધા આપો “ જ્યાં સુધી એ ગ્રંથોનો હું અભ્યાસ ન કરું,
ત્યાંસુધી મારે વિવાહિત થવું નહીં ”

પુત્રની આવી ઉત્કંઠા જોઈ પિતા નયચ દ્ર અને માતા સુબો
ધાએ તેને ધન્યવાદ આપ્યો તે પછી સૂરિવરે માનદવદને શ્રાવક
પુત્ર જિજ્ઞાસુને બાધા આપી હતી

પછી જ્યારે આનંદસૂરિનું વ્યાખ્યાન સમાપ્ત થયું, એટલે
આદીશ્વર ભગવાનના જય ધ્વનિથી તલેટીનો પવિત્ર પ્રદેશ ગાળી ઉ
ઠ્યો શ્રાવક નયચ દ્ર, શ્રાવિકા સુબોધા અને શ્રાવકપુત્ર જિજ્ઞાસુ સ
વેએ ઉભા થઈને ત્રિધિપૂર્વક સૂરિવરને વદના કરી—વદનાનો વિ
ધિ સમાપ્ત થયા પછી નયચ દ્ર અર્જુન જોડી વિનયપૂર્વક બોલ્યો—
મહાનુભાવ, ભગવન્, આપે મારી ઉપર, આ શ્રાવિકા ઉપર અને
આ પુત્ર જિજ્ઞાસુ ઉપર જે કૃપા કરી અમૃતરૂપ ઉપદેશ આપ્યો
છે, અને તે ઉપદેશથી અમારી ત્રિપુટીને જે લાલ થયો છે, તેનું વ
ર્ણન અમારાથી થઈ શકે તેમ નથી તથાપિ છેવટની એટલી પ્રાર્થ
ના છે કે, વર્તમાનકાલે આ પાત્રો આરો પ્રવત્ત છે ચતુર્વિધ જૈ
ન સંઘની અવ્યવસ્થા થઈ જવાનો ભય રહે છે, તેવા વખતમા અમા
રું શું કરવું ? કયે માર્ગે ચાલવું ? અને ધાર્મિક કાર્યમા કેવી પ્ર
વૃત્તિ કરવી ? તે વિષે કાંઈક ઉપદેશ આપો તો અમને વિશેષ લા
ભ મળશે

સૂરિનર—પ્રસન્નતાથી બોલ્યા—ભદ્ર નયચ દ્ર, તમે અને ત
મારું કુટુંબ ધર્મ ઉપર શ્રદ્ધાળુ જોઈ મને મતોષ થાય છે, સાત

નયના સ્વરૂપ જાણવાથી તમારા હૃદયમાં ધર્મનો પ્રકાશ સારીરીતે પડેલો છે. શકાક ખાદિ મર્વ દોષો તમારાથી દૂર થઈ ગયા છે હવે તમે કોઈ જાનનો લય રાખશો નહીં પાપમાં આરાનો અચૂટ પ્રભાવ તમને કાઢીપણ કરી શકશે નહિ તમારા હૃદયમાં આત્મનયના સ્વરૂપનું પ્રતિબિંબ પડેલું છે, એ સાતનયની પ્રરૂપણા આર્હત તત્વને પ્રતિ પાદન કરનારી છે તે સ્વાદ્વાદના સિદ્ધાંતને સિદ્ધ કરે છે તેનાથી મમલગીનું યથાર્થ સ્વરૂપ પ્રતિપાદિત થાય છે સમલગીની રચના ઉપર સાતનયની યુક્તિ વિશેષ ચમત્કાર આપે છે

બદ્ર નયચદ્ર, હવે તમને આર્હતધર્મનું આદ્યાત્મ્ય સારીરીતે મમજાશે, તમારી મનોવૃત્તિમાં સમ્યક્ત્વનો મારો પ્રકાશ પડશે, તથાપિ માટે તમને કહેવું જોઈએ કે આદ્યાદ દર્શનને કે તમારા શ્રાવક ધર્મને બાદ ન આવે તે ગીતે વર્તમાનકાળને અનુસરી તમે પ્રવૃત્તિ કરજો આર્હતધર્મનો ઉદય કરવામાં ઉજમાળ રહેજો સાનમેત્રોનો ઉદ્ધાર કરવામાં સદા તત્પર રહેજો ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ-એ ચાર પુરુષાર્થને અવિરોધપણે સાધજો, અને સધાવજો, તેમાં ખામ કરીને શ્રાવક અને શ્રાવિકા એ બંને મેરોની સુધારણા કરવામાં વિશેષ ધ્યાન આપજો એ ઉભયક્ષેત્રને સુધારવાથી બીજા મેરો સ્વતઃ સુધરી શકશે તન, મન અને ધનથી મધની ભક્તિ કરજો સધની અદર પેગી ગયેલા હાનિકારક રીવાજોને દૂર કરવાના ઉપાયો ચોણ ધાર્મિક સુધારણાને પુષ્ટિ આપજો, અને જીવલયા પાલવાને માટે બદ્ધ પરિકર થજો શ્રાવિકા સુબોધા, તમે મુક્ત છો, એટલે તમને વિશેષ કહેવાની જરૂર નથી, તથાપિ એટલું તો કહેવું પડ્યું કે, તમે તમારી ધાર્મિક કેજવણીનો ઉપયોગ કરજો તમારી ધર્મજીહેનોને બોધ આપી સુધારજો શ્રાવિકાઓને સદ્ગુણી અને સતી ધર્મને બાળનારી બનાવજો તે સાથે તમારા આત્માને આર્હતધર્મનો ઉપાસક કરજો

વત્સ જિજ્ઞાસુ, તું આર્હત વિદ્યામાં પ્રવીણ બની શ્રાવક પુરો ને સદ્બોધ આપજો આર્હતધર્મનો ઉદય તમારાથી થવાનો છે જા

હ અને તરુણ વીરપુત્રો જ્યારે ધર્મ તથા નીતિ વિદ્યામા આગળ પડે, ત્યારેજ વીર ધર્મનો વિજય વશે ધર્મ, વ્યવહાર અને નીતિનું બળ વધારવાને સારી સારી મ સ્થાઓ આપન કરો વીરશાસનનો વીજય વાવડો કરકાવજો

મહાનુભાવ આનંદસૂરિ આ પ્રમાણે ઉપદેશ આપી વિરામ પામ્યા—તે પછી નયચ દ્ર, સુખોદા અને જિજ્ઞાસુ—એ શ્રાદ્ધ ત્રિપુટીએ શુભલકિતનું ગૌરવ ધાળ્યું કરી તેમને પુન વદના કરી અને વીરશાસનનો ઉલ્લેખ થાય, તેવા વિવિધ ભાવના અભિગ્રહો ગ્રહણ થયા.

નિકરણ શુદ્ધિથી શુભલકિતને ધારણ કરતા, શુરના પ્રભાવની પ્રશંસા કરતા અને જ્યાસુધી શુરની મનોરામૂર્તિ જોવામા આવી ત્યાસુધી વાર વાર સિંહાવલોકન કરી શુભમૂર્તિના દર્શન કરતા શ્રાવક નયચ દ્ર, શ્રાવિકા સુખોદા અને શ્રાવક પુત્ર જિજ્ઞાસુ સિદ્ધગિરિની તલેટીમાથી પ્રસાર થયા તેઓ વિમલગીરિના શિખરોને પુન પુન ભાવપૂર્વક અવલોકતા અને તે પર રહેલી પ્રભુની પ્રતિમાઓનું ધ્યાન કરતા ચાલતા હતા.

આનંદસૂરિ શ્રાવક નયચ દ્રને પ્રતિબોધ કરવાની પોતાની ધારણા સફળ કરી અને હૃદયમા ધારેલી સિદ્ધગિરિની સાત યાત્રાઓને પૂર્ણ કરી ત્યાંથી સપત્તિવાર વિહાર કરી ચાલી નીકળ્યા હતા નયચ દ્ર પશુ કેટલોક સમય તે તીર્થભૂમિમા કુટુંબ સહિત રહી પોતાના વતન તરફ વિદાય થયો હતો નયચ દ્રે નિશક થઈ આહુતધર્મની આરાધના કરી હતી છેવટે પોતાના ધર્મનિષ્ઠ પુત્ર જિજ્ઞાસુને ગૃહભાર મોપી અને સાતશ્લેષમા દ્રવ્યનો સદુપયોગ કરી નયચ દ્ર ચારિત્ર ધર્મનો ધારક બન્યો હતો તેણે સાત નયના સ્વરૂપને દર્શાવી વિવિધ ભાવના ઉપદેશો આપ્યા હતા, ભારતવર્ષની જૈનપ્રજા નયવિજય સુનિની નિર્મલ વાણી સાલજવાને અતિ ઉત્સુક બની હતી તે મહાગુભાવે પોતાના પૂર્વોપકારી શુર શ્રી આનંદસૂરિની ધર્મકીર્તિને ભારતના ચારે ખૂણામા પ્રસારાવી હતી કેટલાએક સ્થાનોમા જૈનધર્મની

સ સ્થાઓને સ્થાપિત કરો હતી અને પોતાના ઉપકારી ગુણનું નિર્મલ નામ તેની સાથે અકિત કર્યું હતું.

નયન્ય દ્રવીની સુબોધા શુદ્ધઆત્મિકા બની ગૃહાવાસમા રહી હતી તેણીએ એક આત્મિકાશાળાની સ્થાપના કરી, તેમા આવતી આત્મિકાઓને ધર્મ નીનિ અને વ્યવહારનું ઉત્તમ શિક્ષણ આપતી હતી અને તે નેજ પોતાનું મહાવ્રત માનતી હતી.

વીરપુત્ર જિજ્ઞાસુએ પોતાની માતાની આજ્ઞાને આધીન થઈ ગૃહાવાસમા રહી સારો અભ્યાસ કયો હતો. અનુક્રમે આત્માને આ નદ આપનારી એક સ સ્થા સ્થાપન કરી, તેમા પોતે મુખ્ય અધિકાર મા જોડાયો હતો. તેનામા વક્રતૃત્વ શક્તિ મારી હતી, તેથી તે ઉત્તમ વિષયોના ભાષણો કરી લોકોના હૃદય ઉપર સારી અસર કરતો હતો.

જિજ્ઞાસુ સમ નયનુ સ્વરૂપ જાણ્યા પછી આહુત ધર્મ શાસ્ત્રનો ઉત્તમ અભ્યાસી બન્યો હતો. પદાર્થના સ્વરૂપને દર્શાવવાને સ્વાદ્વાદ મતની ભમિકામા તેણે ભારે અભ્યાસ કયો હતો, અને તે ઉપર સારા સારા લેખો લખી ભારતીય જૈન પ્રજાનો મહાન ઉપકાર કરતો હતો. તે હમેશા પોતાના ભાષણમા જણાવતો કે, " ધર્મભણ્યો, જામત થાઓ, આ પવ્યમકાળના પ્રભાવથી પથરાઈ ગયેલા પ્રમાદને છોડી દો. તમારા પ્રાચીન ધર્મની મહત્તાનું સ્મરણ કરો. સર્વ દર્શનોમા મનોપરિમત્તા ધરાવનારા તમારા સ્વાદ્વાદ દર્શનની મહત્તાનું મનન કરો, તમારા દર્શનની અથ સમૃદ્ધિ મોટામા મોટી છે. ભારતવર્ષના સર્વ ધર્મોની અદર તમે પ્રાચીનપદ લીધેલું છે. સમતિતર્ક, નયનકલાલ, સ્વાદ્વાદ રત્નાકર અને રત્નાકરાવતારિકા વગેરે તમારા અધોનું અવલોકન કરો, તમારી મનોવૃત્તિ તત્વાર્થ અથમા પ્રવેશ કરાવો. પ્રમાણવાર્તિક, પ્રમાણમીમાસા, ન્યાયાવતાર, અનેકાતમ્ય પતાકા, અનેકાત પ્રવેશ, ધમસ ત્રિહિલી, અને પ્રમેય રત્નકોશ ઇત્યાદિ તમારા મહાન અધોના કર્તવ્યોનો આભાર માનો, એ અધોરૂપ અપ્રતિહત શસ્ત્રોથી તમારૂં વીરશાસન ભારતવર્ષ ઉપર મહાન વિજય મેળવે છે.

ઉપસંહાર.

ય ધર્મજી બુદ્ધો, વર્તમાનકાળે વિદ્યાદેવીનો મહાયુગ પ્રવર્તે છે કેળવણીરૂપ કલ્પલતા ભારતવર્ષની આસપાસ વીંટાઈ વળી છે જો કે, તે કેળવણીએ નવી ન પદ્ધતી ગ્રહણ કરેલી છે, તથાપિ તે માર્ગે ચાલીને તમે તમારી પ્રાચીન પદ્ધતીને પ્રાપ્ત કરી શકો.

મન્દુત અને માગધી ભાષાનાં એટલા બધા પ્રબળ માધનો તમારી સન્મુખ ઉભા છે કે, જેના બળથી તમે તમારી પૂર્વ પદ્ધતીના પ્રસાદ પ્રાપ્ત કરી શકો.

બુદ્ધો, તમે એક જ પથી વર્તી તમાગ ધર્મનો ઉદ્ધોત કરજો ગચ્છ, જ્ઞાતિ અને ગુરુમા ભેદ બુદ્ધિ રાખશો નહીં. સર્વ જૈન બુદ્ધો વીર પ્રભુના સેવક છે, એવું ધારી ચારે તરફ સંપનો મુગધી પવન ફેલાવજો જ્યાં સંપ ત્યાં વિશ્વ છે માણુમમા, આખા વિશ્વમા પણ જો ધર્મનું અને નીનિનું રૂપ ગ્રાહ્ય છે તેણે હોયતો મપમાજ હોજો સંપ એ રાગ તથા દેવના અભાવનું કે દ્રવ્યના જ્યાં સંપનો ઉદય ત્યાં વીતરાગ ધર્મનો ઉદય છે સર્વાત્મભાવ પણ તેમાજ છે દયાધર્મનો પ્રકાશપણ સંપની સાથે સંબધ ધરાવે છે તિર્થંકર ભગવાનના સંભાવનરણુમા અને તપસ્વીઓના તપોવનમા શીકારી પ્રાણીઓ વૈરભાવ છોડી મપથી વર્તે છે, તે ઉપરથી તપનું ફલ સંપદર્શક છે.

પ્રિય બુદ્ધો, એ સંપરૂપી કલ્પવૃક્ષનો આશ્રય કરી અર્જિત.

ધર્મની સાધના કરજો તમારો એ ધર્મ ત્રૈલોક્ય ।
તેની ઉપર અનેક આશ્રેષ્ઠો થયા છે અને થતા જાય
ચીન ધર્મ હજી ડગ્યો નથી વીર શાસનનો પ્રભાવ
વર્તે છે, અને હજી પણ પ્રવર્તશે ધર્મ બધુઓ, છે
ને એટલું જ કહેવાનું કે, આપણા આર્હત ધર્મનો ૨
છે આપણા ગુરુઓ જો બદ્ધ પરિકર થઈ, ધર્મોપદેશ
અને પોતાના આત્મિક ધર્મનું યથાર્થ રીતે રક્ષણ કરી ૨
તો આપણો ધર્મ વિશેષ પ્રકાશમાન થશે

આ પ્રમુખે મારે જણાવવું જોઈએ કે, વર્તમાનકા
સૂરિ અને તેમનો પરિવાર અતિ ઉપકાર કરે છે ધર્મ.
વિષયો ઉપર સારા સારા ગ્રંથો લખી જૈન પ્રજાને શુદ્ધ મા
છે તેમા આત્માને આરામ આપનારા અને વિવિધ પૂર્વક
પ્રવર્તિતનારા સૂરિવર આપણા જૈન વર્ગ ઉપર જે ઉપકાર
તે અવર્ણનીય છે તરૂં જાણુ જિજ્ઞાસુ આવા આવા ઉપદે
ષી પોતાનું શ્રાવક જીવન કૃતાર્થ કરતો હોય, અને તેને પોતાનું શુદ્ધ
જ્ય સમજી હૃદયમા આનંદ પામતો હોય યાવજીવિત એજ ૮
મા તત્પર રહી શ્રાવક પુનઃ જિજ્ઞાસુએ પોતાની જિજ્ઞાસા તૃપ્ત
હતી

પ્રિયવાચકવૃદ્ધ, શ્રાવક નયચક્ર, શ્રાવિકા સુજોધા અને શ્રાવ
પુનઃ જિજ્ઞાસુ—આ ત્રિપુત્રીનો અને તેમનો ઉદ્ધાર કરનારા મહાત્મ
ભાવ ગુરુ આનંદસૂરિનો આ વૃત્તાત તમારા હૃદયમા સ્થાપિત કરજો
અને તે પરમ કૃપાળુ ગુરુરાજના ઉપકારનું હૃદયમા નિરતર સ્મર
ણ કરજો, અને આ નયમાર્ગદર્શકના ઉપયોગી વિષયનું મનન કરી
સ્વાદાદ મિદ્ધાતરૂપ સુધાના સ્વાદને સ પાદન કરજો એથી આ લોક
તથા પરલોકના શ્રેયને પ્રાપ્ત કરવાના પૂર્ણ અધિકારી થશો

તથાસ્તુ

